

RAJ

Pieśń pierwsza

Wstęp i inwokacja (w. 1–36)
wstąpienie do nieba (w. 37–81)
wątpliwości Dantego rozwiane przez Beatrycze (w. 82–99)
ład świata (w. 100–142)

- ¹ Blask Boga¹, który świat porusza cały,
przenika wszystko, lecz nierówno świeci:
w tej stronie hojniej, w innej mniej jest chwały.
- ⁴ W niebie, gdzie więcej tego blasku wleci²,
byłem, widziałem rzeczy, które święci
chcąc wypowiedzieć, niemi są jak dzieci;
- ⁷ bowiem najgłębsze swe spełniając chęci,
tak się pogłębia nasze rozumienie,
że trudno za nim podążyć pamięci³.
- ¹⁰ Co jednak mogłem, jak drogie kamienie
wspomnienia, unieść stamtąd (tak niewiele!),
i w skarbcu ducha zamknąć, w pieśń przemienię.
- ¹³ Wielki Apollo, w tym ostatnim dziele
swój dzban poezji uczynił z mojej głowy,
niech ją ozdobi tak ci lube ziele⁴.

---

¹ **Blask Boga...** w oryginale: *gloria*, tu w znaczeniu *divinum lumen, divinum radius* (*Listy*, XIII, 61 i 64); mocy stwarzającej i „chwalebego Jego dzieła”; zgodnie z tradycją biblijną, patrz: Ps 18,2: *Coeli enarrant gloriam Dei*; Koh 42,16: *gloria Domini plenum est opus eius*; Mdr 1,7: „Duch Pański wypełnia ziemię”.

² **W niebie, gdzie więcej...** — w Empireum, niebie najbardziej świetlistym, „czystym światłem” (*Raj*, XXX, 39); patrz: *Listy*, XIII, 66–68.

³ **...że trudno za nim podążyć pamięci** — o niemożności zapamiętania i wyrażenia intelektualnej wizji, patrz: *Listy*, XIII, 78 i 83–84, *Biesiada*, III, III, 15, *Życie nowe*, XXI, 4; *Canzona*, II, 7–13. Jest to znany mistykom stan *excessus mentis*, w którym inteligencja ludzka miałaby przekraczać granice poznania zmysłowego i działać na sposób oddzielonej od ciała inteligencji anielskiej; sam Dante odsyła nas tu do, porwanego do trzeciego nieba, św. Pawła (2 Kor 12,2: *vidit arcana Dei, quae non licet homini loqui*), do wizji biblijnych i ewangelicznych.

⁴ **Wielki Apollo...** — w *Piekle* (II, 7, XXXII, 10) i *Czyszczeniu* (I, 9; XXIX, 41) Dante przyzywał pomocy Muz, symbolu ludzkiego poznania i technicznych narzędzi poezji;

- 16   Dotąd mi starczał jeden parnasowy
szczyt, ów z muzami; dziś i drugi, który
ty masz w opiece, proszę w szranki mowy⁵.
- 19   Wstąp więc w pierś moją i tchnij z owej góry,
niech się jak wtedy, jakiś zuch, okaże,
gdyś rwał Marsjasza z całej jego skóry⁶.
- 22   O boska siło, jeśli dasz mi w darze
to, że cień chociaż szczęśliwej krainy,
w mej wyobraźni wyryty, wyrażę,
- 25   u stóp twej miłej ujrzyś mnie rośliny,
jak koronuje mnie gałązka żywa,
której mnie godnym czynisz ty jedyny.
- 28   Tak rzadko ją się, drogi ojcze, zrywa
na triumf poety albo dzień cesarza,
(wina i nasza sromota prawdziwa!),
- 31   że moc radości pewnie dziś przysparza
bogu z Delf to, że jeszcze ktoś do liści
penejskich sercem sięgać się odważa⁷.
- 34   Po małej iskrze wielki pożar czyści
świat, może lepiej za niedługie lata
będą błagali, a Apollo ziści⁸.

---

teraz przyzywa Apollina, czyli samej poezji, która ma swoje pierwsze źródło w Bogu i z Boga spływa w pierś artysty; **w tym ostatnim dziele...** — patrz Wergiliusz, *Bukoliki*, X, 1: *Extremum hunc, Arethusa, mihi concede laborem*; **tak ci lube ziele** — laur; aluzja do mitu o Dafne, patrz: Owidiusz, *Metamorfozy*, I, 452 i n. i przejrzysty obraz poetyckiej koronacji, oczekiwanej przez Dantego jako nagrody po wydaniu *Raju*.

⁵ **Dotąd mi starczał jeden parnasowy...** — były dwa szczyty Parnasu (patrz: Lukan, *Pharsalia*, V, 72; Owidiusz, *Metam.*, I, 316), pierwszy: Cyrra, poświęcony samemu bogu, drugi: Nisa (myłony z Helikonem) — Muzom.

⁶ **gdyś rwał Marsjasza...** — satyr Marsjasz ośmielił się wyzwać Apollina na pojedynek muzyczny; zwyciężony, został przywiązany przez boga do drzewa i obdarty ze skóry (patrz: Owidiusz, *Metam.*, VI, 382–400).

⁷ **liście penejskie** — liście Dafne, córki rzeki Penejos.

⁸ **Po małej iskrze wielki pożar...** — usiłowanie skromnego umysłu może obudzić swoim przykładem zapał wielu lepszych, powiedzenie niemal przysłowiowe (patrz np: Jk 3,5: „Oto mały ogień, a jak wielki las podpała”).

- 37 Przez rozmaite bramy lampa światła
wschodzi śmiertelnym; lecz gdy w owej błyska,
co cztery koła i trzy krzyże splata,
40 to lepiej biega i dotyka z bliska
co lepszej gwiazdy, lępiąc wosk światowy,
w którym jak pieczęć Boża się odciska⁹.
- 43 I tędy niosła w czyściec ranek nowy
a w świat już wieczór, tam półkula była
biała, a tutaj czarna od połowy¹⁰,
46 gdy zobaczyłem, że tu moja miła
stoi po lewej i w blask patrzy Słońca;
jak i żrenica orła nie patrzyła¹¹.
- 49 I tak jak drugi promień zwykł bez końca
precz od pierwszego znowu biec ku górze,
na kształt chcącego już powrócić gońca¹²,
52 tak jej postawa, kiedy się zanurzę
duchem w jej oczach, wnet się moją staje
i prosto w Słońce patrzę, wbrew naturze.
- 55 Wiele tam bowiem, czego tu nie daje
nam słabość zmysłów, można czynić śmiało,
bo to domowe były nasze kraje¹³.

⁹ **Przez rozmaite bramy...** — w różnych miejscach horyzontu pojawia się **lampa światła** — Słońce (patrz: Wergiliusz, *Eneida*, III, 637; IV, 6; VII, 148 i Ristoro d'Arezzo, *Composizione del mondo*, I, 18: „Słońce jest na tym świecie jak lampa w domu”); **cztery koła** — równik, ekliptyka, kolur równonocy i horyzont, tworzą **trzy krzyże** (trzy pierwsze przecinają czwarte) w porze równonocy wiosennej; wtedy to Słońce dotyka **co lepszej gwiazdy**, mającej szczególnie dobry wpływ na Ziemię, konstelacji Barana; podobnie jak w czasie stworzenia świata i narodzenia Jezusa (patrz: *Pieśń*, I, 37–43). Według dawnych komentatorów cztery koła i trzy krzyże symbolizują cnoty kardynalne i teologalne, łączące się i współdziałające w dziele zbawienia człowieka.

¹⁰ **I tędy niosła w czyściec ranek nowy...** — gdy Dante kąpał się w rzekach Lete i Eunoe, w raju ziemskim było południe, w Jerozolimie zapadał już wieczór.

¹¹ **jak i żrenica orła...** — o tym, że orzeł wytrzymuje wzrokiem blask słoneczny, patrz: Lukan, *Phars.*, IX, 902–905; B. Latini, *Tresoro*, I, 145, 2; i *Raj*, XX, 31–32.

¹² **na kształt chcącego już powrócić gońca** — na kształt sokoła, *falco peregrinus*.

¹³ **tam** — w raju ziemskim, **tu** — w naszym świecie; Dante, całkowicie oczyszczony, osiągnął stan Adama sprzed grzechu pierworodnego.

- 58 Nie zniosłem dużo, lecz i nie tak mało,
 bym nie zobaczył, że tam iskry lecą,
 jak od żelaza, co w ogniu kipiało;
 61 i zdało mi się, niespodzianie nieco,
 że dzień z dniem złączył Ten, co wszystko może,
 i że tam w niebie aż dwa Słońca świecą.
 64 Już Beatrycze cała w wieczne zorze
 była wpatrzona; a ja, jak w raroga,
 w nią, bom już Słońca nie mógł znieść, niebożę¹⁴.
 67 I tym patrzenia była słodycz błoga,
 czym dla Glaukosa smak pewnego zioła,
 co go w morskiego przemieniło boga¹⁵.
 70 Przejścia w nadludzkie przecie nikt nie zdoła
 słowem przekazać; dość przykładu zatem
 temu, którego Pan jak mnie powoła¹⁶.
 73 A czy tam byłem duszą, czy z chałatem
 mojego ciała, ty to wiesz, miłości,
 co swoim światłem niosłaś mnie nad światem¹⁷.
 76 Gdy krąg, co tańczy tam na wysokości
 tęsknotę, którą mu zapalasz w łonie,
 słodką muzyką uszy mi wymości¹⁸,

¹⁴ **Już Beatrycze...** — Dante kontempluje raj nie bezpośrednio, lecz poprzez oczy Beatrycze, i za pośrednictwem symbolizowanej przez nią teologii.

¹⁵ **Glaukos** — mityczny rybak z Beocji; Glaukos, ujrzawszy, że złowione przez niego ryby zmartwychwstają od dotknięcia pewnego zioła, skosztował go zaciekawiony i przemienił się w morskiego boga (patrz: Owidiusz, *Metam.*, XIII, 898–968).

¹⁶ **Przejścia w nadludzkie** — *trasmunar*; patrz: św. Tomasz, *Summa theologiae*, I, XII, 6.

¹⁷ **A czy tam byłem duszą, czy z chałatem...** — echo słów św. Pawła: „Czy w ciele — nie wiem, czy poza ciałem — też nie wiem, Bóg to wie” (2 Kor 12,3). N. Sapegno uważa, że Dante wyraża tę wątpliwość nieszczerze: tak naprawdę wie, że był w raju już nie tylko samą duszą, lecz i ciałem; **ty to wiesz, miłości / co swoim światłem niosłaś mnie nad światem** — światłem odbitym w oczach Beatrycze.

¹⁸ **tęsknota** — poruszające całe niebo pragnienie połączenia się z Bogiem; **muzyka** — odrzuconą przez Arystotelesa i całą arystotelesowską tradycję średniowiecza, pitagorejską i platońską koncepcję muzyki i sfer niebieskich, rozpowszechnioną nadal jednak w średniowiecznej literaturze, Dante przyjął za Cyceronem (*Somnium Scipionis*), Makrobiszem i niektórymi Ojcami Kościoła.

- 79   wydało mi się tam, że niebo płonie
w płomieniach Słońca; tak przez żadne deszcze
żadne jeziorne nie błyszcząły tonie.
- 82   A przez te dźwięki, blaski takie dreszcze
zaciekawienia mnie na wskroś przeszły,
jakich nie czułem w życiu moim jeszcze.
- 85   Więc ona, widząc ten mój stan zawiły,
aby uciszyć wzburzonego ducha,
nim się, by pytać, usta otworzyły:
- 88   — „Tak się twa dusza ślepa stała, głucha
od wyobraźni, że dziś nie poznaje,
co widzi jasno ten, kto patrzy, słucha.
- 91   Tyś nie na ziemi, jak się tobie zdaje,
ale tak prędko, jak grom z nich ucieka,
— rzekła — w ojczyste swe powracasz kraje”¹⁹.
- 94   Lecz nim wątpliwość pierwszą tak rozsieka
swym uśmiechniętym słówkiem, wpadam w nową,
jak gdyby siecią była na człowieka.
- 97   „Syci mój umysł — rzekłem — twoje słowo;
lecz gdy pomyślę, że ja teraz lecę,
gdzie ciała lekkie, ciągle kiwam głową”²⁰.
- 100   Więc polecając mnie Pana opiece,
westchnie jak matka, kiedy syn, niebożę,
bredzi w gorączce i wyprawia hece,
- 103   i tak mi powie: „Rzeczy na przestworze
godzi porządek — forma, która daje
całemu światu podobieństwo Boże”²¹.
- 106   Ład ten się w oczach wyższych stworzeń staje

¹⁹ **ojczyste kraje** — *proprio sito*, ojczyzna niebieska, z której wywodzi się człowiek i która została mu przeznaczona (patrz: *Biesiada*, IV, XXVIII, 2); **grom ucieka** natomiast ze sfery ognia, z której się wywodzi.

²⁰ **lecę, / gdzie ciała lekkie...** — nad sferę powietrza i sferę ognia. Człowiek ze swej natury jest zwykłym ciałem, zawarty w nim element ziemski sprawia, że droga w górę go męczy i że skłania się on raczej ku dołowi (patrz: *Biesiada*, III, III, 6).

²¹ **Rzeczy na przestworze...** — patrz: św. Tomasz, *Summa theol.*, I, XLVII, 3.

- śladem wiecznego sensu i mądrości,
która wszystkim prawa swe nadaje.
- 109 Do tego ładu, mówię, ma skłonności
każda rzecz, która, wedle przeznaczenia,
bliżej lub dalej od Boga się mości²².
- 112 Przez wielkie morze bytów, bez wytchnienia
do jej przystani każdą z nich porywa
instynkt, co w rzeczach nigdy się nie zmienia.
- 115 Przezeń na Księżyc rwie się ruda grzywa
ognia i przezeń zwierzę w las pomyka,
przezeń się Ziemia w swej skorupie skrywa.
- 118 Nie tylko w stworach, którym brak promyka
inteligencji, łuk ów się napina,
lecz i w tych, które miłość, myśl przenika.
- 121 Opatrzność, co o ład się upomina,
blaskiem ucisza niebo, które stoi
pośrodku sfery żywej jak dziecina²³.
- 124 Teraz ku niemu, niczym do pokoi
ci przeznaczonych, niesie twego ducha
jak strzała skłonność, która ci przystoi.
- 127 Co prawda, nieraz forma nie posłucha
intencji Stwórcy, co jak garnek toczy
świat, bo materia bywa czasem głucha²⁴.
- 130 Podobnie nieraz ze swej drogi zboczy
stworzenie, które dar ma wybierania
i może skreślić, gdzie poniosą oczy.
- 133 Jak często ogień jakiś bies nakłania,
by spadł z obłoku, tak człek w pierwszym pędzie
spada na ziemię z winy pożądania.

²² **Do tego ładu, mówię, ma skłonności...** — patrz: św. Tomasz, *Summa theol.*, I, LIX, 1; Dante, *Biesiada*, III, VII, 2–5.

²³ **blaskiem ucisza niebo** — Empireum, które stoi / pośrodku sfery żywej jak dziecina — pośrodku *Primum Mobile*, czyli sfery Pierwszego Poruszenia.

²⁴ **Co prawda, nieraz forma nie posłucha...** — patrz: św. Tomasz, *Summa theol.*, I, II, IV, 4 i Dante, *Biesiada*, II, I, 10; *Monarchia*, II, II, 3.

¹³⁶   Więc niech ci to, że wznosisz się, nie będzie
bardziej niż strumyk dziwne, który spieszy
w dół ze stromizny, nim w dolinie siędzie.

¹³⁹   Dziwne by było, gdybyś spał w pieleszy,
gdy wzlecieć w niebo nic ci już nie broni;
i gdyby lotny ogień stał się pieszy”.

¹⁴²   Rzecz i oczy swe ku niebu skłoni.

Pieśń druga

Napomnienie dla czytelników (w. 1–18)
przybycie do nieba Księżyca (w. 19–45)
teoria plam na Księżycu i wpływów niebieskich (w. 46–148)

- 1   Wy, co chcąc słuchać, w kruchej swej łupinie
przez wielki świata ocean suniecie
za moją łodzią, co śpiewając płynie,
4   wróćcie ku brzegom swym domowym przecie:
na pełne morze już nie dla was jazdy,
bo się zgubicie i nie dołyniecie¹.
- 7   Pierwszy przemierzam owe wody, w czas gdy
Minerwa — wiatr mój, łódź Apollo wodzi,
a nowe Muzy pokazują gwiazdy².
- 10   A wy nieliczni, coście jeszcze młodzi
owym anielskim chlebem³ się żywili,
co tu nie syci, ale żywot słodzi,
13   śmiało swój okręt ślijcie, moi mili,
gdzie śladu mego biegnie ścieżka słona,
zmycia jej falą nie czekając chwili.
- 16   Mniej była przecie niżli wy zdumiona
gromada mężów⁴, gdy na zakończenie
w Kolchis przy wołach ujrzała Jazona.

---

¹ **Wy, co chcąc słuchać...** — patrz: *Biesiada*, I, I, 1–7.

² **Pierwszy przemierzam...** — Dante prawdopodobnie nie znał takich średniowiecznych przedstawień rajów jak *De Ierusalem coelesti* Giacomina da Verona i *Scrittura dorata* Bonvesina de la Riva; a w każdym razie musiał je uważać za prymitywne i pozbawione solidnej podstawy doktrynalnej. W trudzie pisania *Raju* towarzyszą i pomagają poecie: **Minerwa** — mądrość, **Apollo** — fantazja poetycka, i **nowe Muzy** — technika i sztuka, być może też Muzy chrześcijańskie, w przeciwieństwie do Muz antycznych.

³ **chleb anielski** — mądrość, którą karmią się inteligencje niebieskie. Jest to wyrażenie biblijne (Ps 77,25; Mdr 16,20), patrz też: *Biesiada*, I, I, 1–7.

⁴ **gromada mężów** — Argonautów, którzy przepłynęli morze, aby dotrzeć po złote runo do Kolchidy Jazona (Dante wspomina ich także w *Piekle*, XVIII, 86–87, i *Raju*, XXXIII, 94–96). Aby osiągnąć swój cel, Jazon musiał zorać pole, posługując się zięjącymi

- 19   Nasze wrodzone i wieczne pragnienie
 Jego królestwa niesło nas, jak toczy
 niebo swą gwiazdę: prędko nieskończenie.
- 22   Ona patrzyła w niebo, ja w jej oczy,
 i w czas tak krótki, w jaki ręka chuda
 w łuk kładąc strzałę, czeka, aż zaskoczy,
- 25   oto przybyłem tam, gdzie nowe cuda
 wzrok mój przykuły, przez co moja miła,
 przed którą serca ukryć się nie uda,
- 28   co tak pogodna jako piękna była:
 „Podziękowanie Panu złóż gorące,
 na pierwszej gwieździe⁵ jesteś” — poprosiła.
- 31   I zdało mi się, że tam obłok mączę,
 błyszczący, gęsty, mocny, gładki, czysty,
 jak jasny diament, w którym świeci Słońce.
- 34   Lecz tak nas przyjął klejnot wiekuisty,
 jak promień Słońca bierze w siebie woda,
 jak nie otwarte pozostając listy⁶.
- 37   Jeślim był ciałem, a wyrosnie broda
 temu, kto pojmie, jako ciało w ciało
 może tam wchodzić (tu to niewygoda!),
- 40   to jeszcze bardziej przecie by się chciało
 istotę, w której z Bogiem się jednoczy
 natura nasza, ujrzeć doskonałą⁷.
- 43   Bo w co wierzymy, nie jak sen prorocy
 albo argument, lecz jak prawdy pierwsze

---

ogniem z nozdrzy wołami o rogach żelaznych i nogach z brązu, i zasiać w nim zęby węży (*Metam.*, VII, 100 i n.). Nie jest jasne, czy Dante porównuje swą podróż z całą wyprawą Argonautów, czy — jak uważa Benvenuto — tylko z epizodem Jazona („większym dziełem jest ujrzeć mnie, poetę, podniesionego do godności nauczyciela teologii, niż Jazona — króla-wojownika, zniżającego się do pracy oracza”).

⁵ **pierwsza gwiazda** — Księżyc, który — według Dantego — miał nie tylko odbijać światło Słońca, ale świecić swoim własnym blaskiem (patrz: *Monarchia*, III, IV, 17–18).

⁶ **jak promień Słońca bierze w siebie woda...** — średniowieczny obraz, którym wyrażano także tajemnicę niepokalanego poczęcia (Cosmo).

⁷ **istotę, w której z Bogiem się jednoczy / natura nasza...** — Chrystus.

tam poczujemy, ujrzemy na oczy.

46   Więc: „Składam Panu dzięki przenajszersze,
który mnie zabrał — mówię do mej damy —
ze śmiertelnego świata w światy szersze.

49   Lecz powiedz tylko, czymże są te plamy,
przez które zwykle o Kainie — kluczę —
patrząc na Księżyc, na Ziemi gadamy?”

52   Rzekła z uśmiechem: „Już ja cię pouczę:
Jeśli śmiertelni mają zgryz niemały
tam, gdzie im zmysłów nie otworzą klucze,
55   kłuć cię zdumienia nie powinny strzały,
bowiem latając za zmysłami przecie
zawsze rozumy krótkie skrzydła miały.

58   Lecz powiedz, co ty myślisz o tym, dziecię”.
A ja: „Zwyczajne to ewenementy
tam, gdzie się rzadkie ciało z gęstym plecie”.

61   „Wyda się — rzekła — jakim przeniknięty
jest fałszem sąd twój, jeśli tu się zważy,
co za przeciwne podam argumenty.

64   Wiele się w niebie ósmym gwiazdek jarzy,
co tym się różnią, jak też nam i ile
świecą, bo wiele różnych mają twarzy.

67   Jeśli to wszystko by sprawiła byle
gęstość, mówiłoby to nam, mój miły,
o różnej w stopniu, ale jednej sile.

70   Choć być powinny w niebie różne siły
różnych formalnych podstaw owocami,
jest to dla ciebie model zbyt zawily.

73   Jeśli by było tak, że rzadkość plami,
to Księżyc byłby tu i tam wyżarty,
bo by materii brakło w nim miejscami,

76   lub — jak by może twierdził kto uparty —
jak się na tłuszcz i mięśnie dzieli ciało,
Księżyc w swej księdze by wertował karty.

79   Jeśli by pierwsze zdarzyć mu się miało,
to by widocznie w czas zaćmienia Słońca

- światło przez dziury w nim prześwitywało.
 82 Tak nie jest; zatem sprawa to pałaca:
 rozpatrzeć drugie; jeśli je obale,
 sąd twój smutnego się doczeka końca.
- 85 Jeśli go promień nie przenika wcale,
 to mieć granicę musi, jasno powiem,
 88 odkąd go gęsty grunt nie puszcza dalej;
 od niego promień się odbija bowiem
 jak jaki kolor od przezrzystej szyby,
 pomalowanej od tyłu ołowiem.
- 91 Powiesz, że tam się tworzy plama niby,
 gdzie promień głębiej wpada w owe luki
 w ciele Księżyca, na sam kres jak gdyby.
- 94 Lecz nie przekonasz się, jak jest, dopóki
 nie zrobisz próby, bowiem doświadczenie
 odwiecznym źródłem jest strumykom sztuki⁸.
- 97 Postaw trzy lustra na niewielkiej scenie:
 dwa blisko ciebie, trzecie dalej nieco,
 między pierwszymi kładąc swe spojrzenie.
- 100 Postaw przed nimi lichtarz z jasną świecą,
 i niech trzy lustra światło jej zapala
 i niech ci wszystkie razem w oczy świecą.
- 103 Zobaczysz przecie, że choć świeci z dała
 trzecie zwierciadło, to tak samo świeci
 i na odmiany sobie nie pozwala.
- 106 I tak jak w Słońcu albo w rączkach dzieci
 ze śniegu substrat nagi pozostaje,
 gdzieś pierwsza barwa jego, chłód uleci,
- 109 tak tam w ciemnościach twój intelekt taje,
 aż kształt wiedzący⁹ nada mu ta żywa
 jasność, co jawi ci się skrząc jak raje.

⁸ doświadczenie / odwiecznym źródłem jest... — sąd wywodzący się od Arystotelesa.

⁹ kształt wiedzący — w oryginale Dante używa tu słowa *informar* — poinformować i ukształtować, nadać formę.

- 112 W niebie, co w Bożym pokoju spoczywa,
krąży to ciało, które wpływ wywiera
na wszystkie przez nie w krąg objęte dziwa¹⁰.
- 115 Niebo następne, gwiazd świecących sfera,
wpływ ten rozdziela jako król zaszczyty
wiecznie na wszystko, co się w nim zawiera.
- 118 A inne kręgi w sposób rozmaity
niczym rodzajne ziarno rozsyłają
te wszystkie, które wśród nich siedzą, byty.
- 121 I te organy świata tak nam grają,
ze stopni płynie muzyka na stopnie,
że to, co z góry biorą, dołem dają.
- 124 Lecz jak przechodzę tutaj, patrz roztropnie,
do upragnionych prawd przez odmetęgi,
a duch twój przejdzie bród i celu dopnie.
- 127 Ruch, którym kręcą się te święte kręgi,
jak arcydzieło młota od kowala,
musi od świętej jakiej być potęgi¹¹;
- 130 niebo, na którym gwiezdna świeci gala,
wzór bierze z ducha, który nim obraca
i go jak pieczęć w ciele w nim wypala.
- 133 Jak dusza, która ten wasz proch ozłaca,
tajemną mocą w różne członki splywa,
i ta wewnętrzna wciąż ją cieszy praca¹²,
- 136 inteligencja jak dziecko szczęśliwa
leje na gwiazdy dobroć swą w zachwycie,
i wciąż jest jedna, choć się tak rozrywa.

¹⁰ **W niebie, co w Bożym pokoju spoczywa...** — w Empireum; **krąży to ciało** — *Primum Mobile*, sfera Pierwszego Poruszenia, patrz: *Biesiada*, II, XIV, 15–17.

¹¹ **jak arcydzieło młota od kowala...** — patrz: *Biesiada*, I, XI, 11 i IV, IV, 12; *Monarchia*, III, VI, 5; porównanie wywodzące się od Arystotelesa (*De anima*, II, 6; *De generat. animalium*, V, 8) i przywoływane często w traktatach średniowiecznych (św. Tomasz, *Summa theol.*, I, LXX, 3).

¹² **Jak dusza...** — patrz: Boecjusz (*De consolatione philosophiae*, III, IX, 13–17), referujący poglądy neoplatoników.

- 139   Moc różna wiąże więc się rozmaicie
z niebieskim ciałem, w które, niczym dusza
w wasze śmiertelne szatki, wlewa życie.
- 142   A że z radosnych, rajskich sfer wyrusza,
podobnie radość tutaj w gwiazdach świeci,
jak w waszych oczach źrenicami rusza.
- 145   To przez nią łapią was w zdziwienia sieci
te plamy, które nie gęstości prawa,
lecz wedle mocy swojej radość nieci,
- 148   jako formalna pośród gwiazd podstawa”.

Pieśń trzecia

Niebo Księżycy (w. 1–33)

Piccarda Donati (w. 34–57)

stopnie szczęśliwości i niespełnione śluby (w. 58–108)

cesarzowa Konstancja (w. 109–130)

- ¹ Słońce, co grzało mnie miłością pierwszą¹,
miłą twarz prawdy pięknej mi odkryło,
argumentacją służąc mi najszczerszą;
⁴ a ja, chcąc wyznać, że tę rzecz zawiłą
pojąłem w pełni, już podniosłem głowę,
ile przy damie takiej się godziło;
⁷ lecz dziwne rzeczy tam ujrzałem nowe,
co tak przykuły mnie do siebie niby,
że diabli wzięli całą moją mowę.
¹⁰ Tak jak przez jasne i przejrzyste szyby,
albo przez czyste i spokojne wody,
lecz nie głębokie, gdzie znać dno i ryby,
¹³ powraca do nas kształt naszej urody,
tak niewyraźny, że na białym czole
perła to wzroku mniejsze niewygody;
¹⁶ patrzyły twarze, czy im rzecz pozwolę,
przez co przeciwnie całkiem się pomylę
niż ten, co Bożą czuł do wody wołę².
¹⁹ Bo gdy ujrzałem je, milczące mile,
to za odbicia biorąc je bez ciała,
głowę odgiałem, czy ich nie ma w tyle;
²² lecz nie dostrzegłem nic, więc znów z nieśmiała
proszę o światło przewodniczkę drogą,
co się oczami do mnie uśmiechała.

---

¹ **Słońce...** — Beatrycze.

² **ten, co Bożą czuł do wody wołę** — Narcyz, który przeglądając się w źródle, wziął swoje odbicie za postać rzeczywistą i się w niej zakochał (patrz: Owidiusz, *Metam.*, III, 417).

- 25 „Nie dziw się, że tu się uśmiecham błogo
— rzekła — jak dziecko bowiem smalisz duby,
a gruntu prawdy nie zmacałeś nogą,
28 i się obracasz pośród mgły, mój luby,
wiedz: to są dusze, a nie żadna złuda,
tu umieszczone, bo złamały śluby³.
- 31 Mówże więc z nimi, słuchaj i wierz w cuda;
bowiem od światła prawdy, co ich żywi,
odejść im nigdy, nigdy się nie uda”.
- 34 Zatem do cienia, co aż, zda się, krzywi
z głodu gadania, rzekłem, prosto zgoła,
jak ludzie w chęciach swoich zbyt gorliwi:
- 37 „Szczęśliwy duchu, który niczym pszczoła
w promieniach łaski latasz, spijasz miody,
jakie, któż pojąć, nie kosztując, zdoła?,
40 wielkie wdzięczności będę miał powody,
jeśli twe imię i twój los poznamy”.
- I spoglądając oczami pogody:
- 43 „Tu miłosierdzie nie zamyka bramy
przed słuszną chęcią, bo tu wszyscy przecie
na obraz Pana naszego kochamy.
- 46 Siostrą zakonną byłam w tamtym świecie;
gdy mi się przyjrzyysz, nie zdam ci się harda,
w piękniejszej tutaj niżli tam kobiecie
49 przecie rozpoznasz mnie: jestem Piccarda⁴,

³ **tu umieszczone, bo złamały śluby** — z wpływem Księżyca miała się wiązać w człowieku naturalna skłonność do niestałości, przechodzenie od jednego dobra do drugiego (Buti).

⁴ **Piccarda** — siostra Forese Donatiego (patrz: *Czyścić*, XXIV, 10–15). „Będąc piękną dziewczeczką, zwróciła swą duszę ku Bogu, ślubowała mu swoje dziewictwo i wstąpiła do zakonu klarysek”. Jej bracia obiecali oddać ją jednak za żonę Rossellinowi della Tosa, szlachcicowi z Florencji. Siłą, wbrew woli jej samej, i oporowi siostr i przeorowszy, została zabrana z klasztoru i wydana za mąż. I niebawem zachorowała „i dopełniła dni swoich i odeszła do niebieskiego Oblubieńca, któremu zaprzysięgła wierność. I powiada się, iż ową chorobę Ten jej zesłał, co jest dawką wszelkiej łaski, i tym spełnił jej pobożne prośby” (Ottimo). Legendę tę opowiadają barwnie franciszkańscy kronikarze.

święta wśród świętych, siedzę w owej sferze,
co jak niebieska jest tu ariergarda⁵.

52 Jedno uczucie nas tu tylko bierze:
by się podobać Świętemu Duchowi,
w Nim to się wszyscy weselimy szczerze.

55 Niby to dla nas skromny los stanowi,
dany nam, bośmy kiedyś nie sprostali
poważnej próbie — naszemu ślubowi”.

58 „Zdajecie mi się — głos mój duchy chwali —
jaśnieć czymś boskim, jakby na kształt Syna
Bożego tutaj przemienieni cali:

61 dlatego trudno was się przypomina;
lecz gdy pomogłaś mojej wyobraźni,
łatwa się pamięć stała jak łacina.

64 Lecz powiedz: tacy szczęśliwi i rażni,
czy byście siedzieć wyżej nie woleli,
by więcej widzieć, bliżej być w przyjaźni?”⁶.

67 Wpier się nade mną wszyscy uśmiechnęli,
a potem rzekła mi jak owe panie,
które ich pierwsza miłość wciąż weseli:

70 „O bracie, tak nas syci miłowanie,
że oprócz tego, co nam łaska dała,
niczego pragnąć nie jesteśmy w stanie.

73 Gdyby marzyła nam się większa chwała,
byłyby sprzeczne przecie nasze chęci
z tą wolą, która tutaj nas przysłała;

76 co być nie może tu, gdzie raj i święci,
i gdzie koniecznie trzeba być w miłości,
której naturę przecie masz w pamięci.

79 Bo jest istotą naszej szczęśliwości
zawsze żeglować z wiatrem Bożej woli
i jej poddawać wszystkie swe skłonności;

---

⁵ **co jak niebieska jest tu ariergarda** — sfera Księżyca obraca się najwolniej ze wszystkich sfer niebieskich.

⁶ **siedzieć wyżej (...) bliżej być w przyjaźni** — wyżej w hierarchii niebieskiej, bliżej Boga.

- 82   tak że, choć różnej zażywamy doli
w owym królestwie, każdy się tu korzy,
bo nas swą wolą król nasz zadowoli.
- 85   I w woli Bożej mamy pokój Boży:
to jest to morze, ku któremu płynie
wszystko, co ona lub natura stworzy”.
- 88   I zrozumiałem, że w całej krainie
nieba — raj jeden, nawet jeśli łaska
kogoś tu muśnie albo niby minie⁷.
- 91   Jak jednej strawy starcza łyżka płaska,
a inna jeszcze by nam smakowała,
i tej się nie chce, zaś o tamtą klaska,
- 94   tak słowem, gestem proszę ją z nieśmiała,
aby mi rzekła coś o owym płótnie,
którego w życiu swoim nie dotkała.
- 97   „Doskonałego — prośby moje utnie —
życia zasługi niebo otworzyły
tej, której zakon stroi świat pokutnie⁸,
- 100   aby do śmierci dzień i noc dzieliły
panny z małżonkiem⁹, co ślub przyjmie wszelki,
łączący miłość z tym, że jest mu miły.
- 103   Ze świata, wzorem mej nauczycielki,
ucieklam młodo, szare wdziałam szaty,
przrzekłszy wierność, weszłam w klasztor wielki.
- 106   Ale porwali mnie zza miłej kraty
jacyś źli ludzie, Bóg wie doskonale,
jakie me życie było od tej daty.
- 109   Jasność, co tutaj, niedaleko wcale,

⁷ w całej krainie / nieba — raj jeden — patrz: św. Tomasz, *Summa theol.*, III, suppl., XCIII, 2.

⁸ tej, której zakon stroi świat pokutnie — święta Klara z Asyżu (1194–1253), założycielka, z inspiracji franciszkańskiej, nazwanego od jej imienia zakonu klarysek.

⁹ małżonek — Jezus; wyrażenie ewangeliczne (Mt 9,15; 25,1 i 5; Mk 2,19; Łk 5,34; J 3,29).

- po mej prawicy, świeci nam tak szczerze
w całej tutejszej księżycowej chwale¹⁰,
112   wszystko, co mówię ci, do siebie bierze,
też była siostrą, też jej ściągnąć śmieli
ten welon, w którym gadała pacierze.
115   Lecz choć z klasztornej ją wywlekli celi,
i wbrew jej woli, i nie patrząc, czyja,
z serca jej przecie zasłony nie zdjęli.
118   Tak tu Konstancja świeci nam i sprzyja,
z której, i z wiatru ze Szwabii drugiego,
zrodził się trzeci, zła na Kościół zmija¹¹.
121   Takie jej słowa lekko mnie przestrzegą,
i tak śpiewając: „Zdrowaś Mario” znikła
jak w ciemną wodę wpada coś ciężkiego.
124   Wzrok mój biegł za nią, aż mu się wysmykła,
po czym obrócił się na to oblicze,
którego dusza ma tak pragnąć zwykła,
127   i się wpatrzyłem znowu w Beatrycze;
która jaśniała tam tak niesłuchanie,
że to za wielkie były już słodycze;
130   i odłożyłem na później pytanie.

---

¹⁰ **Jasność...** — Konstancja, ostatnia córka Ruggera II d'Altavilla, zaślubiona w 1185 r. cesarzowi Henrykowi VI, synowi Fryderyka Barbarossy: małżeństwo wielkiej wagi politycznej, ponieważ wraz z nim zostały przeniesione na dom szwabski prawa rodu normańskiego do południowych rejonów Italii. Owdowiała w 1197 r. Konstancja sprawowała rządy i opiekę nad synem, Fryderykiem II, aż do swojej śmierci w r. 1198. Według legendy gwelfickiej była już 50-letnią siostrą zakonną, gdy papież — pragnąc odebrać rządy nad Sycylią niewygodnemu dla Kościoła Tankredowi — udzielił jej dyspensy na ślub z cesarzem Henrykiem, z którego zrodził się tak prześladowający potem Kościół cesarz Fryderyk. W rzeczywistości Konstancja nie była nigdy zakonnica i wyszła za mąż w wieku 31 lat.

¹¹ **z wiatru ze Szwabii drugiego** — z Henryka VI; **trzeci** — Fryderyk II.

Pieśń czwarta

Wątpliwości Dantego (w. 1–27)
Empireum, prawdziwa siedziba świętych (w. 28–63)
niedopełnienie ślubów (w. 64–117)
nowa wątpliwość Dantego (w. 118–142)

- 1 Prędzej mąż wolny głodem się zamorzy¹,
niż dwie zwąchawszy smaczne mortadele,
jedną wybraną na zębie położy;
4 tak jak baranek, co ma równie wiele
strachu, pomiędzy dwa trafiwszy wilki,
lub pies, co wejdzie między dwa daniele²;
7 więc że milczące przepędzałem chwilki,
ani się chwale tym tu, ani ganie,
na wątpliwości nie mając pastylki.
10 Milczałem, ale widać, że pytanie
prześwitywało przez moje oblicze,
przez co gorętsze się niż w słowach stanie.
13 I tak zrobiła ze mną Beatrycze
jak Daniel z gniewem Nabuchodnozora,
jakiego przecie nikomu nie życzę³;
16 i rzekła: „Widzę, że twa dusza chora
jest od dwóch pragnień, które dusisz w sobie,
z którymi sama się tu nie upora.
19 Bo rozumujesz: «Jeśli wcióż w osobie

---

¹ **mąż wolny** — człowiek o wolnej woli (rozumianej jako wolny wybór rozumu, nie poprzedzony pożądaniem). Św. Tomasz omawia pierwszy przykład podany przez Dantego jako jeden z argumentów, którymi posługują się zwolennicy tezy, że *omnis electio est ex necessitate* (*Summa theol.*, II, I, q. XIII a. 6).

² **tak jak baranek...** — patrz: Owidiusz, *Metam.*, V, 164–167; Seneka, *Thyestes*, 707–711.

³ **jak Daniel...** — patrz: Dn 2,1–46. Tak jak prorok dostał od Boga objawienia treści i znaczenia snu Nabuchodnozora, tak Beatrycze wyczytała z Boga nie wyrażone przez Dantego wątpliwości i ukoła jego niepokój.

trwa dobra wola, czemu przemoc cudza
całą zasługę niemal jej wydziobie?».

22 I do wątpienia jeszcze cię pobudza
myśl, że tu w gwiazdach jest ta dusz ojczyzna,
na temat której Platon nas zanudza⁴.

25 Ważne to kwestie, każdy ci to przyzna,
co cisną równo, więc ci tu wyłożę
najpierw tę, której silniejsza trucizna⁵.

28 Ten z Serafinów, co najdalej w Boże
zaszedł, i Mojżesz na anielskim chlebie,
Samuel, Jan, Maria, w całej swej pokorze⁶,

31 nie siedzą przecie w żadnym innym niebie,
i nie inaczej im tu lata lecą
niżli tym duchom, co witały ciebie;

34 lecz one wszystkie w pierwszym kręgu świecą,
niektóre tylko mają słodsze życie,
wiatru wiecznego czując więcej nieco.

37 Całe ich niby na Księżycu bycie
nie los to, ale dla was znak zmysłowy,
że w całym szczęściu swym są równie tycie.

40 Takiej to właśnie wam potrzeba mowy,
bo czuć musicie zmysłem jak dziecina,
zanim coś wejdzie w końcu wam do głowy.

43 Dlatego właśnie Pismo się nagina

⁴ **na temat której Platon...** — w *Timajosie*, 41, znanym Dantemu albo bezpośrednio (w wersji łacińskiej Chalcydiusza) albo — bardziej prawdopodobnie — poprzez świadectwo św. Augustyna (*De civitate Dei*, XIII, 19), Alberta Wielkiego (*De natura et origine animae*, II, 7), *Somnium Scipionis* Cyserona i z komentarza do niego Makrobiusza.

⁵ **tę, której silniejsza trucizna** — pogląd Platona klócił się z dogmatem o jednorazowo stworzonej i włanej przez Boga bezpośrednio w ciało, w łonie matki jeszcze, duszy (patrz: *Czyściec*, XXV, 67 i n.), i został potępiony jako heretycki na soborze w Konstantynopolu w roku 540.

⁶ **ten z Serafinów...** — Serafini tworzą najwyższą z hierarchii anielskich (patrz: *Biesiada*, II, V, 6; *Raj*, XXVIII, 98–99); **Mojżesz** — z którym Bóg rozmawiał twarzą w twarz; **Samuel** — jako wielki prorok, który namaścił króla Dawida; **Jan** — Chrzciciel i Ewangelista; **Maria** — najwyższa z całego stworzenia (patrz: *Raj*, XXXIII, 2).

- do waszych pojęć; choć za to przeprasza,
to Panu ręce i nogi przypina⁷;
- 46 i w ludzkich kształtach Kościoł, matka nasza,
kreśli Michała wam i Gabryjela,
i tego, który uzdrowił Tobiasza⁸.
- 49 To, co Timajos gadać się ośmiela,
nas nie dotyczy, ot, słowa ladaca,
co z ciężkich armat, lekko wierząc, strzela.
- 52 Mówi, że dusza do swej gwiazdy wraca,
sądząc, że przedtem z niej na ziemię spada,
gdy jakie ciało jej przydane zmaca;
- 55 choć może owa pozorna przesada
sens inny skrywa i jest powiedziana
z intencją, z której śmiać się nie wypada.
- 58 Bo jeśli myśli, że jest z gwiazd przysłana
nie tyle dusza, ile wpływu siła,
ustrzeli prawdy jakiego barana.
- 61 Źle zrozumiana, myśl ta sprowadziła
znów z drogi ludzkość, która nadaremnie
w gwiazdach swych dawnych greckich bogów czciła.
- 64 Inny mól, który gryzie cię tajemnie,
niejadowity jest; choć w duszę utnie,
przecie nie może odwieść cię ode mnie.
- 67 Że sprawiedliwość czyni tu okrutnie,
zda się śmiertelnym, co problem stanowi
wiary, a nie na heretyckie klótnie.
- 70 Lecz że waszemu wolno rozumowi
przeniknąć prawdę ową, choć zawiła,
to, co usłyszysz tutaj, cię uzdrowi.
- 73 Jeśli jest gwałtem rzecz czyniona siłą,
wbrew czyjejś woli, to — w czym szkopuł właśnie —
jeszcze tych osób by nie tłumaczyło;

⁷ **Panu ręce i nogi przypina** — patrz: św. Tomasz, *Summa theol.*, I, q. I, 9.

⁸ **i w ludzkich kształtach Kościoł...** — przedstawia aniołów, którzy są przeciwieństwami inteligencjami (*Summa theol.*, I, LI, 2).

- 76 bo wola ogień jest to, co nie gaśnie,
ale do nieba zawsze dąży śmieie,
choć tysiąc razy przemoc go przytrzymańie.
- 79 Jeśli się ugnie, choćby i niewiele,
już służy sile, co do złego zmusza;
mogły te święte ukryć się w Kościele.
- 82 Bowiem mająca szczerą wolę dusza
na kształt Wawrzyńca by na ruszcie trwała,
trzymającego w ogniu dłoń Mucjusza⁹,
- 85 i ową drogą znów by podążała,
z której zabrały groźne ją rozkazy;
ale jest rzadka dusza taka stała.
- 88 Jeśliś mnie wiernie słuchoł, te wyrazy
wyrwą ci z duszy to, co ciebie dręczy
i by dręczyło jeszcze wiele razy.
- 91 Lecz oto nowej trzeba ci poręczy,
bowiem przed tobą taka ścieżka śliska,
że bez niej człowiek się daremnie zmęczy.
- 94 Błyskał ci duch mój o tym, i wciąż błyska,
że święta dusza kłamać tu nie może,
bowiem jest zawsze pierwszej prawdy bliska;
- 97 po czym Piccarda rzekła ci, nieboże,
że wciąż Konstancja welon swój kochała;
rzecz o przeciwnym mojemu pozorze.
- 100 Już nieraz, bracie, taka rzecz się stała,
że, by nieszczęściu ująć, bez przyjemności
coś niedobrego całkiem człowiek zdziałał;
- 103 na Almeona popatrz, jegomości:
gdy tata prosił, zabił swą mamusię,
niby z synowskiej czyniąc to miłości¹⁰.

---

⁹ **Wawrzyniec** — święty diakon Rzymu, męczennik w roku 258; **Mucjusz** — Scewola (patrz: *Biesiada*, IV, V, 13 i *Monarchia*, II, V, 14), którego gest z podziwem opisuje Liwiusz (*Ab urbe condita*, II, 12).

¹⁰ **Almeon** — patrz: *Czyściciel*, XII, 49–51.

- 106 Chciałabym zatem, byś przekonał tu się,
ze uleganie sile duszę kała,
ze nabroili te rzekome trusie¹¹.
- 109 Wola bezwzględna na zło nie pozwala,
chyba że w strachu, gdy kto myśli sobie,
że to od większej biedy go ocala.
- 112 Tak więc Piccarda tu mówiła tobie
o tej bezwzględnej, ja — nie o tej wcale;
i żeśmy prawdę powiedziały obie”.
- 115 Takie płynęły ku mnie święte fale
ze źródła prawdy wiecznej tego ranka,
moje pragnienie gasząc doskonale.
- 118 „O ty kochanko pierwszego Kochanka¹²
— odrzekłem — tak mnie zrasza tu i grzeje,
wraca do życia twoja pogadanka,
- 121 że tak głęboka miłość nie istnieje,
by wynagrodzić łaską łask twych kwiecie,
zrobi to Ten, co widzi i co dzieje.
- 124 Zawsze nasz rozum głodny będzie przecie,
póki go prawdy nie nakarmią Boże,
nie ma nad które większych prawd na świecie¹³.
- 127 W nich to odpocznie jako zwierzę w norze,
kiedy dopadnie ich, a dopaść zdoła;
inaczej próżno pragnąłby, się trwożę.
- 130 W krąg prawd zwątpienia rosną jak dokoła
pnia młode pędy, a natura nasza
z jednego szczytu na drugi nas woła¹⁴.
- 133 To mnie upewnia i to mnie zaprasza,
bym cię z szacunkiem, pani, pytał dalej
o inną prawdę, której mrok przestrasza.

¹¹ **że uleganie sile duszę kała...** — patrz: św. Tomasz, *Summa theol.*, II, I, q. VI, 6 i Arystoteles, *Etyka*, III, I.

¹² **kochanko pierwszego Kochanka** — umiłowana przez Boga, zwanego „pierwszą miłością” (patrz: *Pieśń*, III, 6).

¹³ **póki go prawdy nie nakarmią Boże** — patrz: *Biesiada*, II, XIV, 19–20.

¹⁴ **W krąg prawd zwątpienia rosną...** — patrz: *Biesiada*, IV, XII, 13–17.

¹³⁶ Czy człowiek może, dobrze czyniąc stale,
odpokutować za złamane śluby,
czy też na wadze to nie ciąży wcale?”.

¹³⁹ Pani spojrzała w sposób taki luby,
iskier miłości pełnymi oczami,
że nie zdołałem tej wytrzymać próby,
¹⁴² i jak ten stałem, kogo coś omami.

Pieśń piąta

Doktryna o istocie i wartości ślubu (w. 1–63)
napomnienie dla chrześcijan (w. 64–84)
wstąpienie do nieba Merkurego (w. 85–139)

- 1 „Jeżeli w ogniu trawię cię miłości
i bardziej tutaj niż na świecie świecę,
tak, że aż wzrok tym psują jegomości,
4 nie dziw się temu, wiedząc, jak dalece
doskonałego jest to rzecz widzenia
dobra; ku niemu dziś wraz z tobą lecę.
7 I dobrze widzę, że już opromienia
rozum twój owo światło wiekuiste,
które w was wieczną miłość rozplómienia;
10 bo wszystko to, co budzi w was artystę
i jasnym okiem w świecie ku wam mruga,
ledwie to jego błądny cień zaiste.
13 Chciałbyś więc wiedzieć, czy inna zasługa
może zapłacić za złamane śluby,
by w duszy walka się skończyła długa”.
16 Tak pieśń zaczęła i jak doktor gruby,
bez przerywania, mądrze i uczenie,
dalej robiła mi ten wykład luby:
19 „Dar najhojniejszy, którym Bóg stworzenie
swoje obdarzył, i dlań odpowiedni,
i który zawsze miał w największej cenie¹,
22 to wolność woli, którą jeszcze w te dni
cieszą się ludzie oraz aniołowie,
rozumni w świecie tylko oni jedni.
25 Jasne to będzie, kiedy w swojej głowie

---

¹ Dar najhojniejszy... — patrz: *Monarchia*, I, XII, 6 i *Czyściec*, XVI, 67–81, XVIII, 49–75.

- zważysz, jak wiele znaczy ślubowanie,
 gdy «tak» Bożemu ludzkie «tak» odpowie²;
- 28   bo kiedy z Panem taki układ stanie,
 ów wielki skarb poświęcić nam wypadnie,
 o którym tyle rzekłam ci, kochanie.
- 31   Jakże więc płacić za to? Czy to ładnie?
 Używać potem do dobrego woli
 to dać jałmużnę z tego, co się skradnie.
- 34   Oto do sedna doszliśmy powoli;
 ale że Kościół, zda się, pławi w smole
 piekła, wbrew prawdzie moich słów swawoli,
- 37   hojny w dyspensy; musisz przy tym stole
 jeszcze posiedzieć, abyś wstał ze zdrowiem
 i dobrze strawił ciężką tę fasolę³.
- 40   Otwórz swą głowę na to, co ci powiem;
 ten, kto w pamięci pilnie słów nie chowa,
 nic ze swej wiedzy miał nie będzie bowiem.
- 43   Z dwu rzeczy składa się ofiara owa,
 ślub przed oblicze zaniesiony Boże:
 pierwszą jest przedmiot, drugą zaś umowa.
- 46   I unieważnić drugiej nic nie może,
 i jak ją człowiek spełnia, Pan Bóg widzi;
 o tym mówiłam ci w poprzedniej porze:
- 49   składać ofiarę więc musieli Żydzi,
 choć czasem mogli ją zastąpić inną;
 kto tego nie wie, niech się tutaj wstydzi⁴.
- 52   I choć się zawsze ślub wypełniać winno,
 to jeśli dusza pod opieką Bożą
 zmieni treść jego, całkiem jest niewinną.

² **gdy «tak» Bożemu ludzkie «tak» odpowie** — patrz: św. Tomasz, *Summa theol.*, II, II, LXXXVIII, 2.

³ **musisz przy tym stole / jeszcze posiedzieć...** — metafora niebieskiego stołu (w oryginale: uczyty) i posiłku, to ta sama, której zawdzięcza swój tytuł *Biesiada* Dantego (*Convivio*).

⁴ **Składać ofiarę więc musieli Żydzi** — patrz: Kpł 27,1–33.

- 55   Lecz niech ciężarów nowych nie nałożą
ludzie na plecy⁵, nim im drogi przecie
srebrnym i złotym kluczem nie otworzą⁶;
58   i wszelką zmianę miej za głupią, dziecie,
jeżeli owa nowa rzecz i stara
tak się do siebie nie ma jak dwie trzecie⁷.
- 61   Więc jeśli coś tak ważkim czyni wiara,
że wnet przeciąży wszelką ludzką szalę,
żadna nie zrobi zadość mu ofiara.
- 64   Więc nie ślubujcie lekko i niedbale:
bądźcie, śmiertelni, wierni swej przysiędze,
lecz tak jak Jefte⁸ też nie czyńcie wcale;
67   co gorzej zrobił, niżli gdyby prędzej
ślubu się wyparł; i w nie mniejszym błędzie
był ów wódz grecki w całej swej potędze,
70   ten, przez którego wielu jeszcze będzie
nad Ifigenii płakało urodą,
o tak bezbożnym czytając obrzędzie⁹.
- 73   Niech, chrześcijanie, was gdzie chcą, nie wiodą,
na kształt na wietrze krążącego pierza;
bo was nie zmyją byle jaką wodą.
- 76   Dwa Testamenty macie i pasterza,
co wodzi Kościół, to wam do zbawienia
musi wystarczyć, to wam Bóg powierza.

⁵ **Lecz niech ciężarów nowych nie nałożą...** — w sprawie ślubów Dante jest tu surowszy od św. Tomasza (patrz: *Summa theol.*, II, II, q. LXXXVIII, 6–12).

⁶ **srebrnym i złotym kluczem** — patrz: *Czyścić*, IX, 117–129 i *Piekło*, XXVII, 103–105.

⁷ **jak dwie trzecie** — prawdopodobnie wedle normy z Księgi Kapłańskiej (27,15).

⁸ **Jefte** — sędzia izraelski, który w zamian za oczekiwane zwycięstwo nad Ammonitami obiecał złożyć Panu w ofierze pierwszą osobę, jaka by wyszła mu na spotkanie, kiedy powróci do domu — i zabił swoją jedyną córkę (Sdz 11, 30–40).

⁹ **wódz grecki** — Agamemnon, który obiecał ofiarować bogu najpiękniejszą rzecz, jaką posiadał, jeżeli ześle pomyślnie dla greckich okrętów wiatry, a kiedy został wysłuchany, oddał Artemidzie swoją córkę Ifigenię. Píše Sapegno, że Dante ma tu w pamięci — bardziej niż poetów starożytnych: Owidiusza i Wergilego — fragment z Cyncerona, *De officiis*, III, 25.

- 79 A jeśli żądza w was się rozplómienia,
nie modlą owcy czyńcie, lecz człowieka,
bo żydowskiego zaznacie szydzenia¹⁰!
- 82 Nie bądźcie jak to jagnię, co ucieka,
rade, że sobie, tak jak chce, pobryka,
wprost w wilczą paszczę od mamiego mleka!¹¹.
- 85 Tak do mnie rzekła ta moja podwika;
a potem tęsknie obróciła głowę
w stronę, gdzie żywiej przed się świat pomyka¹¹.
- 88 I tak mi wszelką odebrała mowę,
piękna, jak tylko ona być potrafi,
żem się nie sadił na pytania nowe;
- 91 i tak jak strzała, która w tarczę trafi,
zanim uciszy się drżąca cięciwa,
wparowaliśmy, jak do swej parafii,
- 94 w drugi krąg raj¹², gdzie taka szczęśliwa
w świetle nowego nieba mi się zdała,
że pojaśniały i tamtejsze dziwa.
- 97 Ach, jeśli gwiazda nawet tam się śmiała
i przemieniła przy niej, jak zaiste
jam się przemienił, człowiek z krwi i ciała¹³!
- 100 Jak w cichym stawie, tam, gdzie wody czyste,
ku temu, który idzie, ciągną ryby,
myśląc, że smacznych dań im niesie listę,
- 103 tak zobaczyłem, jak zza szklanej szyby
szepczących o mnie: „Oto ten, przez kogo
miłość w nas wzrośnie”, tysiąc światel niby.

¹⁰ **nie modlą owcy czyńcie** — *irrationabilia pecora*, patrz: 2 P 2,12 i *Biesiada*, I, XI, 9; **bo żydowskiego zaznacie szydzenia** — patrz: *Listy*, XI, 4.

¹¹ **w stronę, gdzie żywiej przed się świat pomyka** — wedle jednych komentatorów — ku wschodowi, wedle innych — ku sferze Merkurego albo — w stronę równikową (patrz: *Biesiada*, II, III, 15).

¹² **drugi krąg raj** — niebo Merkurego.

¹³ **Ach, jeśli gwiazda nawet tam się śmiała...** — blask gwiazdy wyraża radość, podobnie jak śmiech człowieka (Buti), patrz też: *Biesiada*, III, VIII, 1.

- 106 A gdy przybyły (tak jak duchy mogą),
we wszystkich poznać można było cienie,
a po ich blasku, jak im było błogo.
- 109 Ty, który czytasz, poprzez chwili mgnienie
pomyśl: jeżeli trwać by to nie miało,
jakie męczyło ciebie by pragnienie;
- 112 wtedy, po sobie sądząc, powiesz śmiało,
jak byłem głodny wiedzy o ich stanie,
kiedy tak niebo ich mi ukazało.
- 115 „O ty, któremu tu na oglądanie
wiecznych tryumfów pozwoliła łaska,
nim porzuciłeś ziemskie bojowanie¹⁴,
- 118 tym blaskiem, który całe niebo głąska,
wszyscy świecimy, więc nam chęć przemożna
każe objaśnić nim cię jak głuptaska”.
- 121 Tak jedna dusza rzekła mi pobożna;
a Beatrycze do mnie: „Mówże, jazda,
bo im jak bogom samym wierzyć można”¹⁵.
- 124 „Widzę, jak w blasku owym szukasz gniazda,
który tu z oczu każdy duch dobywa,
bo gdy się śmiejesz, świecisz mi jak gwiazda;
- 127 lecz nie, kim jesteś, duszo tak szczęśliwa,
jak tylko można być w tutejszej sferze,
co się w promieniach innej stale skrywa”¹⁶.
- 130 Tak, prosto w światło, powiedziałem szczerze,
co wcześniej rzekło te życziwe słowa;
a ono znów się do świecenia bierze.
- 133 I tak jak Słońce się przed nami chowa
w swym własnym blasku, gdy przez ząb gorąca
zda przegryziona się chmura gradowa;

¹⁴ **ziemskie bojowanie** — wyrażenie biblijne (Job 7,1).

¹⁵ **bo im jak bogom samym wierzyć można** — jak istotom, które są częścią Bożej mądrości i dobroci i mogą zwać się bogami *per quandam similitudinem* (św. Tomasz, *Summa theol.*, I, XIII, 9; Ps 81,6, J 10,34, *Raj*, III, 31–33).

¹⁶ **co się w promieniach innej stale skrywa** — najbliższy Słońcu Merkury jest bardziej niżeli inne planety przesłonięty przez jego promienie.

- ¹³⁶   tak się tu właśnie skryła na kształt Słońca
w swojej radości dusza; i tak skryta
to mi odrzekła, święta i świecąca,
¹³⁹   co każdy w szóstej pieśni już przeczyta.

Pieśń szósta

Justynian (w. 1–33)

historia i rola Cesarstwa (w. 34–111)

Romeo di Villanova (w. 112–142)

- ¹ „Odkąd Konstantyn orła lot uczyni
przeciwnym Słońcu, z którym wiodła jazda
starożytnego małżonka Lawinii¹,
⁴ dwieście lat minie i ów ptak, jak gwiazda
z niebios, na krańcu Europy stanie,
gdzie po raz pierwszy wylatywał z gniazda²;
⁷ cieniem piór świętych będzie mu władanie
nad całym światem, i jak kto z rękawa
sypnie królami, aż się mnie dostanie³.
¹⁰ Justynian jestem, cesarz niegdyś, sława,
bo wiatr ten czując, który tutaj wieje,
zbytnie i próżne wyrzuciłem prawa⁴.

---

¹ **Odkąd Konstantyn orła lot uczyni** — odkąd Konstantyn przeniósł z Rzymu do Bizancjum siedzibę cesarstwa, z zachodu na wschód, a zatem w kierunku odwrotnym niż droga Słońca (niejako wbrew naturze), orzeł rzymski sprawował przez ponad dwieście lat rządu nad światem. Początek tej pieśni podobny jest do początku III księgi *Eneidy* Wergilego: *Post quam res Asiae...*; **starożytny małżonek Lawinii** — Eneasza, patrz: *Piekło*, IV, 125, *Czyściec*, XVII, 37.

² **dwieście lat minie...** — od 330, roku przeniesienia stolicy cesarstwa do Bizancjum, do 527, roku wyniesienia na tron Justyniana, minęło w rzeczywistości nieco mniej niż dwieście lat; Dante prawdopodobnie powtarza ten błąd za Brunettem Latinim; **ptak, jak gwiazda / z niebios** — w oryginale: *uccel di Dio*, patrz: *Czyściec*, XXXII, 112; „znak święty” (*Raj*, XX, 86), „znak, co uniża pysznych i pisze Rzym na złotą listę” (*Raj*, XIX, 102).

³ **cieniem piór świętych...** — podobnie: *Raj*, III, 114, kalka z języka biblijnego: *sub umbra alarum tuarum* (Ps 16,8).

⁴ **Justynian** — urodzony w 482, cesarz od 527 do 565 r.; Dantejski typ idealnego władcy; **wiatr ten czując, który tutaj wieje** — wolę Bożą.

- 13 Nim się zaczęły tego dzieła dzieje,
w jedną wierzyłem w Chrystusie naturę
i z takiej wiary czerpałem nadzieję⁵;
- 16 lecz usłyszałem święte słowa, które
mnie nawróciły, słowa Agapita⁶,
co wtedy tiarą nakrywał tonsurę.
- 19 W nie uwierzyłem; dziś, gdy mnie się pyta,
wiem to tak jasno, jak ty wiesz, że przecie
w każdej sprzeczności jedna prawda skryta.
- 22 Odkąd z Kościołem szedłem, gdzie idziecie,
Bóg tchnął do pracy zapał we mnie świeży,
i pracowałem jako nikt na świecie⁷;
- 25 Belisarowi dałem mych żołnierzy,
któremu los wciąż sprzyjał niesłuchanie,
jakby na znak, że wolne się należy.
- 28 Oto odpowiedź na pierwsze pytanie;
lecz mnie natura jego jeszcze wzywa,
bym rzekł ci, czego w swym nie miałem planie,
- 31 abyś zobaczył, jak niesprawiedliwa
rzecz, którą czyni świętemu znakowi
ten, kto go zwalcza, i kto nadużywa.
- 34 Spójrz: co moc jego, cnotę co stanowi,
zaczęło działać już od owej chwili,
gdy mrąc dał Pallas⁸ rząd Eneaszowi.
- 37 Wiesz, co uczynił, w Albańskiej bastylii
trzy wieki siedząc, aż wyszli na rynek
ci, co o niego trzech na trzech walczyli⁹.

⁵ **w jedną wierzyłem w Chrystusie naturę...** — jak eutychanie czy monofizyci, uznający w Chrystusie jedynie naturę Boską.

⁶ **Agapit** — papież od 533 do 536 roku.

⁷ **Odkąd z Kościołem szedłem...** — a zatem po roku 533; w rzeczywistości jednak Justynian zaczął pracować nad swoim kodeksem już wcześniej, od 528, a w 533 roku go ukończył.

⁸ **Pallas** — syn króla Ewandra; poległ w walce z Turnusem; Eneasz, jako dziedzic praw po nim, podłożył podwaliny pod wielkość Rzymu i cesarstwa (patrz: *Piektło*, II, 20–21). Wydarzenia historii Rzymu i instytucję cesarstwa Dante pojmuje w sposób religijny (patrz: *Biesiada*, IV, V, 10 i 18, *Monarchia*, II, XII, 7).

⁹ **Albańska bastylia** — tu: Alba Longa, gdzie następcy Eneasza rządzą ponad trzy

- 40 Wiesz, co uczynił, licząc od Sabineki
po ból Lukrecji, w czasach siedmiu króli,
do których sąsiad bity to przyczynę¹⁰.
- 43 Wiesz, co uczynił, kiedy go nieczuli
nieśli Rzymianie przeciw Brennie, Pirze,
i tym książętom, którzy na nich knuli;
- 46 stąd Torkwat, Kwincjusz, który się nie strzyże,
i Decjusz, Fabiusz mieli, dzielne draby¹¹,
sławę, przed którą chętnie głowę zniżę.
- 49 On to osłabił te dumne Araby,
co przeszły niegdyś w wojskach Hannibala
góry, od których bierze Pad swe żaby¹².
- 52 On, że tak wiele, sprawił, waży szala
triumfu Scypiona, Pompejusza chwały;
i tokańskiego wzbudził żal górala¹³.
- 55 A potem, roku blisko, gdy świat cały
Bóg jakby rajska zaczął mierzyć miarą,
zabrał go z Rzymu woli Cezar śmiały¹⁴.
- 58 I to, co zrobił od Renu po Varo,
widziały wody Izery i Senny,
co dla Rodanu płynną są ofiarą¹⁵.

wieki (według Wergilego: *Eneida*, I, 272), aż po bitwę Horacjuszów z Kuracjuszami (patrz: *Biesiada*, IV, V, 18 i *Monarchia*, II, X, 4).

¹⁰ **Wiesz, co uczynił...** — patrz: *Biesiada*, IV, V, 12–15.

¹¹ **Torkwat** — Tytus Maniliusz Torquat, zwycięzca Gallów i Latynów; **Kwincjusz** — zwany Cyncynatem, z powodu zmierzwionych włosów, wedle błędnej interpretacji łacińskiego przydomka; patrz: *Monarchia*, II, V, 9; **Decjusz** — poległ w 340 roku walcząc z Latynami w bitwie pod Wezuwiuszem; patrz: *Monarchia*, II, V, 15; **Fabiusz** — właściwie nie jeden, ale trzystu członków tej patrycjuszowskiej rodziny poległych w bitwie pod Wejami.

¹² **Araby** — tu: ludy Afryki Północnej, czyli Kartagińczycy; patrz: *Biesiada*, IV, V, 19; *Monarchia*, II, X, 7.

¹³ **i tokańskiego wzbudził żal górala...** — właściwie: Fiezolan, wedle legendy średniowiecznej obleganych i zgromionych podczas wojny przeciw Katyllinie. Podania fiezolańskie (patrz: *Piekło*, XV, 61–63; *Raj*, XV, 125–126).

¹⁴ **roku blisko, gdy świat cały...** — tuż przed narodzeniem Chrystusa, do których przygotowała całą Ziemię instytucja monarchii powszechnej, za której założyciela uważał Dante Juliusza Cezara (patrz: *Biesiada*, IV, V, 4).

¹⁵ **I to, co zrobił od Renu po Varo...** — aluzja do zwycięstw Cezara w Galii Zaalpejskiej.

- 61 A to, co zrobił, kiedy od Rawenny
przeszedł Rubikon, jakie miało loty,
tego pergamin nie pomieści cenny¹⁶.
- 64 I na Hiszpanię zwrócił rzymskie roty,
i na Durazzo, i tak zgniótł Farsalę,
że Nil gorący zgorzkniał od zgryzoty¹⁷.
- 67 Antandros, Simois znów ujrzał fale
i grób Hektora, skąd na rychłą zgubę
Ptolemeusza ruszył znów wspaniale¹⁸.
- 70 I stąd jak piorun z nieba spadł na Jubę;
i znów na zachód zwrócił się powoli,
gdzie wciąż słyszano Pompejańską tubę¹⁹.
- 73 Czego dokonał z drugim, z Bożej woli,
o tym wciąż Brutus, Kasjusz w piekle szczeka,
wciąż to Modenę i Perugię boli²⁰.
- 76 I Kleopatra na to wciąż narzeka,
której w ucieczce przed nim źli anieli
zesłali kobrę z chrapką na człowieka²¹.
- 79 Z nim do czerwonych nawet biegł kąpieli;

¹⁶ **A to, co zrobił, kiedy od Rawenny...** — zaczynając bolesną, ale konieczną z punktu widzenia Opatrzności wojnę domową przeciw Pompejuszowi (patrz: *Piekło*, VIII, 69; XIV, 32).

¹⁷ **I na Hiszpanię zwrócił rzymskie roty...** — przeciw stronnikom Pompejusza, którymi byli Petreusz, Afraniusz i Warron (patrz: *Czyścić*, XVIII, 101–102), **Farsalę** — właściwie Farsalia w Tessalii.

¹⁸ **Antandros** — port we Frygii; **Simois** — rzeka w Troadzie, którą odplynął Eneas; **grób Hektora** (patrz: *Eneida*, V, 371): *tumulum quo maximus occubat Hector*. O przybyciu Cezara na wybrzeża Azji Mniejszej opowiada Lukan (*Pharsalia*, IX, 950).

¹⁹ **I stąd** — z Egiptu; **Juba** — król Mauretanii, poplecznik Pompejusza (patrz: Floriusz, *Epitome de Tito Livio*, II, 13); **na zachód** — do Hiszpanii.

²⁰ **Czego dokonał z drugim...** — czego orzeł cesarski dokonał z Oktawianem Augustem; **o tym wciąż Brutus, Kasjusz w piekle szczeka** (patrz: *Piekło*, XXXIV, 64–67); **Modena** — która oglądała przegraną Marka Antoniusza; **Perugia** — zdobyta i splądrowana przez wojsko Oktawiana; patrz: Lukan, *Pharsalia*, I, 41: *Perusina fames, Mutinaque labores*.

²¹ **I Kleopatra na to wciąż narzeka** — która zadała sobie śmierć po klęsce i śmierci Antoniusza (patrz: *Piekło*, V, 63).

- z nim taki pokój zapanował wszędzie,
 że Janusową świątynię zamknęli²².
- 82 Lecz co przez znak ten, winny mej gawędzie,
 w kraju śmiertelnym, a już na wieczyste,
 było zrobione i zrobione będzie,
- 85 małym i ciemnym wyda się zaiste
 przy tym, co ręka następnego wszczęła,
 gdy jasne oko spojrzy, serce czyste²³;
- 88 bo sprawiedliwość, która mnie natchnęła,
 dała mu więcej zrobić niż Cezary
 i do mściwego go wezwała dzieła.
- 91 Więc dziś podziwiał rzecz tę nie do wiary:
 orzeł z Tytusem leciał, nie czekając,
 mścić się za zemstę za nasz grzech prastary²⁴.
- 94 A kiedy Kościół poczuł jak psa zając
 ząb longobardzki, pod orła skrzydłami
 nasz Wielki Karol wsparł go, zwyciężając²⁵.
- 97 A teraz osądź winę, która płami
 tych, których wyżej gniewnym słowem gniotę,
 przyczynę tego, co się dzieje z wami.
- 100 Jeden mu lilie przeciwstawia złote,
 drugi pomniejsze partie nim obdziela,
 nie wiem, kto większą czyni tym głupotę²⁶.

²² **Z nim do czerwonych nawet biegł kąpieli...** — orzeł dotarł wraz z Oktawianem Augustem aż na wybrzeża Morza Czerwonego (patrz: *Eneida*, VIII, 686: *victor ab Aurorae populis et litore rubro*); **z nim taki pokój** — patrz: *Monarchia*, I, XVI, 1–2.

²³ **małym i ciemnym wyda się zaiste...** — kiedy za panowania cesarza Tyberiusza dokonała się męka i śmierć Chrystusa, „zemsta za nasz grzech prastary”; patrz: *Monarchia*, II, XI, 1–5.

²⁴ **orzeł z Tytusem leciał, nie czekając, / mścić się za zemstę za nasz grzech prastary** — ten sam orzeł, który przez mękę Chrystusa mścił się za grzech pierworodny, ukarał też ową zemstę, kiedy Tytus zburzył Jerozolimę.

²⁵ **A kiedy Kościół poczuł jak psa zając...** — aluzja do zwycięstwa Karola Wielkiego nad Longobardami w Italii w roku 773; **ząb longobardzki** — metafora z języka biblijnego (Ps 3,8; 56,5; 123,6).

²⁶ **Jeden mu lilie przeciwstawia złote...** — partia gwelficka, przedkładająca nad orła i cesarstwo złote lilie królewskiego domu Francji; **drugi pomniejsze partie nim obdziela** — partia gibelinów.

- 103 Niechże gibelin swoje byki strzela
pod innym znakiem; bowiem niegodziwy,
kto sprawiedliwość od niego oddziela;
- 106 niech nań nie będzie nowy Karol krzywy;
niech od pazurów chroni swoją szyję,
które groźniejszym lwom targały grzywy²⁷.
- 109 Ach, nieraz jeszcze hańbą się okryje
syn poprzez ojca, niechże się nie łudzi,
że Pan Bóg zmieni herb swój na lilije²⁸!
- 112 Wielu jest na tej gwieździe małej ludzi,
którzy o cześć i chwałę zabiegali,
co dzisiaj jeszcze słuszenie podziw budzi²⁹:
- 115 lecz że ku Ziemi nazbyt się skłaniali,
z właściwej drogi czas zbaczając długi,
prawdziwa miłość słabiej w nich się pali³⁰.
- 118 Porównywanie łaski i zasługi
jest jednak częścią naszej szczęśliwości,
bo to rachunek równy — Pańskie długi.
- 121 Smakując tutaj miód sprawiedliwości,
tak się w nas serce miękczy, słodzi zgoła,
że od wszelkiego zła już wiecznie pości.
- 124 Każdy do Boga innym głosem woła;
tak z różnych nut naszego życia płynie
słodka harmonia na niebieskie koła.
- 127 Biję tu w oczy w Bożym tym bursztynie
blask od Romea, co za swe zasługi,
wielkie i piękne, cierpiał, a dziś słynie³¹.

²⁷ **nowy Karol** — Karol Andegaweński (patrz: *Czyściec*, VII, 124–129; XX, 79–81), król Neapolu od 1285, zmarły w roku 1309.

²⁸ **Ach, nieraz jeszcze hańbą się okryje / syn poprzez ojca...** — profecja w stylu biblijnym (Wj 20,5; Jr 5,7); być może odniesienie do samego Karola II i jego syna Filipa (patrz: *Czyściec*, VIII, 49).

²⁹ **mała gwiazda** — Merkury.

³⁰ **Lecz że ku Ziemi nazbyt się skłaniali** — patrz: św. Tomasz, *Summa theol.*, II, II, q. CXXXII, 1–3.

³¹ **Romeo** — de Villeneuve, urodzony w roku 1170, minister Rajmunda Berengario (lub Beringhiere) IV, księcia Prowansji, a po jego śmierci administrator i opiekun jego

- 130   Lecz Prowansale jeszcze przez czas długi
nie będą śmiać się; bo ma krzywe stery
kto złem zwie dobro, które czyni drugi.
- 133   Cztery miał córki, i królowe cztery,
Rajmond Beringhier, a to sprawił przecie
Romeo, pielgrzym pokorny i szczerzy³².
- 136   Nudził, złym słowom wierząc jako dziecię,
by zdał rachunek mu ten sprawiedliwy,
co każdy grosz pomnożył o dwie trzecie.
- 139   Więc poszedł sobie, biedny, stary, siwy;
ach, gdyby świat znał serce, z jakim żebrał
o byle kromkę chleba do pokrzywy,
- 142   chwałąc, w pochwałach miary by nie przebrał”.

---

córki, Beatricze, przyszłej małżonki Karola I Andegaweńskiego; zmarły w roku 1250. Dante idzie tu za legendą o pielgrzymie, który słysząc o wielkiej dobroci księcia Rajmunda, zatrzymał się na jego dworze i pomnożył jako rządca jego bogactwo, i stał się ofiarą dworskiej zawiści.

³² **Cztery miał córki, i królowe cztery** — Małgorzate, poślubioną Ludwikowi IX, królowi Francji; Eleonorę — żonę Henryka III z Anglii; Sancję — małżonkę Ryszarda z Kornwalii; Beatrycę — dziedziczkę księstwa Prowansji i żonę Karola Andegaweńskiego.

Pieśń siódma

Wątpliwość Dantego (w. 1–24)
nauka o Wcieleniu i Męce (w. 25–120)
psucie się materii; zmartwychwstanie ciał (w. 121–148)

- ¹   *Hosanna, sanctus Deus sabaoth,*
          superillustrans claritate tua
          felices ignes horum malacoth¹!
- ⁴   Tak wyśpiewała, tańcząc, ta gaduła,
całe swe szczęście, całe swe zbawienie,
co się z podwójnej światłości wykluła²:
- ⁷   a za nią inne zatańczyły cienie
i nagle patrzą: raj iskrami krasie
i je przede mną kryje oddalenie.
- ¹⁰   Poczulem w sercu mym niepokój ptasi
i rzekłem sobie: „Powiedz mojej pani,
która pragnienia słodkim trunkiem gasi”;
- ¹³   lecz taki respekt bierze mnie barani,
ledwie usłyszę jakieś „be” lub „icze”,
że wzrok spuściłem jako zakochani.
- ¹⁶   Trudno to ścierpieć było Beatrycze,
rzekła, uśmiechem takim mi świecąca,
co lałby w ogniu do serca słodycze:
- ¹⁹   „Jak widzę w blasku tutejszego Słońca,

---

¹ *Hosanna, sanctus...* — w uroczystym języku liturgicznym, będącym mieszaniną słów łacińskich i hebrajskich, podobną do formuły *Sanctus* w mszy świętej: *Sanctus Dominus Deus sabaoth...* *Osanna in excelsis*; *hosanna* — słowo używane często w Ewangeliach, u Dantego — patrz: *Czyściec*, XI, 11; XXIX, 51; *Raj*, VIII, 29, XXVIII, 118, XXXII, 135; *Deus sabaoth* — Pan Zastępów; *malacoth* — błędny, i użyty tu dla rymu, zapis hebrajskiego *mamlacoth*, który św. Hieronim tłumaczy we wstępie do Wulgaty: *malachot, idest regnorum*; *superillustrans* — oświecający z góry; *ignes* — o aniołach: światła, blaski.

² *z podwójnej światłości* — stosownej do wyjątkowo chwalebego żywota Justyniana albo: światłości własnej i odbitej, płynącej z Boga.

to «sprawiedliwa zemsta, sprawiedliwą
 ponosząc karę» w twoją myśl się wtrąca:
 22   lecz ja rozwiążę, co splątane krzywo;
 a ty mnie słuchaj, bowiem cię przywiode
 do prawdy wielkiej, wielkie zdradzę dziwo.
 25   Widząc w wędzidle tylko niewygodę
 dla wolnej woli, człowiek nie rodzony
 sobie zaszkodził i nam przyniósł szkodę;
 28   przez co, niemocą jakby był złożony,
 rodzaj człowieczy wił się w mroku wieki,
 aż Słowo Boże zeszło w nasze strony³,
 31   jedno z naturą (której się daleki
 stał sam jej Stwórca) tworząca Osoba,
 nie bez Świętego Ducha w tym opieki.
 34   Teraz nie jedno ucho, ale oba
 uważnie nadstaw: człowiecza istota
 była ogrodu kiedyś to ozdoba;
 37   ale ją własna wyгнаła głupota
 z owego raj, zesłała nieszczęśliwie
 z jedynej drogi prawdy i żywota.
 40   Więc karze krzyża wcale się nie dziwię,
 że na naturę spadła tak zuchwałą;
 nigdy nie gryzło nic tak sprawiedliwie;
 43   lecz równie wielkich krzyw, jest w świecie mało,
 jeżeli zważyć, jakiej to Osoby,
 jakich to cierpień źródłem było ciało.
 46   Więc przeżywano to na dwa sposoby:
 cieszył się Żyd z tej śmierci i Bóg żywy;
 niebo otwarło się i drżały groby⁴.
 49   Więc, że jak jakieś nie brzmią ci już dziwy
 słowa o zemście sprawiedliwej, myślę,
 za którą mścił się Tytus sprawiedliwy.
 52   Lecz widzę, że się tworzą w twym umyśle

³ **aż Słowo Boże...** — patrz: *Biesiada*, IV, V, 3.

⁴ **niebo otwarło się i drżały groby...** — patrz: *Czyśćciec*, X, 36 i *Piekło*, XII, 41.

znów wątpliwości węzły poplątane,
które chcesz, abym rozsupłała ściśle.

55 «Że sens ze słów twych — mówisz — wydostanę;
lecz powiedz: czemuż to Opatrzność chciała
zbawić nas, taką otwierając ranę?».

58 Jako trup w trumnie, bracie, jest bez mała
skryty ów dekret oczom duszy, która
w ogniu miłości jeszcze nie dojrzała.

61 Że jednak wielu ślepych jest jak kura
i że niewielu ziarno sensu dziobie,
powiem ci, na co owa awantura⁵

64 niebieska: Dobroć Boża, płonąć w sobie,
jak święte iskry sieje bez pamięci
piękności wieczne w całej ich ozdobie.

67 Co bezpośrednio zaś się z niej ukręci,
w nieśmiertelności chodzi potem chwale,
bo się nie zmienia odcisk jej pieczęci.

70 Co bezpośrednio z niej, to doskonale
wolne jest zawsze, bo wpływowi rzeczy
stworzonych w czasie nie podlega wcale.

73 Najbardziej lubę jej, najmniej jej przeczy;
tym żywsza, im ją bardziej przypomina,
tryska *caritas* jako skry od mieczy.

76 Że człowiek miał te dary, nie nowina;
lecz jeśli chociaż mu jednego braknie,
wnet szlachetności jego gnije glina.

79 Tylko grzech sprawia, że wolności łaknie,
grzech podobieństwo Boże rwie i kłóci;
nie rozjaśnione Bożym blaskiem blaknie;

82 a do godności dawnej nikt nie wróci,
chyba, że w próżne grzechu Pan naleje,
wymierzy karę sprawiedliwą chuci.

---

⁵ **Że jednak wielu ślepych jest jak kura...** — owa kwestia była szeroko rozważana przez Ojców Kościoła i uczonych scholastyków; Dante zbliża się szczególnie do doktryny Anzelma z Aosty z traktatu *Cur Deus homo?*, podjętej przez św. Tomasza, patrz: *Summa theol.*, III, q. XLVI–XLX.

- 85 Grzesząc, za ledwie Pan Bóg w niej zasieje,
natura wasza, już na rajskie miody
i dawną godność straciła nadzieje;
- 88 bowiem naprawić można by te szkody,
gdyby rozumem rzeczy gryźć istotę,
jedynie idąc przez dwa takie brody:
- 91 albo Bóg serce by okazał złote
i mu odpuścił, albo by mu człowiek
zadośćuczynił za tę swą głupotę.
- 94 Popatrz więc teraz spod pokornych powiek
w otchłań zamysłu wiecznego, niebożę,
i mojej mowy w ucho wpuść cokolwiek.
- 97 Że nie mógł człowiek i do dziś nie może,
choćby jadł popiół, szaty wdział ponure,
w proporcjonalnej schylić się pokorze
- 100 do owej pychy, z jaką patrzył w górę;
nie mógł, niezdolny do takiej żaloby,
zadośćuczynić za tę w całym dziurę.
- 103 Więc sam Bóg musiał na swe dwa sposoby
ludzi naprawiać i ich żywot cały,
na dwa, nie jeden, powiadam, jakoby.
- 106 Lecz że tym więcej w swoim dziele chwały
i przyjemności dobre dusze znajdują,
im w nie dobroci serca więcej wlały,
- 109 to dobroć boża, której świat jest pajdą,
na wszelki sposób szuka was i wszędzie;
dźwigać upadłych jest jej wielką frajdą.
- 112 Od dnia pierwszego aż po noc, co siędzie
tu po nas, cudów większych, proszę ciebie,
ani nie było, ani już nie będzie,
- 115 bo bardziej hojny Bóg był, dając siebie,
aby z tej próby człowiek wyszedł cało,
niż gdyby wszystko mu wybaczył w niebie;
- 118 bo by sposobów wszystkich było mało
sprawiedliwości, gdyby nie Syn Boży,
który pokornie wziął na siebie ciało.

- 121 Byś nie był jak ten, kogo głód tu morzy,
na powrót w miejsce jedno cię przywiode,
byś tak jak ja rzecz widział i doktorzy.
- 124 Powiadasz: «Widzę ogień, widzę wodę,
ziemię, powietrze i ich mieszaniny,
jak krótko trwają, psują się ze smrodem;
127 a są stworzone z nieśmiertelnej gliny;
więc jeśli tak, jak mówisz, jest zaiste,
to nie powinny psuć się z tej przyczyny».
- 130 Anioły, bracie, i krainy czyste,
w których przebywasz, tylko one całe
przez wieczystego snute są artystę,
133 lecz nie te ciała lotne, płynne, stałe,
o których mówisz, i to, co z nich zdoła
stworzona stworzyć moc na Bożą chwałę.
- 136 Stworzona była glina na nie goła;
stworzona siła, która robi szczerze
w tych gwiazdach, które krążą tu dokoła.
- 139 Dusza roślinna i ta, którą zwierzę
nosi w swych piersiach, swoje ziarno tycie
z tych wirujących, świętych światel bierze;
142 w was tchnął jednakże bezpośrednio życie
Ten, który tak was rozmiłował w sobie,
że wciąż do Niego odtąd już tęsknicie.
- 145 A z tego wnosić możesz o sposobie
waszych zmartwychwstań, jeśli, jak powiadam,
jak Bóg, pomyślisz, stwarzał w dawnej dobie
148 człowiecze ciało, i jak powstał Adam”.

Pieśń ósma

Niebo Wenus (w. 1–30)

Karol Młot (w. 31–84)

rozmaitość charakterów i ludzkich zamiłowań (w. 85–135)

i konieczność podążania za nimi (w. 136–148)

- 1   Wierzył był dawny świat na swoją zgubę,
ze piękna Cyprys¹ w gwiazdy trzeciej pędzie
głupiej miłości wlewa ciepło lubę
4   w stygnące serca; i nie tylko wszędzie
składał ofiary dla niej i swe dłonie
lud starożytny w starożytnym błędzie,
7   lecz Kupidowi kadził oraz Dionie,
nie tylko matce, ale też synowi,
co na kolanach siadać miał Dydonie²;
10   to od tej, której imię rym mój łowi,
wzięła swą nazwę gwiazda, która Słońcu
to pod brew patrzy, to ku czerepowi³.
13   Ani spostrzegłem, jak w nią wbiegłem w końcu;
lecz że w niej byłem, czułem po mej damy
większej piękności i w sercu gorącu.
16   I jak w płomieniu iskry dostrzegamy
lub głosy w chórze, nawet przez oklaski,
gdy jeden trwa, a drugi gna przez gamy,
19   tak w jej widziałem blasku mniejsze blaski
pomykające mniej lub bardziej żywo,
wedle im z góry udzielonej łaski.

---

¹ **piękna Cyprys** — bogini Wenus, od imienia wyspy, gdzie była szczególnie czczona (patrz: Owidiusz, *Metamorfozy*, X, 270).

² **Diona** — (Dionea) tak nazywał Wenerę Wergiliusz, patrz: *Eneida*, III, 19; Kupidyń siedzący na kolanach Dydony — *Eneida*, I, 685–688 i 717–719.

³ **gwiazda, która Słońcu / to pod brew patrzy, to ku czerepowi** — jest Wenus poranna, zwana Hesperos, i Wenus wieczorna, zwana Lucyfer.

- 22   Żadne tak szybko błyskotliwe dziwo
z chmur by nie spadło, ani wicher dziki,
owszem zdawałyby się wlec leniwo
- 25   temu, co ujrzałby, jak te ogniki
boże przybiegły ku nam, prosto z koła
od Serafinów płynącej muzyki⁴;
- 28   a wśród nich ucho me uchwycić zdoła
taką *Hosannę*, że do dziś w pamięci
do niej mnie serce zachwycone woła.
- 31   A potem jeden ognik ku nam skręci:
„Tak jak my gotów nie był nikt na świecie
przynieść ci radość, spełnić twoje chęci.
- 34   Choć z Książętami tu krążymy przecie,
jeden krąg mając z tymi i pragnienie,
o których rzekłeś raz, że Niebo trzecie
- 37   w ruch ich głębokie wprawia rozumienie⁵,
tak tu jesteśmy pełni miłowania,
że rad na gadkę z tobą taniec zmienię?”.
- 40   Potem, gdy wzrokiem coś na kształt pytania
nie bez szacunku pošlę mojej pani,
a ona skinie mi, że nie zabrania,
- 43   spojrzę na światło, co mi chciało w dani
dać tyle; „Ktoś ty? — miękko i miłośnie
jak zapytują, pytam, zakochani.
- 46   A ono jeszcze w swej piękności wzrośnie,
która już rosła, gdym tak pytał śmiało,
i w tej radości, której niechże dośnie!
- 49   I tak mi rzekło: „Przebywałem mało

⁴ **Serafini** — najwyższa, najbliższa Bogu (patrz: *Raj*, IV, 28) hierarchia anielska, poruszająca niebo dziewiąte, *Primum Mobile*, sferę Pierwszego Poruszenia.

⁵ **o których rzekłeś raz, że Niebo trzecie / w ruch ich głębokie wprawia rozumienie** — o aniołach zwanych Książętami albo Księżtami, wedle hierarchii anielskiej Dionizego Areopagity; aluzja do kancony Dantego z *Biesiady*: *Voi ch'intendendo il terzo ciel movete*.

- w świecie, gdzie, gdybym jeszcze rok żył lada,
wiele by zła, co będzie, się nie stało⁶.
- 52 Tak szczęście świeci, taka tobie rada
dusza, że skrywa mnie wśród swej pogody
tak jak w jedwabnym kokonie owada.
- 55 Kochałeś, miałeś kochać mnie powody;
gdybym żył dłużej, byłbym dać ci w stanie
mojej miłości więcej niż liść młody⁷.
- 58 Ten lewy brzeg, co kąpie się w Rodanie,
który się miesza z Sorgą, przez lat wiele
czekał, ażeby rzec mi w końcu «panie»⁸,
- 61 i róg Auzonii, gdzie rosną kasztele
dumnego Bari, Gaety, Catony,
a Tronto, Verde w morze wałą śmieie.
- 64 Już mi łeb błyszczał przecie od korony
tej żyznej ziemi, którą Dunaj myje⁹,
gdy za plecami ma niemieckie strony.
- 67 A ta Trynakria piękna, którą kryje
mgła wciskająca się we wszystkie szparki
ponad zatoką, którą Eurus bije¹⁰,
- 70 lecz nie za Tyfa, a na skutek siarki,
jeszcze czekałaby na spadkobiercę
Karla z Rudolfem, niecodziennej parki¹¹,

---

⁶ **Przebywałem mało / w świecie...** — mówi to Karol Młot, pierwotny syn Karola II Andegaweńskiego i Marii, córki Stefana V, króla Węgier. Urodzony w 1271, zmarł młodo w 1295 r., koronowany na króla Węgier, nie odziedziczył Prowansji ani królestwa Neapolu.

⁷ **mojej miłości więcej niż liść młody** — także owoc, nie tylko słowa, ale i czyny.

⁸ **Ten lewy brzeg, co kąpie się w Rodanie** — Prowansja; **i róg Auzonii** — Królestwo Neapolu.

⁹ **tej żyznej ziemi, którą Dunaj myje** — Węgry.

¹⁰ **Trynakria** — Sycylia.

¹¹ **lecz nie za Tyfa** — aluzja do legendy powtarzanej przez poetów antycznych, patrz: Owidiusz, *Metamorfozy*, V, 354; Wergiliusz, *Eneida*, III, 370–382; **Karla z Rudolfem** — Karola I Andegaweńskiego i Rudolfa I Habsburga, którego córkę Klemencję poślubił Karol Młot w 1287 roku.

73   gdyby zła władza, która zawsze serce
kraje poddanym, nie sprawiła kiedy,
że jej Palermo miało słać morderce¹².

76   Ach, gdyby brat mój¹³ to przewidział wtedy,
byłby tych chciwych dziadów z Katalonii
przecie unikał, by z nich nie mieć biedy;

79   niech przewiduje, on lub może oni,
niech obciążony nazbyt jego statek
większym ciężarem już o dno nie dzwoni.

82   Ze szczodrych kutwą zrobił się gagatek,
lepszyc mu piesków trzeba do pieczętek,
które by dbały o coś nad podatek¹⁴.

85   „Wierząc, że czerpiesz tej radości wątek,
którą twe słowa budzą we mnie, panie,
stamtąd, gdzie koniec ma swój i początek

88   wszelakie dobro, wszelakie poznanie,
jest owa radość mi tym bardziej miłą,
że ją oglądać w Bogu jesteś w stanie.

91   Jak mnieś wesołym zrobił, mniej zawiłą
zrób mi tej wielkiej tajemnicę hecy,
że słodkie ziarno gorzko obrodziło¹⁵.

94   „Jeśli mi — odparł — Pan użyczy świecy,
z tą prawdą, której pytasz, jak się zdaje,
twarzą w twarz staniesz, a nie plecy w plecy.

97   Owa Opatrzność, która całe raje,
przez które idziesz, rwie i rozwesela,
wielką się mocą w gwiezdnych ciałach staje.

100   Nie tylko rzeczy widzi naprzód wiela
w umyśle Bożym, ale, doskonała,
jeszcze zbawieniem, zdrowiem je obdziela:

¹² **że jej Palermo miało słać morderce** — aluzja do Nieszporów Sycylijskich.

¹³ **brat mój** — Robert, protegujący Katalończyków.

¹⁴ **Ze szczodrych kutwą zrobił się gagatek** — historycy współcześni uważają, że sława chciwości Roberta była jednak niesprawiedliwa.

¹⁵ **że słodkie ziarno gorzko obrodziło** — formuła metaforyczna, która się odwołuje przez zaprzeczenie do ewangelicznego symbolu dobrego drzewa wydającego dobre owoce (Mt 7,17–18; Łk 6,43; Jk 3,11).

- 103   przez co pociski wszystkie już bez mała
z owego łuku celu nie ominą,
tak jak w dziesiątkę trafiająca strzała.
- 106   A gdyby tak nie działa się, dziecino,
wpływ nieba, w które fruniesz, jego ruchy,
już by nie sztuką były, lecz ruiną;
- 109   co być nie może, jeśli mądre duchy,
które gwiazdami kręcą, nie są gapy,
a sam ich stwórca ślepy albo głuchy.
- 112   Czy chciałbyś owych spraw jaśniejszej mapy? —
„Nie, niemożliwe — rzekłem mu — jakoby
miała natura takie lewe łapy”¹⁶.
- 115   „A teraz powiedz — rzekł — czy złem byłoby
obywatelem nie być człowiekowi?”¹⁷.
- 118   „O tak” — odparłem smutny mu jak groby.
„A może być nim, jeśli nie stanowi
on elementu na działania scenie?
Nie, jeśli wierzyć Arystotelowi”.
- 121   Tak dedukując, doszedł nieznużenie
do tej konkluzji: „Powiem ci obcesem:
różne być muszą różnych cnót korzenie;
- 124   Ten się Solonem rodzi, ten Kserksesem,
Melchizedekiem albo tym, co syna
stracił w powietrzu, latającym biesem”¹⁸.
- 127   Ten wir niebieski, który się wyrzyna
w wosku śmiertelnym, zna się na swym dziele,
lecz nie rozróżnia, co to za rodzina.

¹⁶ **niemożliwe (...) jakoby / miała natura takie lewe łapy** — parafraza formuły Arystotelesa (*O duszy*, III, 14), często powtarzana w tekstach scholastycznych i pismach samego Dantego (patrz: *Biesiada*, IV, XXIV, 10; *Monarchia*, I, X, 1; II, VI, 2 i *Questio de aqua e terra*, 44).

¹⁷ **czy złem byłoby / obywatelem nie być człowiekowi** — patrz: Arystoteles, *Polityka*, I, 2 i *O duszy*, III, 9, a także Dante, *Biesiada*, IV, IV, 1–2.

¹⁸ **ten się Solonem rodzi** — prawodawcą i politykiem; **ten Kserksesem** — wojownikiem; **Melchizedekiem** — kapłanem (patrz: Rdz 14,18 i n.); **albo tym, co syna / stracił w powietrzu, latającym biesem** — genialnym artystą i wynalazcą, jak mityczny Dedal (patrz: *Piekło*, XVII, 109 i n.).

- 130 Właśnie dlatego od Ezawa wiele
różni Jakuba; a Kwiryne¹⁹ tata
taki, że z Marssem snią mu parantele.
- 133 Natura nigdy by brata od brata
i od rodziców nie różniła dzieci,
gdyby nie Pan Bóg, który figle płata.
- 136 Teraz ta prawda prosto w twarz ci świeci,
lecz abyś wiedział, jak mi jesteś drogi,
jeszcze uszyję jeden strój waszeci.
- 139 Jeśli natura los napotka wrogi,
przecie niewielki plon zostanie zżęty
z ziaren rzuconych na rozstajne drogi.
- 142 Ach, gdyby baczył świat na fundamenty
natury w dziele życia budowania,
niejeden dobry byłby w nim i święty.
- 145 Lecz u was wciąż się do religii gania
tego, co mocny rodzi się do miecza,
i robi królem specia od kazania²⁰:
- 148 więc na zły drodze jest stopa człowieka²¹.

---

¹⁹ **od Ezawa wiele / różni Jakuba** — patrz: Rdz 25,22; **Kwiryne** — Romulus.

²⁰ **Lecz u was wciąż się do religii gania / tego, co mocny rodzi się do miecza** — dawni komentatorzy odczytywali ten passus jako aluzję do młodszych braci Karola Młota: Ludwika, który został bratem zakonnym i biskupem Tuluzy, i Roberta — który został królem Neapolu.

Pieśń dziewiąta

Prorocstwo Karola Młota (w. 1–12)
Cunizza da Romano (w. 13–36)
prorocstwo Cunizy (w. 37–63)
Folquet z Marsylii (w. 64–108)
Rachab (w. 109–126)
inwektywa przeciw chciwym duchownym (w. 127–142)

- 1   Potem twój Karol rzekł, jak do żywego,
piękna Klemencjo¹, pieką owe zdrady,
które musiało znieść nasienie jego²;
- 4   latom dam płynąć, wedle jego rady,
i będę milczał, aż się łez nałyka
sprawiedliwości zbrodniarz pewien błąd³.
- 7   Znów cała dusza świętego świetlika
się obróciła do owego Słońca⁴,
które świat cały grzeje i przenika.
- 10   Ach, podłe dusze, czemuż wy bez końca
dla byle głupstwa serca odwracacie
od tego Pana, który nie odtrąca!
- 13   Lecz oto inne ujrzałem postacie,
z których podeszła jedna: jak życzliwa,
to po jaśniejszej poznałem poświęcie.

---

¹ **Klemencja** — córka Karola Młota, poślubiona Ludwikowi IX, królowi Francji, zmarła w 1328 r., albo jego niewiele lat po nim zmarła żona, Klemencja z rodu Habsburgów, którą Dante mógł oglądać, kiedy miała 13 lat i przejeżdżała przez Florencję, by zaślubić księcia Andegaweńskiego, w roku 1281.

² **owe zdrady, / które musiało znieść nasienie jego** — Karol Robert, syn Karola Młota, nie otrzymał w 1309 r. królestwa Neapolu, dziedzictwa, które mu się prawnie należało, a które zostało przyznane jego stryjowi Robertowi.

³ **aż się łez nałyka / sprawiedliwości...** — aluzja do bitwy pod Montecatini (1315), w której poległ Piotr i Karol Andegaweński — bliscy krewni „błędego zbrodniarza”, Roberta.

⁴ **Słońce** — Bóg.

- 16   A Beatrycze, która w jakieś dziwa
gdzieś tam nade mną spoglądała sobie,
tak jak poprzednio mi na zgodę kiwa.
- 19   „Szczęśliwa duszo — rzekłem tej osobie —
spełnij mą wolę, daj mi dowód przecie,
że co pomyślę, ma zwierciadło w tobie!”
- 22   A duch świecący mi jak żaden w świetle
z głębi, skąd płynął jego śpiew, przejęty,
czynionym dobrem ciesząc się jak dziecko:
- 25   „W tej części kraju — rzekł mi bez zachęty —
która się ciągnie po wygięte mury
Rialto od źródeł Pijawy i Brenty⁵,
- 28   wznosi się masyw niewysokiej góry,
skąd zstąpił płomień ze słynnego knota,
który sąsiadom pożar niósł ponury⁶.
- 31   Jedną korzeniem wspólnym nam istota:
jestem Cunizza, tu za lampę robię,
bo mnie ta gwiazda wiodła za żywota⁷;

⁵ **W tej części kraju...** — prowincja Treviso; **po wygięte mury / Rialto** — po Wenecję.

⁶ **masyw niewysokiej góry** — wzgórze Romano, gdzie znajdował się zamek rodowy Ezzelinów; **płomień** — Ezzelino III, którego legendy malują jako okrutnego tyрана (patrz: *Piekło*, XII, 109–110); rozciągał on swoje złowrogie panowanie nad całą prowincją Treviso i sporą częścią Wenecji, aż po Trydent i Mantuę; wedle tradycji ludowej jego matka śniła przed porodem, że wydała na świat płonąca pochodnię.

⁷ **Jedną korzeniem wspólnym nam istota** — wspólni rodzice: Ezzelino II i Adelajda degli Alberti di Mangona; **Cunizza** — ostatnia córka Ezzelina II, urodzona około 1198 r., zmarła w wieku ponad osiemdziesięciu lat w Toskanii w roku 1279. Poślubiona w 1222 r. Ryszardowi z San Bonifacio, panu Werony, poznała tam prawdopodobnie trubadura Sordella, który porwał ją i żył z nią przez kilka lat. Później uciekła z domu rodzicielskiego z Henrykiem da Bovio, rycerza z Treviso i — jak opowiada kronikarz — „podróżowała z nim po świecie, bawiła się i wydawała wielkie pieniądze”, potem zaślubiła księcia Nemeris di Breganze i jakiegoś szlachcica z Werony. Po 1260 r., zwyciężona przez rodzinę, osiadła na stałe we Florencji, Dante ją poznał tam już starą i żalującą za grzechy. „W każdym wieku była zakochana, a taka hojna, że nie odmawiała żadnemu, co grzecznie prosił”.

- 34   ale pogodnie dziś wybaczam sobie
 bycia tu powód i nie cierpię nudy;
 przez co niejeden się tam w świecie skrobie.
- 37   Ten drogocenny klejnot, cud nad cudy
 naszego nieba, który tu widzicie,
 ma w świecie sławę, co nim zgaśnie, wprzód
 40   setnego roku piąte wybrzmi bicie:
 patrz, jak człekowi wielkim być wypada,
 jeśli po pierwszym mieć ma drugie życie.
- 43   Nie myśli o tym dzisiejsza gromada,
 którą Tagliament więzi i Adyga⁸,
 choć bita, z grzechów swych się nie spowiada;
- 46   lecz prędko Padwie Vicenza narzyga
 krwią zasłużoną pod jej mostów skrzydła,
 bo lud się od swych obowiązków miga⁹;
- 49   a tam w Treviso, gdzie też rzeka zbrzydła,
 rządzi i chadza z łbem wzniesionym w górę
 ten, na którego już szykują sidła¹⁰,
- 52   Zapłacze Feltro nieraz przez ponure
 pasterza swego grzechy; nie przesadzi:
 więzień najgorszy lepszą ma naturę¹¹.
- 55   Nie wystarczyłoby niejednej kadzi
 do pomieszczenia owej krwi z Ferrary,
 (ludzie by ważąc ją padali bladzi),

⁸ **gromada, / którą Tagliament więzi i Adyga** — ludzie żyjący w prowincji Treviso.

⁹ **lecz prędko Padwie Vicenza narzyga...** — aluzja do straszliwej porażki, jaką ponieśli gwelfowie padewscy z rąk gibelinińskiej Vicenzy; wody Bacchilione zmieniły wtedy barwę od ludzkiej krwi.

¹⁰ **a tam w Treviso (...) rządzi...** — Ryszard da Camino (syn dobrego Gerarda, patrz: *Czyścić*, XVI, 124), jego władza i nagłe przejście do stronnictwa gibelinów budziły niezadowolenie poddanych; zabity zdradziecko, gdy grał w szachy.

¹¹ **Zapłacze Feltro** — arcybiskup Feltro, Alessandro Novello, ściął głowy jako buntownikom zbiegłym z Ferrary z domu Della Fontana, nie dotrzymawszy słowa Pinowi della Tossa, wikaremu książąt Andegawenii i kapłanowi Ferrary, który wziął ich w opiekę.

- 58   którą ten hojny nad podziw wikary
partii swej złożył w pochlebnej ofierze;
godne zaiste kraju tego dary.
- 61   Są w niebie Trony¹², lustra, w których szczerze
Bóg świeci, który sądzi sprawiedliwie;
tak że te słowa twej polecam wierze”.
- 64   Po czym umilknie; i w jakimś porywie
kontemplacyjnym w owe koło wleci,
w którym już przedtem tańczyła gorliwie.
- 67   Za to przyplynie inna z Bożych sieci
wesoła ryba, skrząc jak ranne brzaski
lub rubin, w którym rude Słońce świeci.
- 70   Bowiem tam w górze radość rodzi blaski,
jak tu uśmiechy; ale ciemno na dnie,
tam, gdzie się dusze smucą z braku łaski.
- 73   „Bóg widzi wszystko, a ty w nim to ładnie
sobie oglądasz i mej żadnej chęci
nic sprzed twych oczu — rzekłem — nie ukradnie.
- 76   Czemu więc głos twój, który niebem kręci,
któremu wtórzą duchowie ogniści,
habitem z sześciu skrzydeł zasłonięci¹³,
- 79   gorących pragnień moich tu nie ziści?
Gdybym tak znał twą duszę jak ty moją,
prośb twych nie czekałbym i dla korzyści”.
- 82   „Wielka dolina, w której wody stoją,
spływając z morza, co okrąża Ziemię¹⁴ —
tak duch szczęśliwy zaczął mowę swoją —
- 85   między dwa brzegi kładzie swoje brzemię,
długa na stopni dziewięćdziesiąt chyba,
na wschód biegnąca z ziem, gdzie Słońce drzemie.
- 88   Tam między Ebro¹⁵ była ma siedziba

¹² **Trony** — inteligencje niebieskie, zwierciadlane obrazy Boga, który sądzi.

¹³ **duchowice ogniści, / habitem z sześciu skrzydeł zasłonięci** — Serafini, patrz: *Raj*, XXII, 77; Iz, 6,2–3.

¹⁴ **Wielka dolina, w której wody stoją...** — Morze Śródziemne.

¹⁵ **Ebro** — rzeka na Półwyspie Iberyjskim.

a ową Makrą, gdzie graniczna płynie
między Genuą a Toskanią ryba.

91 O jednej świta i zmierzcha godzinie
w Buggii i w owym mieście, w którym żyłem,
co swym gorącym od krwi portem słynie¹⁶.

94 Folco mnie zwali ludzie, którym miłem
było me imię; dziś mój blask i słowa
pije to niebo, z wód którego piłem¹⁷;

97 bo mniej płonęła córka Belusowa,
wbrew Sycheusowi, Kreuzie, w serca szkole,
niż ja, nim moja posiwiła głowa¹⁸;

100 ni Rodopianka¹⁹, która czuła wołę
do Demofonta, ani (stare dzieje)

Alcyd²⁰, co w sercu swym zamykał Jole.

103 Lecz nie żałuje tu się, ale śmieje,
i to nie z winy (w myślach nie powraca),
a z mocy, w której ład jest i nadzieje.

106 Budzi nasz podziw tutaj Boża praca
w dziele stworzenia i to dobro, które
światu niższemu wyższy świat przywraca.

109 Lecz by twych pragnień spełnić całą furę,
które to niebo rodzi wiekuiste,
powiem ci jeszcze, podnieś uszy w górę.

¹⁶ **miasto, (...)** co swym gorącym od krwi portem słynie — Marsylia; aluzja do rzezi, jaką urządził tam Brutus (patrz: *Czyściec*, XVIII, 102; Lukan, *Pharsalia*, III, 571–572).

¹⁷ **Folco** — urodzony w Marsylii jako syn kupca geneńskiego; znany trubadur prowansalski z przełomu XII i XIII wieku. Prosperował na dworach Barrala du Baux, hrabiego z Marsylii, Rajmunda Berangera z Tuluzy, Alfonsa II z Akwitanii, Ryszarda Lwie Serce. Opiewał Azalais, żonę Barrala, a po jej śmierci pograżył się w smutku i zamknął w zakonie cystersów. W roku 1201 został opatem klasztoru w Torronet, a w 1205 biskupem Tuluzy, odznaczając się jako zarliwy i okrutny prześladowca albigensów. Umarł w 1231 r.

¹⁸ **córka Belusowa** — Dydona (patrz: *Eneida*, I, 621); **wbrew Sycheusowi** — swojemu zmarłemu mężowi; **Kreuzie** — żonie Eneasza (patrz: *Piekło*, V, 62; *Eneida*, IV, 552).

¹⁹ **Rodopianka** — Fyllis, córka króla Tracji, Sytona; zabiła się z miłości do Demofonta, myśląc, że zapomniał ją i zdradził (patrz: Owidiusz, *Heroidy*, II).

²⁰ **Alcyd** — Herakles (patrz: *Piekło*, XII, 67–69; Owidiusz, *Heroidy*, IX).

- 112 Rad byłbyś poznać ducha, co zaiste
jaśniej tu świeci niżli inni święci,
blaskiem promienia, co wbiegł w wody czyste.
- 115 Że to jest Rachab²¹, unieś w swej pamięci,
pełna radości, i się nie dziw, jeśli
w raju odciska się na kształt pieczęci.
- 118 Do tego nieba, w którym kres swój kreśli
cień tego świata, pierwszą ją w poklonie
triumfu Chrystusa anieli unieśli.
- 121 Mieć wypadło w niebieskim zakonie
wiernego świadka zwycięstwa wielkiego,
jakie odnoszą dwie złożone dłonie,
- 124 bo ona wsparła niegdyś Jozuego
na Ziemi Świętej, która, powiem śmieie,
dziś już nie grzeje serca papieskiego.
- 127 Gród twój²², przez tego biesa siane ziele,
co stwórcy swemu pierwszy klątw rzekł kilka
i przez którego łez popłynie wiele,
- 130 floren, przeklęty rodzi kwiat co chwilka,
co tak odurzył owce i jagnięta,
że na pasterza wzięły sobie wilka.
- 133 Więc ewangelii nikt dziś nie pamięta,
ani doktorów, za to wiele była
tak żuje prawo, że aż książka zmięta.
- 136 Papież, kardynał lubi tak świecidła,
że w Nazarecie myślą już nie bywa,
gdzie Gabrielowe się otwarły skrzydła.
- 139 Ale Watykan oraz ta szczęśliwa
dzielnicza Rzymu, gdzie tylu zaiste,
co szli za Piotrem, rycerzy spoczywa,
- 142 wkrótce już będą od tych śmieci czyste”.

---

²¹ **Rachab** — nierządnicą z Jerycha, która przyjęła w swoim domu zwiadowców przysłanych przez Jozuego (Joz 2,1–24; 6,15–25). O tym, że została zbawiona, mówi już Biblia (Hbr 11,31; Jk 2,25).

²² **Gród twój** — Florencja.

Pieśń dziesiąta

Ład świata (w. 1–27)
niebo Słońca (w. 28–63)
korona mędrców (w. 64–81)
Tomasz z Akwinu i mędrcy z pierwszej korony (w. 82–148)

- 1   Patrząc z Miłością na swojego Syna,
      którą są w niebie wszyscy przepelnieni,
      ta Moc, od której wszystko się zaczyna¹,
4   temu, co w duchu mieszka lub przestrzeni,
      taki nadała ład i tyle szyku,
      jaki ten tylko, kto tam był, doceni.
7   Podnieś więc oczy ze mną, czytelniku.
      Tam, gdzie niebiosa w taniec myśl porywa,
      tam, gdzie zobaczysz zodiak na równiku²,
10   i w zachwyceniu patrz na wielkie dziwa
      owego mistrza, co je kocha tyle,
      że od nich oka swego nie odrywa.
13   Patrz: stąd odchyła się o całą milę
      to skośne koło, co planety dźwiga³
      dla świata, który wzywa ich co chwilę.
16   Bo gdyby nie to, że tak krzywo dyga,
      wiele by mocy tam się zmarnowało,
      z ziaren niebieskich by została figa;
19   gdyby się bardziej lub mniej odchyłało
      od prostej linii, w górze ani w dole,
      z tego ład świata by nie wyszedł cało.

---

¹ **Patrząc z Miłością na swojego Syna...** — pierwsza tercyna wyraża z teologiczną ścisłością proces stworzenia, patrz; św. Tomasz, *Summa theol.*, I, XLV, 6.

² **tam, gdzie zobaczysz zodiak na równiku** — w punkcie równonocy, tutaj wiosennej.

³ **to skośne koło, co planety dźwiga** — zodiak; patrz: *Biesiada*, III, V, 13–14.

- 22 Tu, czytelniku, zostań przy swym stole,
myśląc przez chwilę o tym, co masz w dziobie,
bardziej w radości może niż w mozole.
- 25 Stół zastawiłem: teraz sam jedz sobie;
bowiem ma troska cała, trud jedyny
to rzecz, dla której tu za skrybę robię.
- 28 Nam przyrodzonej minister dziedziny,
co pieczęć nieba na świecie odciska
i mu swym światłem odmierza godziny⁴,
- 31 usadowiony u tego koliska,
które wspomniałem, krążył po spirali,
gdzie coraz raniej z każdym dniem nam błyska;
- 34 a ja z nim razem; aleśmy przespali
sam moment wlotu; tak się nie spostrzega,
kiedy przychodzi myśl, i z jakiej dali.
- 37 To Beatrycze mnie z dobrego brzegu
wiodła na lepszy tak straszliwie szybko,
jak tam na Ziemi żaden czas nie biega.
- 40 Ach, jak musiała sama, nie za szybko
słoneczną świecić, skoro tam się zdała
nie bardziej barwną, lecz jaśniejszą rybką!
- 43 Tutaj mój geniusz, sztuka moja cała
zupełnie jest już niewystarczająca;
dość, by wierzyła dusza twa, i chciała.
- 46 Że wyobraźnię coś z tych wyżyn strąca,
żadne to dziwo przecie ni nowina;
bo próżno oku wznosić się do Słońca.
- 49 Tak więc świeciła czwarta tam rodzina
wielkiego Ojca, co ją karmi, głaska,
Duchem w nią dmucha i poczyna Syna.
- 52 A Pani uczy znów mnie jak głuptaska:

---

⁴ **Nam przyrodzonej minister dziedziny...** — Słońce; **i mu swym światłem odmierza godziny** — patrz: Dionizy Areopagita, *O imionach Bożych*, IV.

- „Słońcu aniołów, które ci odmyka
Słońce to, dziękuj; wielka jego łaska!”⁵.
- 55 Nie nosło nigdy serce śmiertelnika
tyle wdzięczności przed Boże oblicze,
szczęście tak wielkie żadne nie przenika,
58 jakiego w duszy czułem tam słodycze;
tak się skupiła na nim moja cała
miłość, że Bóg mi zaćmił Beatrycze.
- 61 I nie ganiła, lecz się tak zaśmiała,
że od radości się zrobiło jasno
i mi w strzelistym akcie przeszkadzała.
- 64 Moc żywych świec ujrzałem, które ciasno
wkoło obsiadły nas na kształt korony,
co bardziej śpiewną była niżli jasną.
- 67 Widziałem nieraz latorośl Latony⁶
w podobnym wieńcu o północnej porze,
pasem z promieni Księżyc ustrojony.
- 70 Tam, skąd wróciłem, na niebieskim dworze
różne są piękne i cenne klejnoty,
których z Królestwa zabrać nikt nie może;
- 73 i był z nich jednym śpiew tych światel złoty;
czeka nowiny od niemego brzdąca
ten, kto piór nie ma na tak górne loty.
- 76 Potem te jasne, śpiewające słońca
nas okrążyły dokoła trzy razy,
jak gwiazda blisko bieguna krążąca,
- 79 zda się, tych panien tańczących obrazy,
co się w tanecznej pozie zatrzymały,
by nowej pieśni słyszeć znów wyrazy;
- 82 i tak duch jeden rzekł mi pojaśniały:
„Gdy promień łaski, co w nas miłowanie
w coraz to większe roznieca zapały,

⁵ **Słońce aniołów** — Bóg, patrz: *Biesiada*, III, XII, 7.

⁶ **latorośl Latony** — Artemida–Diana, utożsamiana z Księżycem.

- 85   tak ci zajaśniał w duszy niesłuchanie
i aż tu przywiódł ciebie, na te schody,
z których się schodzi, aby znów wejść na nie,
88   ten, kto by zmoczyć nie dał ci choć brody
w winie z tej beczki, nie miałby wolności,
na kształt do morza nie płynącej wody.
- 91   Więc z jakich kwiatów, powiem jegomości,
wianek wpatrzonych w damę — dziw nie lada,
która do nieba drogę tobie mości.
- 94   Byłem owieczką ze świętego stada,
które za dobrym Dominikiem lata
i nie próżnuje, ale dobrze jada⁷.
- 97   W tym po prawicy miałem niegdyś brata,
a także mistrza: z Kolonii Alberta,
a ja sam jestem Tomasz Akwinata⁸.
- 100   Chcesz poznać innych? We mnie masz eksperta:
spójrz, mam dla ciebie duchów całą listę
z girlandy rajskie grającej koncerta.
- 103   Inne uśmiechy płyną płomieniste
tu z ust Gracjana, co wsparł trybunały,
a za to w niebie lubią go zaiste⁹.

⁷ **Byłem owieczką ze świętego stada...** — mnichem dominikańskim.

⁸ **Albert z Kolonii** — Albert Wielki, urodzony w Lawingen w Szwabii w 1193, zmarły w Kolonii w 1280 r. Dominikanin od 1223, był wybrany prowincjałem w 1254, a w 1260 r. biskupem Ratyzbony. Nauczyciel Tomasza z Akwinu podczas jego studiów w Kolonii i Paryżu. Jego dzieła filozoficzne, teologiczne i naukowe są dokumentem rozległej i encyklopedycznej wiedzy i stanowią jedną z pierwszych i najważniejszych prób chrześcijańskiej interpretacji arystotelizmu. Dante zna i cytuje niektóre jego pisma (patrz: *Biesiada*, II, XIII, 21; III, V, 12; VII, 3; IV, XXIII, 13); **Tomasz Akwinata** — Tomasz z Akwinu — urodzony w Roccasecca w 1226 r., wstąpił do zakonu kaznodziejskiego w 1243, był nauczycielem teologii w Kolonii, a potem w Paryżu i Neapolu; umarł w klasztorze Fossanova (jak mówi legenda: otruty) w 1274 r., gdy wybierał się na sobór w Lyonie (patrz: *Czyściec*, XX, 69). *Summa theologiae* i *Summa contra gentiles*, rozważania i komentarze do tekstów biblijnych i Arystotelesowskich, stanowią najbardziej rozległą i głęboką syntezę myśli średniowiecznej i jedno z podstawowych źródeł filozofii Dantego (cytaty z *Summa contra gentiles* — patrz: *Biesiada*, II, XIV, 14; IV, VIII, 1; XV, 12; XXX, 3; *Monarchia*, II, IV, 1–3).

⁹ **Gracjan** — Francesco Graziano z Chiusi (albo z Carraria, w okolicach Orvieto), z zakonu kamedułów, napisał w Bolonii około 1140 r. *Decretum* (albo *Concordia*

- 106 Przydał chórowi temu wiele chwały
 też Piotr, co zrobił tak jak biedna wdowa
 i Kościołowi skarb swój rozdał cały¹⁰.
- 109 A piąta święta i świecąca głowa
 piękniej niż inne, tyle ma miłości,
 że cała Ziemia łaknie o niej słowa¹¹:
- 112 w owej poświęcie wielki umysł gości,
 jeżeli prawda prawdą, w okolicy
 słonecznej nie ma równych mu w mądrości¹².
- 115 Zaś obok światło widzisz owej świcy,
 co w ludzkim ciele przeniknęła mroki
 duchów anielskich wielkiej tajemnicy¹³.
- 118 A w tamtym kryje uśmiech swój szeroki
 duch chrześcijańskich czasów adwokata;
 z niego Augustyn pił łącińskie soki¹⁴.

discordantium canonum), kompilację tekstów biblijnych i patrystycznych, kanonów, postanowień soborowych i dekretów papieskich, stanowiącą tekst podstawowy dla prawa kanonicznego.

¹⁰ **Piotr** — Pietro Lombardo, urodzony w Novarese pod koniec XI wieku, zmarły w roku 1160 w Paryżu, gdzie był od 1140 nauczycielem teologii, a od 1158 biskupem. Cztery księgi jego *Sententiarum* stały się oficjalnym szkolnym podręcznikiem dogmatyki, komentowanym m.in. przez św. Tomasza i św. Bonawenturę. Dante cytuje go tylko raz — patrz: *Monarchia*, III, VII, 6; **co zrobił tak jak biedna wdowa** — patrz: Łk 21,1–4; porównanie ze wstępem Gracjana do jego dzieła.

¹¹ **tyle ma miłości** — aluzja bądź do starczej lubieżności Salomona (1 Krl 11,1–9), bądź do przypisywanego mu autorstwa przepelnionej miłością mistyczną Pieśni nad Pieśniami.

¹² **jeżeli prawda prawdą** — jeśli nie kłamie Biblia, patrz: 1 Krl 3,12; **nie ma równych mu w mądrości** — o mądrości Salomona, patrz także: Księga Przysłów, Księga Mądrości, Księga Koheleta.

¹³ **światło owej świcy...** — Dionizy Areopagita, nawrócony na chrześcijaństwo przez św. Pawła (Dz 17,34), pierwszy biskup Aten i męczennik z końca I wieku. Przypisywano mu liczne dzieła, które dziś uważa się za wyszłe spod pióra chrześcijanina neoplatonizującego z V wieku; m.in. *De coelesti hierarchia*, która mówi o naturze i służbie aniołów. Dante cytuje go w swoich *Listach* (XI, 16; XIII, 60) i przyjmuje jego naukę o hierarchicznym uporządkowaniu inteligencji (*Raj*, XXVIII, 130–132).

¹⁴ **duch chrześcijańskich czasów adwokata** — komentatorzy spierają się, czy jest to wielki ojciec Kościoła św. Ambroży, czy historyk hiszpański z V wieku, Piotr Orozjusz, czy też Laktancjusz, Tertulian, św. Paweł z Noli lub Mario Vittorino.

- 121 A kiedy oko twoje poomiata
 światło za światłem, idąc śladem ucha,
 ósma pociągnie w niebo cię poświata.
- 124 Tutaj poznanie wieczne cieszy ducha,
 co błędne świata tego niepokoje
 każdemu świadczy, który prawdy słucha¹⁵.
- 127 Już wypędzony poza ciało swoje,
 co schnie w Cieldauro¹⁶; przyszedł z tak daleka,
 z męki, wygnania na rajskie pokoje.
- 130 A za nim w szaty z blasku się obleka
 duch Izydora, Bedy i Ryszarda,
 w kontemplowaniu więcej niż człowieka¹⁷.
- 133 Dalej naszego wieku awangarda:
 duch, co o śmierci myśląc wśród strapienia,
 że się opóźnia, wiedział, co pogarda.
- 136 To się ów Siger duchem rozplómnienia,
 co na słomianej, zawistnej ulicy
 prawd sylogizmy składał bez wychnienia¹⁸.

¹⁵ **ducha, / co błędne świata tego niepokoje / każdemu świadczy** — Boecjusz, senator rzymski, urodzony około 480, uwięziony i skazany na śmierć przez cesarza Teodoryka w 526 r. W średniowieczu był czczony jako święty i męczennik, a jego dzieła odegrały bardzo ważną rolę, pośrednicząc między mądrością antyczną a nową filozofią chrześcijańską. Dante cytuje przede wszystkim jego dzieło *De consolatione philosophiae*, patrz: *Biesiada*, I, II, 13; II, XV, 1 XI, 8; II, VII, 4; X, 3; III, I, 10; II, VIII, 13 i XII, 2.; *Listy*, XIII, 89.

¹⁶ **Cieldauro** — bazylika św. Piotra w Złotym Niebie (*Ciel d'Oro*) w Pawii.

¹⁷ **duch Izydora** — biskupa z Sewilli, zmarłego w 636 r., autora dzieł teologicznych i historycznych, słynnego z dwudziestu ksiąg swoich *Origines* albo *Etymologiae*; **Beda** — urodzony w Wearmouth w 674, zmarły w Jarrow w 735 r. Napisał *Historia ecclesiastica gentis Anglorum*, kazania i liczne kompilacje biblijne i patrystyczne; **Ryszard** — przeor klasztoru u Św. Wiktora, pod Paryżem, urodzony w Szkocji, zmarł we Francji w 1173 r. Główny przedstawiciel średniowiecznego mistycyzmu.

¹⁸ **Siger** — z Brabantu, najważniejszy myśliciel nurtu awerroistycznego XIII wieku; nauczyciel teologii w Paryżu, gdzie uczestniczył w sporach uniwersyteckich w 1266 i 1275 roku; jego rygorystycznie deterministyczne tezy (negował *creatio ex nihilo*, nieśmiertelność duszy, wolność woli) przysporzyły mu licznych i zajadłych wrogów. Wiele jego poglądów zostało potępionych w 1277 r. przez biskupa Paryża. Poddany ścisłemu nadzorowi, zmarł w Orvieto w 1283 r., zamordowany przez kleryka, który był jego sekretarzem. Święty Tomasz, który w *Raju* mówi o nim tak dobrze, zwalczał jego poglądy; **słomiana ulica** — rue du Fouarre w Paryżu, gdzie mieściły się szkoły filozofii.

139 I tak jak zegar, co oblubienicy
Bożej wybija godzinę świtania,
by pomodlili grzecznie się grzesznicy,
142 a Pan mógł kochać, nagli i wydzwania:
„dzień, dzień już nastał” na tak słodką nutę,
że serce pęka wszystkim z miłowania;
145 tak ten krąg święty ujrzę za minutę,
jak głos do głosu każdy duch dodaje
w takiej harmonii, z jakiej są wyzute
148 wiecznej radości nie znające kraje.

Pieśń jedenasta

Troski człowiecze i radości rajske (w. 1–12)
wątpliwości Dantego (w. 13–27)
pochwała św. Franciszka (w. 28–117)
upadek zakonu dominikańskiego (w. 118–139)

1 O nierozumne śmiertelników troski,
jakże wam słabe każą argumenty
opuszczać skrzydła na kształt jakiej nioski!¹
4 Ten tłucze prawo, tamten jest zawzięty
na medycynę lub pies na prebendy,
ów rządzi siłą albo przez wykręty²;
7 jednemu kradzież, drugiemu urzędy,
trzeciemu miłe zaś rozkosze ciała,
ten zawsze w pracy, ów się leni wszędy,
10 a moja dusza, o nic już niedbała,
którą raj witał, a Pan miał w opiece,
wraz z Beatrycze do nieba leciała.
13 A gdy wrócili od spraw wiecznych spece
na dawne miejsca, tam się zatrzymali
jak na swój świecznik trafiające świece.
16 A wtedy ten z ubranych w blask mądrali,
który przemawiał przedtem, mnie zagadnie
i od uśmiechu jaśniej się zapali:
19 „Tak jak ja tutaj świecę tobie ładnie
światłem wieczystym, tak też patrząc na nie,
wszystkie twe myśli widzieć mi wypadnie.
22 Widzę, że łakniesz, błędząc niesłychanie,
ażebym w jasnej i otwartej mowie
wyjaśnił tobie pewne moje zdanie:

---

¹ **O nierozumne śmiertelników troski...** — echo klasycznej frazy: *O curas hominum!*
o quantum est in rebus inane (Persjusz, *Satyry*, I, 1).

² **Ten tłucze prawo, tamten jest zawzięty...** — patrz: *Biesiada*, III, XI, 10.

25 że «z Dominikiem każdy je na zdrowie»
 i: «Salomona pierwsza zawsze rada»;
 by nie mieszało już się w twojej głowie³.
 28 Owa Opatrzność, która światem włada
 dzięki mądrości, której człowiek grubym
 ni anioł lotny myślą swą nie zbada,
 31 oblubienicy, by tam, gdzie jej luby,
 (co wielkim głosem krzyczał, gdy go bili,
 i krwią podpisał z nią składane śluby)⁴,
 34 szła, weń i w siebie wierząc każdej chwili,
 dwóch zesłał książąt dzielnych, by dziewczyny
 przewodnikami tu i ówdzie byli⁵.
 37 Jeden miał w sercu żar jak Serafimy;
 drugi, mądrością swoją doskonały,
 świecił na ziemi jako Cherubiny⁶.
 40 O jednym powiem, bowiem tej pochwały,
 którą pierwszego głaszczę, wart i drugi,
 bowiem cel jeden dzieła obu miały.
 43 Między Tupino a łożyskiem strugi
 z Ubaldowego spływającej wzgórza,
 ma góra zboczce, dobre i pod pługi⁷,
 46 gdzie się Perugia grzeje i zachmurza
 od Bramy Słońca, a po drugiej stronie
 Nocera z Gualdo płaczą, że za duża⁸.

³ że «z Dominikiem każdy je na zdrowie» — patrz: *Raj*, X, 96; i «Salomona pierwsza rada» — patrz: *Raj*, X, 114.

⁴ **oblubienica** — Kościół, który został poślubiony Chrystusowi krwią przelaną na krzyżu (Dz 20,28); **wielkim głosem krzyczał...** — *clamans voce magna* — patrz: Mt 27,50; Mk 15,37; Łk 23,46.

⁵ **tu i ówdzie** — w miłości i mądrości.

⁶ **Jeden miał w sercu żar jak Serafimy** — św. Franciszek; **drugi, mądrością swoją doskonały...** — św. Dominik, patrz: św. Tomasz, *Summa theol.*, I, LXIII, 7.

⁷ **Ubaldowe wzgórze** — wzgórze Iugino, gdzie pędził swój pustelniczy żywot i został pochowany błogosławiony Ubaldo Baldassini, biskup Gubbio od 1129 do 1160 r.; **góra** — góra Subasio.

⁸ **Brama Słońca** — która w etruskim murze Perugii otwierała się na wschód, dokładnie naprzeciw Asyżu; **Nocera z Gualdo płaczą, że za duża** — nie tylko nie zasłania ich przed wiatrami z północy, lecz i zabiera kilka godzin Słońca; może także aluzja do

- 49   Lecz najłagodniej chyli się w pokłonie
w miejscu narodzin podobnego Słońca⁹
jak to, co rośnie w Gangesowym łonie.
- 52   Więc niech osoba o tym gadająca
nie mówi: „Asyż”¹⁰, bo to wyraz płaski,
niech powie: „Wschód”, chcąc prawdę rzec do końca.
- 55   Wciąż nie tak dawno jeszcze były brzaski,
gdy ono odczuć ziemi już dawało
działanie wielkiej mocy swej i łaski¹¹;
- 58   bo on się pobił z ojcem i biegł śmiało
już jako młodzian do tak byczej baby,
że jak przed śmiercią, wszystko przed nią wiało¹²;
- 61   szedł z nią przed Boży sąd i nie był słaby,
ale w obliczu ojca dał jej słowo;
i co dzień bardziej wielbił jej powaby.
- 64   Ona po pierwszym mężu była wdową
ponad lat tysiąc, wzgardy dość zaznała,
nim właśnie on zaślubił ją na nowo¹³;
- 67   nie pomagało, że tak była śmiała
wraz z Amiklasem, gdy do jego chatki
wszedł ten, przed którym cała ziemia drżała¹⁴;
- 70   nie pomagała wierność i hart rzadki,
że wraz z Chrystusem poszła łkać na krzyżu,
od pozostałej w dole stalsza Matki.

---

tyrańskich rządów sprawowanych przez Perugian nad Nocerą i Gualdo na przełomie XIII i XIV wieku.

⁹ **Słońce** — obraz z pism dawnych biografów św. Franciszka, takich jak Bernard z Bessa, Tomasz z Celano i św. Bonawentura.

¹⁰ **Asyż** — w oryginale gra słów: *Ascesi*, wstępować (stąd asceza).

¹¹ **Wciąż nie tak dawno jeszcze były brzaski** — św. Franciszek miał niespełna 24 lata, gdy nawrócił się wiosną 1206 r.

¹² **bo on się pobił z ojcem i biegł śmiało** — aluzja do epizodu symbolicznych zaślubin św. Franciszka z Panią Biedą, z wiosny 1207 r..

¹³ **Ona po pierwszym mężu była wdową...** — po Chrystusie.

¹⁴ **nie pomagało, że tak była śmiała / wraz z Amiklasem** — patrz: Lukan, *Pharsalia*, V, 519–531; *Biesiada*, IV, XIII, 11–12.

- 73   Lecz żebyś z owsa tu nie robił ryżu,
jaśniej ci powiem: w tych kochanków parze
masz Biedę oraz Franciszka z Asyżu.
- 76   Ich zgoda wieczna i podobne twarze,
miłość i podziw, mowa spojrzeń czuła
do dziś o rzeczach świętych myśleć każe;
- 79   dlatego but swój po raz pierwszy zzuła
owa czcigodna Bernardowa noga,
która tak prędko w stronę raju pruła¹⁵.
- 82   Skarbie ubóstwa, tyś bogactwem Boga!
Idzi, Sylwester¹⁶ boso biegli śmiało,
taka im była pani Bieda droga.
- 85   A on do Rzymu przeszedł drogę całą
u boku żonki i swych dziątek stada,
co skromnym sznurem w pasie się wiązało¹⁷.
- 88   Wzrok jego mówił, że to nie żenada
być synem kupca Piotra Bernardona,
ani mieć wygląd żebrzącego dziada;
- 91   lecz jakby łeb zdołała mu korona
tak z Innocentym gadał, aż została
na jego zakon pieczęć przyłożona.
- 94   A gdy już biednych szła gromada cała
za tym, żywota którego zasługi
lepiej by rajską wyraziła chwała,
- 97   koronowany został po raz drugi,
przez Onoriusza i wiecznego Ducha,
Archimandryty pomyślunek długi¹⁸.
- 100   A gdy spragniony, by płynęła jucha,
dał o Chrystusie płomienne kazanie,
że dumny Sułtan, nie zważając, słucha,

¹⁵ **Bernard** — z Quintavalle, zmarł przed 1246 rokiem, pierwszy z uczniów św. Franciszka; rozdał całe swoje mienie ubogim.

¹⁶ **Idzi** — z Asyżu, zmarł w 1252 r.; **Sylwester** — ksiądz z Asyżu, zmarł w 1240 r.

¹⁷ **A on do Rzymu przeszedł...** — aby otrzymać od papieża zatwierdzenie nowej reguły opartej na zasadach Ewangelii i pozwolenie na wygłaszanie kazań.

¹⁸ **koronowany został po raz drugi** — reguła św. Franciszka została zatwierdzona bullą papieża Honoriusza III w 1223 roku.

- 103 i że nawrócić, pojął, nie jest w stanie
Wschód niedojrzały, że nie wzeszło ziarno,
wracał do żniwa na italskim łanie,
106 na skale, Tyber dzielącej od Arno,
wziął od Chrystusa ostatnią z pieczęci,
którą dwa lata nosił, krwawą, czarną¹⁹.
- 109 A gdy przypomniał się Pana pamięci,
za to nagrodę od którego bierze,
że jak maluczy był, nie strasznie święci,
112 braciszkom swoim, spadkobiercom w wierze,
panią polecił, z której był tak dumny,
i kazał wiernie kochać ją i szczerze;
115 z łona jej czysty duch na kształt kolumny
podniósł się, wracać do królestwa swego,
i zbędne ciału były inne trumny²⁰.
- 118 Pomyśl więc, jakim godnym był kolegą
ten, kto łódź Piotra z nim na głębię wiary
wiódł wedle kursu prostolinijnego²¹;
- 121 taki był właśnie nasz patriarcha stary;
a kto przykazań jego poznał znaki,
na swym okręcie dobre ma towary.
- 124 Lecz jego trzódka już na nowe smaki
stała się łasa: oto już ucieka
i w dzikich skokach się rozbiega w krzaki;
- 127 a im pasterza bardziej jest daleka
każda owieczka, im swobodniej bryka,
tym mniej, gdy wraca, ma w wymionach mleka.
- 130 Są takie, które lgną do przewodnika,
bojąc się złego; ale tak ich mało,
że uszyć płaszcz im — krótka to praktyka.

---

¹⁹ **wziął od Chrystusa ostatnią z pieczęci** — stygmaty, otrzymane w 1224 r.

²⁰ **z łona jej czysty duch...** — św. Franciszek zmarł w październiku 1226 r., nagi na gołej ziemi.

²¹ **ten, kto łódź Piotra...** — św. Dominik.

- 133   A jeśli mową mówię zrozumiała
i jeśliś w sercu ważył ją powoli,
jeśli pamiętasz, co tu się gadało,
136   stanie się przecie zadość twojej woli,
los ci zobaczyć gnicie u korzeni
i dalszy ciąg tych świętych słów pozwoli:
139   «Dobrze się jada, jeśli się nie leni»”.

Pieśń dwunasta

Druga korona duchów mądrych; św. Bonawentura (w. 1–30)
panegiryk na cześć św. Dominika (w. 31–105)
upadek zakonu franciszkanów (w. 106–126)
duchy z drugiej korony (w. 127–145)

1   Gdy tylko wyrzekł swe ostatnie słowo
ów płomyk święty, już jak koło młyna
zaczął krąg mędrców kręcić się na nowo;
4   a nim obróci się rajska rodzina,
wnet już ją nowa w wielki krąg zamyka,
co o śpiewaniu też nie zapomina;
7   a tym muz naszych, syren jest muzyka
przy owych trelach, co z trąb świętych fruną,
czym przy jasności Słońca blask promyka.
10   Tak jak obłoku prują miękkie runo
dwie tęcze obok siebie biegające,
kiedy z nowiną służkę pośle Juno¹,
13   z wewnątrz na zewnątrz jak słowa płynące
z ust owej znanej z mitu greckiej panny²,
jak mgła zjedzonej przez miłości Słońce;
16   i są dla ludzi jak znak nieustanny
danej Noemu przez Boga przysięgi,
że już nie zrobi światu temu wanny³;
19   tak owych róż wieczystych bukiet tęgi,
dwa wokół nas chodziły korowody,
zgodne ze sobą jak na wodzie kręgi.

---

¹ **służka Juno** — Iryda, czyli tęcza (patrz: Owidiusz, *Metamorfozy*, I, 270–271, Wergiliusz, *Eneida*, IV, 639 i n., V, 606).

² **grecka panna** — nimfa Echo, córka Gai i Eteru, zakochana w Narcyzie (patrz: Owidiusz, *Metamorfozy*, III, 339–510).

³ **i są dla ludzi jak znak nieustanny...** — patrz: Rdz 9,9–15.

22   A kiedy taniec i te wielkie gody
           śpiewu, świecenia (tutejsza praktyka
           świateł miłości pełnych i pogody)
 25   naraz ustały (tak osoba dzika,
           która oczami na czyjś widok strzygła,
           dla niepoznaki oczy wraz zamyka),
 28   głos jakiś sprawił, że się dusza wzdrygła
           i ku mówiącej zwróciła osobie
           nagle, gwałtownie jak do gwiazdy igła⁴;
 31   a brzmiał: „Ta miłość, którą tak się zdobię,
           o drugim wodzu⁵ opowiadać każe,
           tak jak o pierwszym tu gadano tobie.
 34   Mówi o obu, kto jednego wskaże;
           bo jak walczyli w imię wspólnej sprawy,
           tak i w promieniach chwały tańczą w parze.
 37   Wojsko Chrystusa, za tak wielki, krwawy
           pieniądz kupione, za krzyżem ruszyło
           wolno, nielicznie i nie bez obawy⁶,
 40   gdy cesarz, co ma rząd nad ziemską bryłą,
           wspomógł zastępy wciąż się wahające,
           łaska, na którą się nie zasłużyło⁷;
 43   i, jak słyszałeś, posłał swej małżonce⁸
           tych dwóch, by czynem, słowem nawracali
           lud, co zabłąkał się na cudzej łące.
 46   Tam, gdzie się budzi ze snu i zuchwali
           figlarny Zefir, co ten kwiat obrywa,
           którym tak bardzo się Europa chwali⁹,

⁴ **nagle, gwałtownie jak do gwiazdy igła** — jak igła magnesu do gwiazdy polarnej.

⁵ **o drugim wodzu...** — o św. Dominiku.

⁶ **Wojsko Chrystusa...** — ludzkość odkupiona przez Jego mękę; Kościół wojujący.

⁷ **cesarz...** — Bóg (patrz: *Piektło*, I, 124, *Czyścić*, XXV, 41).

⁸ **małżonka** — Kościół.

⁹ **Tam, gdzie się budzi ze snu...** — na zachodzie, na Półwyspie Iberyjskim; **Zefir** — wiatr z zachodu, którego dobroczynnemu wpływowi przypisywano wiosenne przebudzenie natury (patrz: Owidiusz, *Metamorfozy*, I, 64, 107–108).

- 49   na brzegu, który fala wciąż obmywa,
           za którą Słońce, gdy je znuży długa
           jego żarliwość, latem się ukrywa,
 52   owa szczęśliwa siedzi Calaruga,
           której od przykrych broni niespodzianek
           herb, gdzie lew leży i na wieże mruga¹⁰.
- 55   To w niej narodził się wielki kochanek
           wiary chrześcijan i zapaśnik święty,
           dla wrogów srogi wilk, dla swych — baranek¹¹.
- 58   Już w łonie matki, ledwo co poczęty,
           tak duchem buchał, że z tego płomienia
           przyszły ciężarnej proroków talenty¹².
- 61   A gdy do ślubów doszło dopełnienia
           przy świętym źródle między nim a wiarą,
           tych, w których wianem są wieki zbawienia,
 64   ta, co za niego swą hiszpańską gwarą
           wielkie: «tak» rzekła, we śnie ów dojrzały
           ujrzała owoc, który dać miał staro¹³.
- 67   I by imienia głoski już wołały
           o powołaniu (bo wiedziano w niebie,
           że on do Pana przynależy cały),
 70   zwał się Dominik; a nim nudzę ciebie,
           bo to ogrodnik dzielny, przez Chrystusa
           do jego winnic wezwany w potrzebie¹⁴.

---

¹⁰ **herb, gdzie lew leży i na wieże mruga** — herb królów kastylijskich: właściwie dwie wieże i dwa lwy.

¹¹ **To w niej narodził się...** — w roku 1170; **wielki kochanek...** — woryginalie: „druid”; **zapaśnik święty** — woryginalie: „atleta” (zgodnie z formułą tekstów hagiograficznych: *athleta Christi*).

¹² **Już w łonie matki...** — aluzja do legendy, wedle której matka św. Dominika miała w ciąży sen, że urodziła czarnobiałego psa, który niósł w pysku pochodnię, od której zapłonął cały świat.

¹³ **ta, co za niego swą hiszpańską gwarą...** — matka chrzestna; **we śnie ów dojrzały / ujrzała owoc...** — aluzja do legendarnej wizji, w której mały Dominik ukazał się swej matce chrzestnej z gwiazdą na czole, symbolem swej misji na Ziemi.

¹⁴ **Dominik** — *Dominicus*, przymiotnik dzierzawczy od *Dominus*, Pan; czyli: cały Pański; **ogrodnik...** — patrz: Mt 20,1–16; *Raj*, XXVI, 64–65.

- 73 I wyszło na jaw, że on od Chrystusa,
gdy do pierwszego zakwitł miłowania
na pierwsze słowa do niego Chrystusa.
- 76 Nieraz go nocą znajdowała niania
na ziemi, jakby mówił: «Jam tu na to»
pośród milczenia swego i czuwania¹⁵.
- 79 Zaiste Szczęsny stał się jego tato!
A matka wdzięczną Panu jest Joanną,
jeśli się prawda kryje pod słów szatą!¹⁶
- 82 On nie dla świata pracą nieustanną
nad Tadeusza i Henryka zbiorem,
ale stęskniony za mądrości manną¹⁷
- 85 dość prędko wielkim zrobił się doktorem;
i zaczął chodzić dokoła winnicy¹⁸,
co wiadnie, jeśli rolnik nie jest wzorem.
- 88 I dla ubogich skąpej dziś stolicy
Piotrowej (skąpej nie z jej winy przecie,
lecz że zasiedli znowu w niej grzesznicy),
- 91 by miał w jałmużnie niżkę o dwie trzecie,
czerpał korzyści z kościelnej kariery
lub z dziesięciny okradł biedne ciecie,
- 94 nie poszedł prosić, lecz o podpis szczyry
pod prawem walki z czartem o te ziarna,
z których wyrosło drzew dwadzieścia cztery¹⁹.

¹⁵ **Nieraz go nocą znajdowała niania...** — zdarzenie to, podobnie jak poprzednie, opowiada Teodoryk z Appolodii (*Acta Sanctorum, Aug.*, I, 566); **Jam tu na to** — *ad hoc enim veni* (Mk 1,38).

¹⁶ **Joanna** — hebrajskie imię, które leksykony średniowieczne interpretowały jako *Domini gratia*.

¹⁷ **Tadeusz** — florentczyk Taddeo d'Alderotto, sławny lekarz, zmarły w roku 1295, autor wielu pism medycznych i tłumacz *Etyki* Arystotelesa (patrz: *Biesiada*, I, X, 10); albo bolończyk Taddeo Piepoli, współczesny Dantemu znakomity znawca prawa kanonicznego; **Henryk** — Henryk z Suzy, wybitny badacz dekretów, wykładowca na uniwersytetach Bolonii i Paryża, kardynał i biskup Ostii w 1261 roku; zmarły w 1271. Jego *Summa super titulis Decretalium*, nazywana powszechnie *Summa Hostiensis*, była podręcznikiem w szkołach prawa kanonicznego.

¹⁸ **winnica** — patrz: Iz 5,1–7; Jr 2,21; Mt 20,1–16.

¹⁹ **prawo walki z czartem o te ziarna...** — prawo do wygłaszania kazań przeciw herezji albigensów.

- 97   A potem wiedza i wola ofiarna,
i «tak» papieskie skoczyć mu kazało
tak jak potoku z góry woda czarna²⁰;
100   więc na herezji chwast się rzucił z całą
swą gwałtownością, tam najbardziej dziki,
gdzie, że mu opór stawia, się zdawało²¹.
103   Z niego zaś wzięły potem się strumyki,
u których pije każde dobre ziolo
ogrodu, który sadzą katoliki.
106   Jeżeli takie było jedno koło
wozu owego, którym Kościół jedzie
każdej domowej waśni stawiać czoło²²,
109   jakie jest drugie dobre, ci dowiedzie²³,
które jak Tomasz, wiesz już, tu wspomina
na tym przez Pana proszonym obiedzie.
112   Lecz wyżłobiona przez nie koleina,
wąska, samotna, się pokrywa pyłem,
zda się, pleśń jakaś śmierdzi w miejscu wina.
115   Jego rodzinka, tak jak ci mówiłem,
ruszyła prosto, ale dziś się kiwa
i już nie przodem chodzi, ale tyłem²⁴.
118   Lecz przecie prędko czas nadejdzie żniwa
ze złej uprawy i że nie jest w skrzyni,
rzewnie zapłacze kąkol i pokrzywa²⁵.
121   Lecz kto wertując tom nasz, palec ślini,
jeszcze dopatrzeć może gdzieś się karty,
którą zapisał ktoś, kto dobrze czyni;

---

²⁰ **tak jak potoku z góry woda czarna** — patrz: Iz 59,19.

²¹ **herezji chwast** — patrz: Mt 3,10; 7,19.

²² **wóz, którym Kościół jedzie** — patrz: *Czyściec*, XXIX, 107.

²³ **drugie** — św. Franciszek.

²⁴ **jego rodzinka...** — aluzja do sporów w zakonie franciszkanów.

²⁵ **czas żniwa** — patrz: Mt 13,24–30.

- 124   lecz nie z Casale ani z Acquasparty²⁶,
 skąd idą tacy, dla których reguła
 to albo przymus albo czyste żarty.
- 127   Bonawentura jestem, wiedz: infula
 ni moc urzędów, które mi dawali,
 mej czystej duszy nigdy nie zepsuła²⁷.
- 130   Tu się Augustyn, Illuminat pali,
 ci pierwsi bosi i święci biedacy,
 co się na Bożą przyjaźń sznurowali²⁸.
- 133   A oprócz nich są tutaj jeszcze tacy
 jak Mangiadore, Hugo i Piotr Hiszpan,
 znany z dwunastu tomów swojej pracy²⁹;
- 136   jest Natan prorok, grzech trawiący grynszpan —
 grecki Chryzostom, Anzelm i Donato,
 któremu nikt nie musiał mówić: «pisz pan»³⁰.

²⁶ **z Casale** — Ubertino da Casale, urodzony w 1259 roku, był teologiem i wykładowcą na uniwersytecie w Paryżu; wstąpił w roku 1273 do zakonu franciszkanów i po śmierci Piera di Giovanni Olivi został przywódcą odłamu spirytualnego; kiedy potępił go papież, przeszedł do benedyktynów; w 1325 ponownie potępiony za herezję, uciekł i ślad po nim zaginął. Gwałtowny polemista, zwalczał w imię teologii mistycznej nową scholastykę i arystotelizm, a w imię surowego ideału życia ewangelicznego rozluźnienie obyczajów zakonników i zepsucie Kościoła; negował prawowitość papieży, którzy byli następcami Celestyna V; **z Acquasparty** — Matteo d'Acquasparta, przełożony zakonu od 1287, kardynał w 1288 roku; jeden ze znamienitszych przedstawicieli augustynizmu filozoficznego; w roku 1300 i 1301 odgrywał we Florencji rolę mediatora pomiędzy Białymi i Czarnymi, będąc w rzeczywistości narzędziem oszukańczej polityki Bonifacego VIII, teokratycznej doktryny, którego był w pismach swych zwolennikiem.

²⁷ **Bonawentura** — Giovanni Fidanza, urodzony w Bagnoreggio w 1221 roku; przełożony franciszkanów od 1256; kardynał w 1272, zmarł w Lyonie w 1274 roku; jego dzieło było obszerną próbą syntezy teologicznej z inspiracji mistycznej i augustiańskiej.

²⁸ **Augustyn** — z Asyżu; **Illuminat** — z Rieti, jedni z pierwszych zwolenników św. Franciszka.

²⁹ **Mangiadore** — autor kompilacji biblijnej *Historia scholastica*; **Hugo** — od Św. Wiktora pod Paryżem, znamienny przedstawiciel szkoły augustiańskiej i mistycznej, którą kontynuował po nim Ryszard (patrz: *Raj*, X, 131–132); **Piotr Hiszpan** — urodzony w Lizbonie w 1226 roku, lekarz i teolog, wybrany papieżem w roku 1276 jako Jan XXI, zmarł w Viterbo w 1277 r. Jego najsłynniejsze dzieło to *Summulae logicales*, w której zwalczał nowy arystotelizm Alberta Wielkiego i Tomasza.

³⁰ **Natan** — prorok żydowski, który ganił Dawida za jego cudzołożną miłość do żony Uriasza (2 Krl 12, 1 Krn 1,34); **Chryzostom** — św. Jan z Antiochii, metropolita Konstan-

- 139   Raban, świecący w oczy mi poświęca
słynny z Kalabrii opat Gioacchino,
pod od Bożego Ducha dobrą datą³¹.
- 142   A te pochwały z moich ust tu płyną
natchnione przecie grzecznością gorącą,
brata Tomasza roztropną łaciną,
- 145   a reszta kiwa mi potakująco”.

---

tynopola, zmarły w 407 r. na wygnaniu, piętnował zepsucie dworu cesarza Arkadiusza; **Anzelm** — z Aosty, mnich benedyktyński, arcybiskup Canterbury od 1093, zmarł w 1109 roku; autor *Cur Deus homo?* i *Monologium*, w którym przedkłada ontologiczny dowód na istnienie Boga, odrzucony potem przez Tomasza; **Donato** — gramatyk z IV wieku, mistrz świętego Hieronima, komentator i biograf Terencjusza i Wergilego.

³¹ **Raban** — arcybiskup Moguncji, żył w latach 776–856; autor wielu dzieł teologicznych i egzegetycznych; **Gioacchino** — da Fiore, zmarł w 1202 r.; egzegeta biblijny, walczący o gruntowną reformę Kościoła prorok nowego wieku; wiele jego tez zostało potępionych przez Kościół.

Pieśń trzynasta

Śpiew i taniec świętych (w. 1–30)

wykład św. Tomasza: mądrość Adama i Jezusa (w. 31–87)

mądrość polityczna Salomona (w. 88–111)

nieroztropne i omylne ludzkie sądy (w. 112–142)

- 1 Niech ten, co pragnie mieć wciąż przed oczyma
to, co widziałem, wyobrazí sobie
i jak wyryte w sercu swym zatrzyma
4 piętnaście gwiazd, służących ku ozdobie
całego nieba, tak świecących jasno,
że zda się, błyszczą nawet w chmur żałobie¹;
7 niech wyobrazí Wóz², lecz nie tak ciasno,
żeby zakręcić nie mógł w nieba progę;
którego światła nigdy tam nie gasną;
10 niech wyobrazí z gwiazd podstawę rogu³,
który wskazuje czubkiem ós, dokoła
której krąg pierwszy krąży, kłania Bogu,
13 niech wyobrazí te dwa gwiazdne koła,
w które Minosa córka się zmieniła⁴,
dotykające już jak śmierć jej czoła;
16 niech wyobrazí, że każde posyła
drugiemu promień, i że wokół siebie
krążą, że jakaś je przyciąga siła;
19 a konstelację, co się tam kolebie,
w sobie odnajdzie, i podwójne tany,
co wirowały wokół mnie na niebie;

---

¹ **piętnaście gwiazd** — piętnaście najjaśniejszych gwiazd naszego nieba.

² **Wóz** — Wielką Niedźwiedzicę.

³ **gwiazd podstawa rogu** — dwie ostatnie gwiazdy Małego Wozu.

⁴ **dwa gwiazdne koła** — Korona Ariadny; **córka Minosa** — patrz: *Piekło*, XII, 20; Owidiusz, *Metamorfozy*, VIII, 177–181.

- 22   cud z naszym światem tak nieporównany
jak kryształowe wiry i wichury
niebios dziewiątych z wolnym nurtem Chiany⁵.
- 25   Tam nie Bachusa wychwalały chóry
ani Peana⁶, ale trzy osoby
boskie, w osobie jednej dwie natury.
- 28   Gdy nagle, śpiewu mając dość jakoby,
się obróciły ku nam święte cienie,
na różne rajskie ciesząc się sposoby.
- 31   A potem przerwał zgodne dusz milczenie
blask, co Bożego żywot biedaczyny
nam opowiedział, pięknie i uczenie⁷,
- 34   i rzekł: „Gdy z jednej słomy już kruszyny,
gdy przesypano ziarno z niej do cebra,
miłość mleć drugą każe tej godziny⁸.
- 37   Myślisz, że w owej piersi, z której żebra
ta się zrodziła, za grzech której płaci
świat cały (albo przebaczenia żebra)⁹,
- 40   i w owej włócznią przeszytej postaci,
przez którą w wielką się staniemy chwilę
na Bożej szali grzechem mniej garbaci¹⁰,
- 43   tyle mądrości blasku było, ile
dała natura przelać w swoje dzieci
tej wielkiej, która je stworzyła, sile;
- 46   zatem wydaje dziwne się waszeci,
że powiedziałem: «równego nie spotka
duch dobry¹¹, co tu piątym światłem świeci».

⁵ **Chiana** — rzeka płynąca przez bagniste tereny w okolicach Arezzo i wpadająca do Tybru (patrz: *Piekło*, XXIX, 47).

⁶ **Peana** — Apollo, o rytualnych śpiewach na cześć Bachusa i Apollina, patrz: Wergiliusz, *Eneida*, VI, 657; *Georgiki*, II, 2 i 243.

⁷ **blask, co Bożego żywot biedaczyny...** — duch św. Tomasza z Akwinu.

⁸ **Gdy z jednej słomy już kruszyny...** — gdy została już przedyskutowana jedna wątpliwość (na temat: „Dobrze się jada, jeśli się nie leni”).

⁹ **w owej piersi, z której żebra** — w sercu Adama.

¹⁰ **i w owej włócznią przeszytej postaci...** — w Chrystusie.

¹¹ **duch dobry...** — król Salomon.

- 49 Słuchaj więc (słuchać świętych to rzecz słodka),
bo to, w co wierzysz, i co ci wyłożę,
ma się do prawdy tak jak krąg do środka¹².
- 52 Co nie umiera i co umrzeć może¹³,
owego słowa odbłask to jedynie,
które Bóg stworzył dla swych miłych stworzeń:
- 55 bo żywe światło, co jak rzeka płynie
z Bożego źródła, nierozłączne troje
z Nim i miłością tworząc w swej głębinie¹⁴,
- 58 tak w swej dobroci śle promienie swoje,
by je odbiło duchów dziewięcioro¹⁵,
i wciąż jest jedno, choć gwiazd świecą roje.
- 61 I spływa z niebios, co od niego gorą,
aż pod sam Księżyc, gdzie tak bardzo błednie,
że się zeń byty niekonieczne biorą;
- 64 niekoniecznymi zaś nazywam biednie
istoty, które niebo z nasion tworzy,
lub bez nasienia, krążąc w noc i we dnie.
- 67 Lecz z krnąbrnym woskiem rzeczy wpływ przestworzy,
który w nim rzeźbi, nieraz się pogniewa;
nierówno światem świeci zamysł Boży.
- 70 Dlatego owoc różny dają drzewa
jednego szczepu; różnie się udały
rozumy, które Adam ma i Ewa¹⁶.
- 73 Ach, gdyby wosk był miękki, a zapalę
gwiazd wciąż gorące, niech się nikt nie lęka:
objawiłby się blask pieczęci całej;

¹² **ma się do prawdy tak jak krąg do środka** — oba twierdzenia są równie prawdziwe, patrz: *Biesiada*, IV, XVI, 8, *Życie nowe*, XII, 4.

¹³ **Co nie umiera** — anioły, niebiosa, materia pierwsza i dusza ludzka; **i co umrzeć może** — materia.

¹⁴ **nierozłączne troje** — tu: Trójca Święta.

¹⁵ **duchów dziewięcioro** — dziewięć chórów inteligencji anielskich (patrz: *Biesiada*, III, XIV, 4).

¹⁶ **Dlatego owoc różny dają drzewa...** — patrz: św. Tomasz, *Summa theol.*, I, q. III, 3; *De veritate*, q. X, 5; *De potentia*, q. IX, 1; *In Metaph.*, VII, 10; *De ente et essentia*, 1.

- 76   lecz gdzie natura, tam rzecz każda miękka,
podobnie działa ona jak artysta,
który zna sztukę, ale drży mu ręka.
- 79   Chyba widzenie jasne i wieczysta
miłość od pierwszej na świat spłyną siły:
a doskonalszy na tym byt skorzysta.
- 82   One tę Ziemię godną uczyniły,
by doskonale z niej powstało życie,
one dziewicze łono zapłodniły¹⁷;
- 85   więc w coś uwierzył, nadal wierz niezbiecie:
osób o takiej jak ci dwaj naturze
nie ujrzeście i już nie ujrzyście¹⁸.
- 88   Lecz gdybym tu się nie zatrzymał dłużej,
o męża niby najmędrszego wszędzie
słusznie byś pytał, robił oczy duże.
- 91   Więc pomyśl dobrze, abyś nie był w błędzie,
kim był i pchnęło co go do proszenia,
gdy Pan rzekł: «Poproś, a dane ci będzie»¹⁹.
- 94   Bo nie tak trudne jest do zrozumienia,
że był on królem, chciał mądrości tyle,
ile królowi trzeba do rządzenia,
- 97   nie zaś, by wiedzieć wszystko: duchów ile
porusza niebo, jak przypadek zdoła
wraz z koniecznością łączyć się zawile,
- 100   i co każdego wprawia w ruch anioła,
a nieruchome jest, jak bez prostego
kąta trójkąty wpleść w połowę koła.
- 103   Więc gdy rzecz zbadasz, czy tve dostrzegą
królewski rozum w nim, nie doskonałą
mądrość, gdzie strzałę słałem z łuku mego;

---

¹⁷ **One tę Ziemię godną uczyniły...** — patrz: Rdz 2,7: *formavit... hominem de limo terrae*.

¹⁸ **więc w coś uwierzył...** — pogląd o doskonałości natury ludzkiej i mądrości, która przejawiała się w Adamie i Chrystusie, wyraża Tomasz z Akwinu (*Summa theol.*, I, q., XCIV, III, q. IX–XII).

¹⁹ **gdy Pan rzekł: «Poproś...»** — patrz: 1 Krl 3,5–12.

- 106   gdy w słowa: «równych nie ma» wejrzysz śmiało,
ujrzysz, że tylko wobec królów nie ma,
których, choć wielu, dobrych zawsze mało.
- 109   Bierz więc tę prawdę razem z jej obiema
stronami, żadnej w niej sprzeczności bowiem
z twą wiarą w Ojca oraz Syna nie ma.
- 112   I niech ci będzie to u nóg ołowiem,
byś stapał wolno tak jak ktoś znużony,
mów: «nim nie ujrzę, ‘tak’ czy ‘nie’ nie powiem»;
- 115   bo między głupców będzie ponizony,
kto bez rozróżnień godzi się i przeczy,
czy w te, czy w inne, krok uczyni strony;
- 118   bo wiele razy powie coś od rzeczy,
na sąd pospieszny zdając się, dopóki
związany czuciem rozum jest człowieczy.
- 121   Próżno wypływa na morze nauki,
bo jakim ruszył, takim już nie wróci,
kto łąwi prawdę, ale nie zna sztuki.
- 124   A wielu było, których los mnie smuci,
co szli, lecz w jakie, nie wiedzieli kraje:
Parmenid, Bryson, Melis, wszyscy kuci²⁰;
- 127   Ariusz, Sabeliusz²¹, każdy, który kraje
tym wkleśłym mieczem Pismo, w którym Boży
obraz odbity krzywym się wydaje.
- 130   Nie bądźcie zatem zbyt w sądzeniu skorzy,
tak jak ten, który w polu sędzi zboże,
zanim z dojrzałym ziarnem kłós otworzy:

²⁰ **Parmenid, Melis** — znani filozofowie ze szkoły eleackiej, z V wieku a.C. Dante zna ich z surowego sądu pierwszej księgi *Metafizyki*, Arystotelesa; patrz: *Monarchia*, III, IV, 4; **Bryson** — matematyk i filozof grecki, uczeń Euklidesa, którego metodę kwadratury koła zwalczał Arystoteles.

²¹ **Ariusz** — ksiądz z Aleksandrii, zmarły w 336 r., założyciel sekty Arian. Negował wieczność Słowa i jego współistotność z Ojcem, co zostało potępione przez Sobór Nicejski z 325 r.; **Sabeliusz** — heretyk, zwolennik doktryny antytrynitarniej, potępionej przez sobór w Aleksandrii w roku 261.

- 133   bo ja niejeden krzew o spierzchłej korze
widziałem zimą, nagi, biedny w soki,
co kwitnął różą o wiosennej porze;
- 136   niejeden okręt, który przez szeroki
ocean płynął, zda się, od niedzieli,
a tonął, kiedy wpływał do zatoki.
- 139   Niechaj nie sądzi Magda i Marceli,
że widząc: kradnie ten, a klęka drugi,
sam Boży zamysł na wskroś przeniknęli²²;
- 142   bo ten wstać może, tamten paść jak długi”.

---

²² **że widząc: kradnie ten, a klęka drugi...** — patrz 1 Kor 4,5: „Przeto nie sądzcie przedwcześnie, dopóki nie przyjdzie Pan, który rozjaśni to, co w ciemnościach ukryte, i ujawni zamiary serc”.

Pieśń czternasta

Radość dusz (w. 1–33)

mowa Salomona: blask zbawionych (w. 34–60)

nowa radość dusz (w. 61–81)

niebo Marsa: wizja Krzyża (w. 82–139)

- 1   Tak jak od środka do brzegu talerza
i stąd do środka znowu płynie woda,
gdy coś od zewnątrz lub od dna uderza,
4   taka zdarzyła nagle się przygoda
memu duchowi, kiedy Tomaszowa
dusza umilkła; taka jak ta woda
7   przepływająca była jego mowa
i mowa pani mojej, co do cieni
raczyła właśnie ozwać się w te słowa:
10   „Trzeba tu jemu, choć się nie rumieni
jeszcze, by pytać, i rzec się nie sili,
innej się prawdzie dorwać do korzeni.
13   Zdradźcie mu: światłość owa, moi mili,
którą wam dusze kwitną, pozostanie
taka wieczyście, jaka jest w tej chwili¹?
16   A jeśli będzie taka, gdy nastanie
dzień Sądu, kiedy wam widzialność wróci,
czy też jej widok znieść będziecie w stanie?”
19   Jak gdy z radości żywiej się obróci
każdy z kręcących w kręgu się tancerzy,
i raźniej macha, i donośniej nuci,
22   tak na tę prośbę, grzeczną jak należy,
żywszym obrotom, cudniejszymi głosy
święci swój zapach objawili świeży.

---

¹ **Zdradźcie mu: światłość owa...** — kwestię światła dusz zbawionych po zmartwychwstaniu omawia św. Tomasz w komentarzu do pism Piotra Lombarda, a także w *Summie teologicznej* (III, suppl., q. LXXXV, 1–4).

- 25 A ci nie widzą, co spuszcza­ją nosy
na myśl o śmierci, która w rozpacz strąca,
jaki tam miły chłód jest rajs­kiej rosy.
- 28 Jedność, dwoistość, trójca, co bez końca
króluje w trójcy, dwojgu i jedno­ści,
nieogarniona, wszechogarniająca,
- 31 trzy razy przez tych rajs­kich jegomości
była śpiewana; sama ta wesoła
nuta nagrodą naszą w zupełności!
- 34 Od największego blasku z mędr­ców koła²
potem mnie taki skromny głos doleci,
jaki do Marii może był anioła:
- 37 „Póki radości rajs­kiej, moje dzieci,
póty miłości promienista szata
będzie świeciła na nas, tak jak świeci³.
- 40 Świadectwem żaru duszy jej poświata,
a żar — widzenia, będzie zaś widziała
wedle tej łaski, w blasku której lata.
- 43 A gdy świętego chwaleb­nego ciała
znowu nabierze, to nasza osoba
tym doskonalsza będzie, że już cała;
- 46 i zajaśnieje wnet niebieska doba
tym światłem łaski, które świętym daje
sam Bóg, i w którym On się im podoba;
- 49 każdy Go widzi lepiej i poznaje,
co żar w nim wzmaga, a ów żar zapala
niejeden promień, którym błyszczą raje.
- 52 Tak jak się węgiel w ogniu nie osmala,
lecz jeszcze jaśniej wśród płomienia świeci,
zasłonić kształtu swego nie pozwala⁴,

² Od największego blasku z mędr­ców koła — ducha Salomona.

³ Póki radości rajs­kiej... — patrz: św. Bonawentura, *Soliloquium*, IV, 5.

⁴ Tak jak się węgiel w ogniu nie osmala... — porównanie św. Bonawentury (*IV Sent.*, d. XLIX, II, 2).

- 55   tak blask nasz, który dziwi tak waszeci,
przewyższy jeszcze blask naszego ciała,
co tam pod ziemią próchnem tylko świeci;
58   ale nie będzie światłość oślepiąca;
bo będą zmysły miały więcej siły,
aby ich radość była doskonała”.
- 61   I zdało mi się, że przez uśmiech miły
i pośpiech, z jakim „Amen” rzekły cienie,
jak do ciał martwych tęsknią, wyraziły;
64   lecz nie dla siebie, bardziej nieskończenie
dla matek, ojców swych, których kochali,
nim obrócili się w wieczne płomienie.
- 67   Lecz oto z bliskiej zajaśnieje dali
blaskiem miarowym światłość jakaś blada,
niby widnokrag, co się świtem pali.
- 70   I jak pod wieczór, kiedy mrok zapada,
nowe na niebie jawią się zjawiska,
czy są prawdziwe, wzrok niepewny bada,
73   wydało mi się, że nade mną błyska
rój duchów, takie biorących zakrety
zza pierwszych kręgów, aż iskrami pryska.
- 76   Ach, jakże iskrzy, świeci tam Duch Święty!
jak prędko jasność jego gorejąca
wzrok nasz olśniewa w sposób niepojęty!
- 79   Lecz Beatrycze, piękna i śmiejąca,
tak wśród tych cudów mi się ukazała,
że wyobraźnia pióro z rąk wytrąca.
- 82   A gdy wróciła oczom moc, z nieśmiała
znów się podniosły i ujrzałem siebie
i ją w zbawieniu większym, jak jaśniała.
- 85   I dał mi uczuć, w którym jestem niebie,
uśmiech ognisty, jakim gwiazda nowa,
zda się, czerwieniąc się, paliła ciebie⁵.

---

⁵ gwiazda nowa — Mars.

- 88 Całym swym sercem i nie strojąc w słowa,
lecz w mowie wszystkich, złożyłem ofiarę
Panu, co łask swych przed nami nie chowa.
- 91 I nie ostygło jeszcze serce stare
z całopalenia żaru, gdy poznałem,
że Pan ją przyjął i ma we mnie wiarę;
- 94 bowiem jasnością taką i upałem
łaski zdał mi się blask od dwóch promieni,
że: „Ach, jak lśniesz, Heliosie!” — zawołałem⁶.
- 97 Tak jak różnymi gwiazdami się mieni
Droga pomiędzy biegunami świata,
którą najmędrsi nawet są zdumieni⁷;
- 100 tak też świeciła się Marsa poświata
tego świętego promieniami znaku,
który ze sobą ćwiartki koła splata.
- 103 Z powodu sztuki, nie pamięci braku
milknę, bo na tym krzyżu błyskał Chrystus,
słów godnych Jego nie ma w moim saku;
- 106 kto krzyż swój biorąc, idzie tam, gdzie Chrystus,
mi to wybaczy, gdy sam w blasku chwały
będzie oglądał, jak jaśnieje Chrystus⁸.
- 109 Z prawej do lewej, z góry w dół, czas cały
płynęły światła, iskrząc ile siły,
gdy spotykały się lub wymijały.
- 112 Tak, zmienne kształtem, prosty lub zawiły
obraz kreślące, jako rzecz leniwa,
sennie lub prędko wirujące pyły

---

⁶ **Helios** — Dante wiedział z etymologii średniowiecznych, że greckie słowo *helios* znaczy „słońce”, łączono je arbitralnie ze słowem hebrajskim: *Eli* (Bóg). *Ab Ely, quod est Deus, dictus est sol helios, quod pro deo olim reputabatur* (Ugoccone da Pisa, *Derivationes*).

⁷ **Droga pomiędzy biegunami świata** — Droga Mleczna; **którą najmędrsi nawet są zdumieni** — Dante (*Biesiada*, II, XIV, 5–8), Albert Wielki, św. Tomasz i Arystoteles (*Meteorologia*).

⁸ **kto krzyż swój biorąc, idzie tam, gdzie Chrystus** — patrz: Mt 16,24; 10,38; Mk 8,34; Łk 9,23; 14,27.

- 115 widać w promieniu złotym, co przeszywa
kąć ciemny, który dla swojej obrony
sztuką i sprytem człowiek tu zdobywa.
- 118 Kto lutni, harfy lubi słodkie tony,
rozpozna zawsze akord doskonały,
choć jest z nutami nie obznajomiony,
- 121 tak i ja byłem, gdy te światła grały,
wydobywając hymn nabożny z krzyża,
zachwycający, choć niezrozumiały.
- 124 Poznałem: Boga chwali, bo z pobliża
łowilem słowa: „Wstań”, „zwyciężaj, Panie”;
ktoś, kto nie słyszy, choć ucho przybliża.
- 127 I pokochałem mocno owo granie,
co tak do siebie mnie przywiązywało
słodko, jak dotąd nic nie było w stanie.
- 130 Wyda się może, że zbyt mówię śmiało,
niżej stawiając piękne nad pojęcie
oczy, skąd szczęście moje wyzierało,
- 133 ale kto zważy, że żywe pieczęcie
piękna działają w coraz wyższej sferze
coraz to mocniej, że na firmamencie
- 136 Marsa w nie jeszcze nie spojrzałem szczerze,
niech mi wybaczy przecie, bo nie baję;
świętej rozkoszy Pan nam nie odbierze,
- 139 im wyżej bowiem, tym się czystsza staje.

Pieśń piętnasta

Milczenie zbawionych (w. 1–12)
Cacciaguida (w. 13–69)
podziękowanie i modlitwa Dantego (w. 70–87)
pochwała dawnej Florencji (w. 88–148)

- 1   Ta dobra wola, w której miłość płynie
      czysto i cicho, kresu nie znająca,
      jako w podłości jad żądzę jedynie,
4   nie dała lirze wybrzmieć aż do końca
      i owe święte uciszyła struny,
      które prawica niebieska potraça.
7   Ach, czyż być mogą głuche jako truny
      na słuszne prośby nasze owe duchy,
      co tam, bym prosił, powściągały łuny?
10   Dobrze, że wieczny cierpi ból i głuchy
      ten, kto przez miłość tego, co przeminie,
      dla tej miłości pożałował skruchy.
13   I jak na czystej, cichej nieb głębinie¹
      biegnie raz po raz coś na kształt płomienia
      i z oczu, które biegną za nim, ginie;
16   zdaje się gwiazdą, która miejsce zmienia,
      a jednak gaśnie i gdzie migotało,
      nie brakło gwiazdy żadnej ni promienia;
19   tak z prawej belki, świecąc się nieśmiało,
      aż do stóp krzyża gwiazda zbiegła żywa
      z tej konstelacji, co jaśnieje chwałą;
22   a nie jak klejnot, który się odrywa
      od aksamitu, ale jak wityryna
      alabastrowa lśniąć, co ogień skrywa:

---

¹ **I jak na czystej, cichej nieb głębinie** — ten obraz spadającej gwiazdy zaczerpnął Dante z *Metamorfoz* Owidiusza (II, 320–322; epizod Faetona).

- 25   cień Anchizesa, zda się, przypomina,
jeśli dać wielkiej Muzie naszej wiarę,
co tak w Elizjum biegł do swego syna².
- 28   „O ty, krwi moja, wielka ponad miarę
twoja jest łaska, komuż tak jak tobie
dwakroć Pan otwarł — pytał — niebo stare?”³.
- 31   Wzrok ku tej jasnej wzniosłem więc osobie,
a potem znów ku twarzy mojej pani,
i te piękności mnie zdumiały obie;
- 34   uśmiechem oczu w taki mnie barani
wprawiła zachwyt, że mi się zdawało,
że dna niebieskich tykam już otchłani⁴.
- 37   Potem duch, równie miły mi swą śmiałą
mową jak blaskiem, rzekł mi różne rzeczy,
lecz tak głębokie, że pojąłem mało;
- 40   nie, że jak ten był, który sobie przeczy
albo umyślnie prawdę czymś przesłania,
lecz że nad rozum było to człowieczy.
- 43   A kiedy łuk płonący miłowania
puścił swą strzałę i zstąpiły słowa
już w zrozumiałe dla nas wszystkich zdania,
- 46   taka to doszła do mnie jego mowa:
„Błogosławiony jeden i troisty,
co dla mych nasion łaski swej nie chowa.
- 49   Błogosławiony post i głód wieczysty,
co rósł z czytania owej wielkiej księgi,
gdzie nic nie zmieni nigdy dłoń kopisty,
- 52   któryś nasycił, synu, od potęgi
wielkiej miłości swojej biorąc skrzydła
i frunąc górną w promieniste kręgi.

² **cień Anchizesa, zda się, przypomina** — patrz: *Eneida*, VI, 684–686; **wielka Muza nasza** — tu: poeta, Wergiliusz.

³ „**O ty, krwi moja...**” — *sanguis meus*, słowa Anchizesa wypowiedziane do Cezara (*Eneida*, VI, 836).

⁴ **że dna niebieskich tykam już otchłani** — patrz: *Życie nowe*, III, 1.

- 55   Wiesz, że twe myśli i świata prawidła
widzę w kimś pierwszym⁵, tak jak się poznaje
poprzez jedynekę całą treść liczydła;
- 58   przeto, kim jestem, czemu się wydaję
taki promienny, mnie nie pytasz: zali
więcej radości mam, niż dają raje.
- 61   Prawdę znasz, bowiem wielcy oraz mali
tego żywota patrzą się w zwierciadło,
gdzie, nim pomyślisz, twoja myśl się pali;
- 64   lecz by tę miłość, w której mi wypadło
czuć wiać wieczyście, a się w sercu chowa,
móc na spełnienia złożyć już kowadło,
- 67   niech twe wesołe, pewne, śmiałe słowa
wołą, pragnieniem dźwięczą, bowiem cała
odpowiedź na nie jest już tu gotowa!”.
- 70   Wzrok w Beatrycze wpiłem, usłyszała,
nim powiedziałem i uśmiechem, zda się,
memu pragnieniu skrzydła przyprowaiała.
- 73   „Czucie i rozum — rzekłem — w was kochasie,
gdy spoglądacie w byt zawsze jednaki,
na równych szalach wagi zważyć da się,
- 76   bowiem ze Słońca, co wam świeci, znaki,
ciepło i światło każdy równe bierze,
w innych równościach widać przy nim braki.
- 79   Ale w śmiertelnych «chcieć» i «czynić szczerze»,
dla przyczyn, które są widzialne tobie,
różne na skrzydłach swoich mają pierze.
- 82   A ja śmiertelny jestem, czuję w sobie
ową nierówność, więc ci gest podzięki
za serce ojca sercem tylko robię.
- 85   Proszę cię, sekret zdradź mi ten maleńki,
topazie żywy z naszyjnika Pana,
jak brzmią imienia twego wielkie dźwięki”.

---

⁵ w kimś pierwszym... — patrz: *Listy*, XIII, 54; *Biesiada*, II, III, 11; *Questio*, 1, *Biesiada*, IV, IX, 3; *Monarchia*, I, III, 10 itp.

- 88 „Gałązko moja, tak umiłowana
jeszcze nim wzrosłaś — zaczął do mnie naraz —
jam jest twój korzeń”⁶. I lał jak ze dzbana:
- 91 „Ten, od którego imię, i ambaras
wraz z nim niejeden, wziął twój dom, i który
sto lat okrąży góry pierwszy taras⁷,
- 94 był moim synem i przez rzecz natury
twoim pradiadem: modlitw twoich parę
niech trud mu skróci długi i ponury.
- 97 Owa Florencja wzięta w mury stare,
gdzie na modlitwę nadal biją dzwony,
żyła w pokoju, skromnie, znając miarę.
- 100 Nie znała guzów złotych ni korony
ze srebrnych liści, spódnic z haftem, szaty,
co więcej warta niż w nią wystrojony.
- 103 Wciąż nie straszyla jeszcze swego taty,
rodząc się, córka, że «tak» dzieckiem powie
i mu posagiem wielkie sprawi straty.
- 106 Domy jej puste nie stały w połowie;
nikt się nie uczył od Sardanapala⁸
tego wszystkiego, co się da w alkwie.
- 109 I nie wyrosła ponad Montemala
ta Ptasia góra⁹, co jak dziś się puszy,
tak prędko prochem znowu się powala.
- 112 Berti, widziałem, nosił przy swej tuszy
pasek skórzany, miała jego żona
nie pudrowane przed zwierciadłem uszy;

⁶ **Gałązko moja, tak umiłowana / jeszcze nim wzrosłaś...** — echo słów Boga o chrzcie Jezusa: „Ten jest mój Syn umiłowany, w którym mam upodobanie” (Mt 3,17; Mk 1,11; Łk 3,22).

⁷ **Ten, od którego imię i ambaras...** — Alighiero, którego synem był Bello, ojciec Geri (patrz: *Piekło*, XXIX, 27) i Bellincione, którego synem był ojciec Dantego.

⁸ **Sardanapal** — patrz: Orojzusz, *Historiarum libri*, 1, 19; Juvenalis, *Satyry*, X, 362.

⁹ **Ptasia góra** — góra Uccelatoio, z której widać Florencję; **Montemalo** — Monte Mario, z widokiem na Rzym.

- 115   widziałem: Nerli, Vecchio na ramiona
skórę narzucał bez płaszcza sutego,
nie zarzuciły żony ich wrzeciona.
- 118   Szczęśliwe! Każda pewna była swego
grobu i żadna sama nie leżała
w łóżku z powodu targu francuskiego.
- 121   Jedna swe dziecko do snu kołysała
tą pierwszą słodką, szczebioczącą mową,
w której rodziców dobrych radość cała;
- 124   inna z kądzieli, zda się, ciągnąc słowo,
snuła opowieść o Fiesole, Rzymie
i o Trojanach, a z nią nitkę płową.
- 127   Wtedy zdumienie siałyby olbrzymie
brudy Cianghelli, Saltarella smrodki,
jak dziś Kornelii, Cyncynata imię¹⁰,
- 130   Taki spokojny żywot, piękny, słodki,
obywatelski, taką zaufaną,
miłą siedzibę, a w niej własne schodki,
- 133   miałem od Marii, której w dzień wzywano
moich narodzin, Jan¹¹ zaś zechciał dać mi
chrześcijanina, Cacciaguidy miano.
- 136   Moront, Elizej byli mymi braćmi;
żona z doliny spadła mi nad Padem;
od niej masz imię, które inne zaćmi.
- 139   Potem poszedłem za wielkim Konradem¹²;
on mnie pasował na rycerza swego;
za te zasługi nieba zdobię diadem.

¹⁰ **brudy Cianghelli** — próżnej i rozpustnej córki Arrigo della Tosa, żony Lito degli Alidosi; **Saltarella smrodki** — prawnika i rymatora, który w latach 1282–1302 dał się poznać jako stronnicy i skorumpowany polityk; **Cyncynat** — patrz: *Raj*, VI, 46; **Kornelia** — matka Grakchów, patrz: *Piektło*, IV, 128.

¹¹ **Jan** — od baptysterium San Giovanni.

¹² **wielki Konrad** — Konrad III ze Szwabii, cesarz od 1138 do 1152 roku. Brał udział w drugiej krucjacie (1147–1152), razem z królem Francji, Ludwikiem VII.

- 142   Za nim poszedłem zwalczać tego złego,
            co siedzi w prawie, co dba o Araby¹³,
            bowiem pasterze swoich trzód nie strzegą.
- 145   Tam mnie te brzydkie oderwały draby
            od świata, który piękno kłamie swoje
            i przez którego miłość duch nasz słaby;
- 148   i prosto z męki wszedłem w te pokoje¹⁴.

---

¹³ **tego złego, / co siedzi w prawie, co dba o Araby...** — aluzja do „muzułmańskiej nikczemności” (Sapegno), uzurpującej sobie z winy papieża prawo do Ziemi Świętej.

¹⁴ **i prosto z męki wszedłem w te pokoje** — poległszy jako męczennik za wiarę (patrz: *Raj*, X, 128–129).

Pieśń szesnasta

Pytania Dantego do Cacciaguidy (w. 1–27)
odpowiedź Cacciaguidy: wiadomości rodzinne (w. 28–45)
upadek i wymarcie dawnych rodzin florenckich (w. 46–154)

- ¹ O szlachetności krwi człowieczej licha,
że są na ziemi ludzie dumni z ciebie,
gdzie słabe serce i do złudy wzdycha¹,
⁴ już się nie dziwię; skoro dumny z siebie
i tam być mogłem, gdzie duch prosto lata:
skoro chlubiłem tobą się i w niebie!
⁷ Tyś płaszcz jest krótki: jeśli się nie łąta
wciąż nowym sukнем, dzień po dniu od nowa,
czas cię swoimi nożycami płąta.
¹⁰ Od tego w Rzymie tak dawnego słowa,
jak go dziś ludność jego zapomniała,
właśnie się moja rozpoczęła mowa²;
¹³ a Beatrycze, kryjąc się z nieśmiała,
zaczęła śmiać się jak ta dama ze mnie,
co, widząc błąd Ginewry, zakaszła³.
¹⁶ „Panie, tyś ojcem moim — tak przyjemnie
mówiłem jemu — tyś ma śmiałość, panie,
ty mnie unosisz, panie, gdzieś nade mnie.

---

¹ **O szlachetności krwi człowieczej licha...** — patrz: *Biesiada*, IV, XX, 5; *Monarchia*, II, III, 4, Boecjusz, *De consolatione philos.*, III, p. 6.

² **Od tego w Rzymie tak dawnego słowa...** — od zaszczytnego zaimka *voi*, którego Dante używa jedynie wobec Brunetta, Farinaty, Cavalcantiego, Beatrycze, a teraz Cacciaguidy, a którym — wedle opinii średniowiecznej — Rzymianie zwracali się jako pierwsi do Juliusza Cezara.

³ **zaczęła śmiać się jak ta dama...** — dama Malehaut, która w romansie o Lancelocie ostrzegła kaszlem Lancelota i Ginewrę, że jest obecna przy scenie ich wyznań.

- 19   Takie przepelnia tu rozradowanie
 ducha mojego, że i ze swej siły
 cieszy się; z tego, że je znieść jest w stanie.
- 22   Powiedz mi zatem, mój pradziadku miły,
 o twoich przodkach, mrok tych lat rozgarnij,
 które dzieciństwo twoje naznaczyły:
- 25   o świętojańskiej powiedz mi owczarni,
 jak była wielka i w niej ludzie, którzy
 na pańskich stołkach najmniej byli marni⁷⁴.
- 28   Jak się czerwieni, gdy wiatr dmucha duży,
 węgiel w płomieniu, tak na moje słowo,
 widziałem, jak się blask z lubością mruży⁵;
- 31   i tak jak cieszył wzrok pięknnością nową,
 tak dawną słodką, nie tą naszą, tyle
 dziś opluwaną, mówił do mnie mową:
- 34   „Od anielskiego *Ave* aż po chwile,
 kiedy mnie rodząc ta, co dziś jest świętą,
 zrzuciła brzemię, co ciążyło mile,
- 37   ogień niebieski — tak to w rejestr wzięto —
 pięćset pięćdziesiąt razy i trzydzieści
 pod Lwa gwiezdneho się zapalił piętą⁶.
- 40   Dom mój i przodków moich wciąż się mieści
 w pierwszej dzielnicy, jakiej koń dopada,
 który co roku niesie dobre wieści⁷.
- 43   Tyle ci wiedzieć o nich dość od dziada,
 o tym, kim byli i skąd tam się wzięli,
 lepiej się milczy mi niżeli gada.

⁴ **o świętojańskiej powiedz mi owczarni...** — Florencji, nazwanej tak od bazyliki San Giovanni.

⁵ **Jak się czerwieni, gdy wiatr dmucha duży...** — patrz: *Raj*, XIV, 52; Owidiusz, *Metamorfozy*, VII, 79–81.

⁶ **Od anielskiego *Ave* aż po chwile...** — od dnia Zwiastowania (licząc lata, zwyczajem florenckim od Wcielenia — 25 marca), aż do dnia narodzenia Cacciaguidy; **ogień niebieski** — planeta Mars powróciła 580 razy w znak Lwa, a zatem minęło 1091 lat.

⁷ **w pierwszej dzielnicy** — Porta San Piero; **jakiej koń dopada...** — podczas corocznego wyścigu na cześć św. Jana.

- 46 Tych wszystkich, którzy nosić broń umieli
 pomiędzy Marsem a Chrzcicielem, zliczy
 ten, kto żyjących dziś przez pięć podzieli⁸.
- 49 Lecz krew florencką, którą byle byczy
 Campi, Certaldo psuje dziś i plami,
 miał w sobie czystą łyk, co spał na pryczy.
- 52 Byłoby lepiej mieć ich sąsiadami,
 niechby Galluzzo⁹ było do kaduka
 nadal granicą jakąś między nami,
- 55 niż mieć ich w środku i smród znosić mruka
 z Aguglion albo patałacha z Signa,
 co tylko patrzy wkoło, gdzie oszuka¹⁰!
- 58 A gdyby ten, co iść wprost zapomina,
 tak jak macocha nie był dla Cezara¹¹,
 ale jak matka dla swojego syna,
- 61 florentczyk, który dziś się lichwą para,
 musiałby wrócić znów do Simifonti,
 gdzie jego dziadek zbierał grosz do gara¹²;
- 64 by Montemurlo siedział jeszcze w Conti,
 parafianinem Cerchi był z Ancony
 i w Valdigieve śmierdział Buondelmonti.

⁸ **pomiędzy Marsem a Chrzcicielem** — między Baptysterium a posągiem Marsa na Ponte Vecchio, czyli między północną i południową granicą dawnego miasta; **ten, kto żyjących dziś przez pięć podzieli** — wedle świadectwa Villaniego Florencja liczyła trzydzieści tysięcy mieszkańców (1300 r.), za czasów Cacciaguidy miało ich być zatem niewiele ponad sześć tysięcy.

⁹ **Galluzzo** — małe miasteczko pod Florencją, na drodze do Sieny (w oryginale mowa jest jeszcze o Trespiano — w kierunku na Bolonię).

¹⁰ **mruk z Aguglion** — Guglielmo da Aguglione, prawnik i polityk, w 1311 r. ogłosił amnestię dla wygnañców, wyłączając z niej jednak największych gibelinów i Białych (w tym Dantego). Wzmianka o jego zdradzie — patrz: *Czyścić*, XII, 105; **patałach z Signa** — Fazio dei Morubaldini da Signa (z Signy), przeszedł z partii Białych do partii Czarnych; a w 1310 r. został wysłany przez Florencję jako ambasador do papieża Klemensa V, aby uzyskać dla niej pomoc przeciwko cesarzowi Henrykowi VII.

¹¹ **ten, co iść wprost zapomina...** — papież i kuria rzymska; **dla Cezara** — dla instytucji cesarstwa.

¹² **florentczyk, który dziś się lichwą para...** — prawdopodobnie aluzja do rodziny Velluti.

- 67 Bo pomieszane byle jak personsy
to taki bigos, że ten, kto go jada,
całkiem żołądek ma już rozstrojony¹³;
70 i prędzej ślepy byk na ziemię pada
niż ślepa owca; dużo lepiej lata
od pięciu mieczy pojedyncza szpada¹⁴.
- 73 A jeśli zważysz dobrze, jak ze świata
zginęło Luni, Orbisaglia, Chiusi,
jak Sinigaglia, niegdyś tak bogata¹⁵,
76 to słysząc, że tak wymierają duzi
i wielkie rody jako miasta czyje,
już ze zdumienia nie otworzysz buzi¹⁶.
- 79 A rzecz niejedna to przed wami kryje,
że tak jak każda, jak i wy, umiera,
bo krócej człowiek niżli ona żyje¹⁷.
- 82 Jak wirująca księżycowa sfera
odkrywa morza brzeg i znów przykrywa,
taki Fortuna na nas wpływ wywiera¹⁸:
85 więc nie myśl, że to wielkie jakieś dziwa,
to, co ci powiem nie o żadnej świni,
lecz o tych, których sławę czas już skrywa.
- 88 Widziałem: Ughi, Greci, Catellini
tak upadali, jak i Alberichi,
obywatele, zdało się, jedyni;

¹³ **Bo pomieszane byle jak personsy...** — zgodnie z doktryną prawników i filozofów średniowiecznych, pochodząca od Arystotelesa (*Polityka*, III, 3; VI, 10 itp.).

¹⁴ **i prędzej ślepy byk na ziemię pada...** — mała społeczność rządzi się łatwiej niż duża, a im liczniejszy lud, tym mniej rozumu (Benvenuto).

¹⁵ **Luni** — patrz: *Piekło*, XX, 7; **Orbisaglia** — Urbs Salvia w regionie Marche; **Chiusi** — dawne miasto etruskie; **Sinigaglia** — starożytna Sena Gallica, podupadła w XIII wieku z powodu malarii i grabieży.

¹⁶ **to słysząc, że tak wymierają duzi...** — patrz: *Summa theol.*, III, suppl., q. XCIX: *perpetuo homo non manet; etiam ipsa civitas deficit*.

¹⁷ **A rzecz niejedna to przed wami kryje...** — patrz: *De vulgari eloquentia*, I, IX, 8–9.

¹⁸ **Jak wirująca księżycowa sfera...** — patrz: *Summa theol.*, I, q. CX, 3.

- 91 wielcy jak dawni, kwiecie polityki,
Sannella, d'Arca, niegdyś dzielni, młodzi:
Ardinghi, Soldanieri i Bostichi.
- 94 Pod ową bramą, co dziś ciężko chodzi,
zda się, dźwigając brzemień nowej zdrady,
co napaskudzi prędko w naszej łodzi¹⁹,
- 97 siedzieli wtedy Ravignani, dziady
hrabiego Guida i tych, których miano
od Bellinciona jest, ojca Gualdrady.
- 100 Pan z Pressa wstawał już od dawna rano,
wiedząc, jak rządzić; miał już Galigaio
miecza rękojeść całkiem pozłacaną.
- 103 Już ta kolumna rosła, którą mają
w herbie Fifanti, Giuochi i Barucci,
i ci, co w pąsach przed solniczką stają²⁰.
- 106 Konar, z którego puścił liść Calfucci,
był już potężny i już zasiadali
w krzesłach kurulnych Sizzi, Arrigucci.
- 109 Widziałem wielkich, którzy upadali
przez pychę, złote oglądałem kule,
jakimi gród nasz dziś się nie pochwali²¹.
- 112 Takich to ojców mieli ci, co czule
na księży wakat patrzą, w świętej radzie
radzi wypełniać brzuchami koszule.
- 115 Ród arogancki, co swe paszcze gadzie
jak smok rozwiera przed tym, co ucieka,
przed zębem, groszem zaś jak owca kładzie²²,

¹⁹ **Pod ową bramą, co dziś ciężko chodzi...** — Porta San Piero, w pobliżu której mieszkali Cerchi.

²⁰ **ci, co w pąsach przed solniczką stają** — Chiaramontesi, przypowieść o korcu soli — patrz: *Czyściec*, XII, 105.

²¹ **złote kule** — na niebieskim polu, herb gibelińskiej rodziny Lamberti, wygnanej po klęsce pod Montaperti.

²² **Ród arogancki...** — antypatyczny Dantemu ród Adimari, patrz: *Piekło*, VIII, 31–63.

- 118   już był, lecz cały z tak marnego człeka,
           że wołał dumny Ubertyn Donato
           tych nowych krewnych obchodzić z daleka.
- 121   Już Caponsacco mieszkał dość bogato
           przy samym rynku, nikt niech się nie spiera:
           obywatelem był już Infangato.
- 124   Niewiarygodna rzecz, a jednak szczerza:
           w ten mały krąg wchodziło się spod bramy,
           co brała imię od rodziny Pera.
- 127   Każdy, kto nosi pozbawione plamy
           barwy barona, wciąż którego dzieje
           w każde Tomasza święto wspominamy²³,
- 130   stąd miał rycerstwo swe i przywileje;
           choć ten, co dodał sobie pasek złoty,
           jak równy z równym dziś się z plebsem śmieje²⁴.
- 133   Już Importuni byli, Gualterotty;
           żyłoby Borgo już spokojnie, cicho,
           gdyby w sąsiedztwie nie miało hołoty.
- 136   Ów dom²⁵, z którego wyszło na was licho
           ze słuszną wzdargą, poprzez którą mrzecie,
           i co się gorzką dla was stał zagrychą,
- 139   był szanowany wciąż na całym świecie:
           o Buondalmoncie, źle zrobiłeś w chwili,
           gdyś chybił ślubu, wierząc złej kobiecie!²⁶.
- 142   Ci, co są smutni dziś, by się cieszyli,
           gdyby nie w mieście, ale w Emskiej rzeki
           wodach martwego ciebie zobaczyli.

²³ **barona...** — Ugo di Grande, zmarłego w 1001 r., w dzień św. Tomasza.

²⁴ **ten, co dodał sobie pasek złoty...** — Giano della Bella, który przeszedł do partii ludowej.

²⁵ **Ów dom...** — rodzina Amidei, która zemściła się za doznaną obrazę, zabijając Buondalmonta (patrz: *Piekło*, XXVIII, 106–108).

²⁶ **O Buondalmoncie, źle zrobiłeś w chwili...** — nie dotrzymawszy za namową Gualdarady Donati obietnicy małżeństwa kobiecie z rodu Amidei.

145   Lecz trzeba było, aby ten kaleki
kamień, co strzeże mostu, miał ofiarę,
i aby pokój zniknął stąd na wieki²⁷.
148   Takie i inne jeszcze rody stare
miała Florencja, nie musiała łezki
jednej uronić przez lat dobrych parę:
151   taki, widziałem, miała lud niebieski
i sprawiedliwy, że jej lilia biała
nigdy ze smutnej nie zwisała deski,
154   ani śród kłótni nie poczerwieniała²⁸.

---

²⁷ **kaleki / kamień...** — posąg Marsa na Ponte Vecchio, pozbawiony jednej ręki (patrz: *Pieśń*, XIII, 146), gdzie w Wielkanoc 1216 r. został zabity Buondalmondo.

²⁸ **lilia biała** — herb Florencji; **nigdy ze smutnej nie zwisała deski** — wracając z pola bitwy jako flaga przegranych; **ani śród kłótni nie poczerwieniała** — tak jak z powodu walki stronnictw, po wojnie z Pistoją z 1251 r., gdy z woli gwelfów zmieniono kolor lilii na czerwony.

Pieśń siedemnasta

Zmieszanie Dantego (w. 1–30)

odpowiedź Cacciaguidy: prorocstwo wygnania Dantego

(w. 31–99)

misja poety (w. 100–142)

- 1   Jak gdy Klimenę pytał, co odpowie
na to, co przeciw niemu powiedzieli,
ten, przez którego twardsi są ojcowie¹;
4   taki ja byłem, takim mnie widzieli
i Beatrycze, i ta lampa święta,
co przyszła świecić mi bez ceregieli.
7   Aż moja pani rzekła uśmiechnięta:
„Okaż, jak bardzo ta ciekawość pali,
co pieczęć serca gorącą pamięta;
10   nie byśmy tutaj głębiej coś poznali
dzięki twym słowom, lecz że nie jest niema;
mówi się: «pragnę» po to, by nalali”.
13   „O moja stopo nad światami trzema,
co tak jak dzieci widzą z pierwszej klasy,
że dwóch rozwartych kątów trójkąt nie ma,
16   widzisz, na łaskę boską ducha łasy,
co ma się zdarzyć, jeszcze nim się zdarzy,
patrzac w punkt, w którym wszystkie stoją czasy²;
19   w czas naszych wspólnych z Wergilim wojaży
przez ową górę, która dusze leczy,
i ten świat martwy, gdzie sam bies je smaży,

---

¹ **Jak gdy Klimenę pytał, co odpowie...** — jak Faeton pytał swoją matkę, Klimenę, czy rzeczywiście jego ojcem jest Słońce; patrz: *Piekło*, XVII, 106 i n., Owidiusz, *Meta-morfozy*, I, 748.

² **patrzac w punkt, w którym wszystkie stoją czasy...** — patrz: *Summa theol.*, II, II, q. CLXXII, 1 i *Summa contra gent.*, I, 67.

- 22   różne mi ciężkie powiedziano rzeczy
           o mej przyszłości, chociaż wytrzymały
           jestem jak sześcian na nasz los człowieczy³.
- 25   Proszę cię zatem, zdradź mi sekret mały:
           jakie przede mną widzisz wydarzenia;
           bo zawsze łżejsze przewidziane strzały⁷.
- 28   Tak powiedziałem do jasnego cienia,
           co mówił do mnie, i jak chciała ona,
           wyznałem jemu wszystkie me pragnienia.
- 31   I niedwuznacznie, tak jak ta szalona,
           co zanim obmył nas krwią swoją z grzechu
           Baranek Boży, bajdami natchniona⁴,
- 34   lecz jasno, ściśle, szczerze, bez pośpiechu
           odparł mi na to ojciec ukochany,
           kryjąc i jawiąc jaśniej się w uśmiechu:
- 37   „Wszelki byt, który wpisał w zaczytany
           zeszyt tej Ziemi Pan, na całe wieki
           na twarzy Jego jest wymalowany:
           od konieczności jednak tak daleki
           jak od spojrzenia, w którym się przegląda,
           statek, co płynie właśnie z biegiem rzeki⁵.
- 43   Więc tak jak ucha czuła chwyta sonda
           słodką harmonię, którą brzmia organy,
           czas widzę, który ciebie już wygląda.
- 46   Tak jak Hipolit z Aten (patrz: *Przemiany*)
           przez złą macochę, co się gziła tyle,
           tak i ty będziesz z Florencji wygnany⁶.

³ **choć**aż wytrzymały / **jestem** jak sześcian... — od starożytności sześcian jest przykładem doskonałej stabilności — patrz: Arystoteles, *Etyka*, I, 10; *Retoryka*, III, 11.

⁴ **I** niedwuznacznie, tak jak ta szalona... — jak Sybilla wyroczni pogańskich.

⁵ **od** konieczności jednak tak daleki... — patrz: św. Tomasz, *Summa theol.*, I, q. XIV, 13; Boecjusz, *De cons. philos.*, V, 4.

⁶ **Tak** jak Hipolit z Aten... — patrz: Owidiusz, *Metamorfozy*, XV, 497.

- 49 Już tego pragną, już się czują w sile
 prędko to spełnić, którzy tego życzą
 tam, gdzie Chrystusem kupczy się co chwilę⁷.
- 52 Jak zwykle wszyscy winnymi okrzyczą
 tych, co przegrali; lecz da zemsta śmiała
 świadectwo prawdzie, im odpowiedź byczą.
- 55 Porzucisz wszystko, co umiłowała
 tam dusza twoja, kiedy byłeś młody;
 z łuku wygnania pierwsza to jest strzała.
- 58 Poznasz, jak gorzkie są proszone miody
 i cudzy chleb, jak trudną, stromą drogą
 jest wstępowanie na nie swoje schody.
- 61 Lecz większych szkód nie doznasz od nikogo
 niż od tych głupich, złych i małych ludzi,
 z którymi dolę dzielił będziesz sroga;
- 64 okrutną zgrają ową coś podjudzi
 przeciwko tobie; ale im, nie tobie
 w czas już niedługi skronie krew pobrudzi⁸.
- 67 To tępe bydło poznasz po sposobie,
 w jaki postąpi; chluba twa niejaka
 w tym, że się staniesz sam stronnictwem sobie.
- 70 Pierwszym ci schronem będzie wciąż jednaka
 hojność i dworność wielkiego Lombarda,
 co nad schodami ma świętego ptaka⁹;
- 73 nie będzie ręka ta dla ciebie twarda,
 lecz pędza od próśb twoich; on jedyny
 nie zda się po nich jako ta musztarda.

⁷ **Już tego pragną, już się czują w sile...** — skazanie Dantego już jest postanowione; **tam, gdzie Chrystusem kupczy się co chwilę** — w kurii rzymskiej, z woli Bonifacego VIII.

⁸ **od tych głupich, złych i małych ludzi...** — od współwygnańców Dantego z partii Białych. Prawdopodobnie aluzja do Lastry (1304) i innych zakończonych niepowodzeniem prób powrotu do Florencji.

⁹ **wielki Lombard** — Scaligero, pan Werony, prawdopodobnie Bartolomeo della Scala, u którego poeta mógł znaleźć schronienie w pierwszych miesiącach 1304 r.; **co nad schodami ma świętego ptaka** — cesarskiego orła.

- 76   Z nim ujrzysz tego, czyje narodziny
tak ta potężna naznaczyła gwiazda,
że się znanymi staną jego czyny¹⁰.
- 79   A wciąż nic nie wie o nim jaki gazda,
bo jeszcze mały, dziewięć lat pomyka
dopiero nad nim jasna niebios jazda¹¹;
- 82   lecz nim Gaskończyk oszuka Henryka,
sypnie iskrami męstwa owo dziecię,
co o grosz nie dba, trudów nie unika¹².
- 85   Wtedy wspaniałość jego na tym świecie
tak znana będzie, że jego wrogowie
nawet nic przeciw nie powiedzą przecie.
- 88   W tym miej nadzieję, co ci da i powie;
przez niego stan odmienią wyciągnięci
z kloak żebracy, z zamków swych panowie.
- 91   Miej wypisane o nim w swej pamięci,
lecz nie mów tego — i rzekł takie dziwa,
że ich świadkowie zdadzą się szurnięci.
- 94   — Synu, to glosy tylko — się odzywa —
do słówek cieni: takie sidła właśnie
któryś przed tobą obrót Słońca skrywa.
- 97   Lecz niech nienawiść do nich w tobie zgaśnie,
bo dalej w przyszłość zajdziesz swym żywotem,
za czas, co skaże te niewczesne waśnie¹³.
- 100   I tutaj umilkł święty duch, z polotem
kończąc ów wątek w rajskim swym arrasie,
co za osnowę miał pytanie, potem
- 103   zaś ja zacząłem, tak jak ten, co zda się
pragnąć w zwątpieniu rady od człowieka,
co kocha, dobra chce i widzi, zna się:

---

¹⁰ **Z nim ujrzysz tego, czyje narodziny...** — Cangrande, młodszego brata Bartolomea, uczestniczącego w rządach nad Weroną w 1311 r., a potem jej władcę absolutnego od 1312 do 1329 r.

¹¹ **bo jeszcze mały...** — Cangrande urodził się w marcu 1291 r.

¹² **lecz nim Gaskończyk oszuka Henryka...** — przed 1312 r., kiedy papież Klemens V zwrócił się przeciw cesarzowi Henrykowi VII.

- 106 „Widzę, mój ojcze, pędzi już z daleka
zły czas, ażeby cios mi zadać pierwszy,
co tym jest cięższy, im kto dłużej zwleka;
109 bardziej roztropny zatem, a nie szerszy,
będę, bym tracąc kraj mój, przez barani
upór nie stracił innych z winy wierszy.
112 Tam w owej gorzkiej, bezdennej otchłani
i na tej górze, skąd niespodziewanie
w raj mnie porwały oczy mojej pani,
115 a potem śród gwiazd w niebie, frunąc na nie,
poznałem rzeczy, które by się zdały
wielu za ostre jak rzecz jaka w chrzanie;
118 więc ja, przyjaciel prawdy tak nieśmiały,
boję się życie stracić, to bez końca,
śród tych, co czas ten będą kłaść w annały”.
121 Wydała mi się wtedy jaśniejąca
poświata, w której śmiał się skarb mój, który
tam odnalazłem, złotym lustrem Słońca;
124 i rzekł: „Sumienie, które się z natury
w cudzym lub własnym wstydzie ciągle wędzi,
poczuj pewnie wyrzut twój ponury.
127 Bez kłamstwa jednak, niegodnego sędzi
serc, niech twa wizja cała się objawi;
i niechaj świerzb swój drapie, kogo śwędzi.
130 Bo choć się głosem twoim kto udławi,
ów gorzki pokarm, więcej niż serdelki
słodkie, da zdrowia temu, kto go strawi¹³.
133 I będzie krzyk twój jako wicher wielki,
co bardziej trzęsie tymi, co na górze,
a z tego powód masz do chluby wszelki.
136 Dlatego w niebie, na czyścowej górze,
w dolinie cierpień tobie pokazali
jedynie dusze sławą swoją duże,

---

¹³ ów gorzki pokarm... — patrz: Boecjusz, *De cons. philos.*, III, 1.

- ¹³⁹ bo duch, co słucha, wcale się nie pali
wierzyć w ów przykład, co swój korzeń skrywa
i gałęziami swymi się nie chwali,
¹⁴² ni w jakie inne wydumane dziwa”.

Pieśń osiemnasta

Zakłopotanie Dantego i pociecha Beatrycze (w. 1–21)
dusze walczących o wiarę (w. 22–51)
niebo Jowisza (w. 52–69)
orzeł (w. 70–114)
modlitwa i inwektywa (w. 115–136)

- ¹ Już się swym słowem¹ w sobie radowało
święte zwierciadło, a mnie cukrowana
gorycz mojego smakowała mało;
- ⁴ gdy pani, która wiodła mnie do Pana:
„Pomyśl, jak blisko jestem — rzekła do mnie —
Tego, w kim każda się zabliznia rana”.
- ⁷ Na dźwięk ten luby, zda się, drżący o mnie,
spojrzałem; jaką zaś ujrzałem wtedy
w oczach jej miłość, tu przemilczę skromnie;
- ¹⁰ i to nie tylko dla słów naszych biedy,
lecz że i pamięć sama nie jest w stanie
wzniesić się nad siebie, chyba z łaską kiedy.
- ¹³ Rzec mogę tylko, że to spoglądanie
na nią jak gdyby wyrywało ze mnie
wszelkie pragnienie, wszelkie pożądanie,
- ¹⁶ a wiekuiste piękno, co przyjemnie
w twarz jej świeciło, z trudem to wyznaję,
znów się z jej oczu przelewało we mnie.
- ¹⁹ Lśniąc tym uśmiechem, jakim się udaje
jej wciąż zwyciężać, rzekła: „Spójrz dokoła,
nie tylko w oczach moich grają raje”.

---

¹ **słowo** — *verbum*, rozumiane po arystotelesowsku jako obiekt myślącego umysłu, *conceptus mentis interior, etiam per vocem designetur* (św. Tomasz, *Summa theol.*, I, q. XXXIV, 1).

- 22 Nieraz tu czyta się z ludzkiego czoła
uczucie; w niebie sił ma ono tyle,
że cała dusza nim goreje zgoła²,
- 25 więc w owym blasku, który tak mnie mile
witał, nie mogłem nie rozpoznać chęci
porozmawiania ze mną jeszcze chwilę.
- 28 „Na piątym piętrze drzewa, które nęci
owocem wiecznym i nie gubi liści,
żywiąc się niebem samym, siedzą święci³,
- 31 co nie z ambicji ani dla korzyści
takiej na Ziemi sławy zażywali,
że by z nich tłusto mogli żyć artyści.
- 34 Na rogi krzyża zatem patrz: azali
na dźwięk imienia, który się nie ruszy
jako ten ogień, co się w chmurze pali”.
- 37 Ujrzałem: jednej na tym krzyżu duszy
imię Jozue⁴ prędko tak zrobiło,
że ją poznały oczy wraz i uszy.
- 40 I inną jasność zobaczyłem miłą,
na Machabejskie gdy frunęła imię⁵:
coś radosnego frygą tą kręciło.
- 43 Śledziło moje spojrzenie pielgrzymie
Orlanda oraz Karola Wielkiego⁶,
tak jak się śledzi lot sokoła w zimie.

---

² Nieraz tu czyta się z ludzkiego czoła... — patrz: *Biesiada*, III, VIII, 9.

³ Na piątym piętrze drzewa, które nęci... — w piątym niebie; **owocem wiecznym i nie gubi liści** — patrz: Ez 47,12: „drzewa owocowe, których liście nie więdną, których owoce się nie wyczerpują”, i Ps 1,3.

⁴ **Jozue** — który po Mojżeszu prowadził Żydów do Ziemi Obiecanej; patrz: *Czyściec*, XX, 109–111; *Raj*, IX, 124–125.

⁵ **Machabejskie imię** — Juda Machabeusz, który wyzwolił Żydów spod tyranii Antiocha Epifaniasza, króla Syrii.

⁶ **Orland** — czyli Roland; **Karol Wielki** — bohaterowie największego cyklu epickiego średniowiecza. W Karolu Wielkim Dante widzi nie tylko obrońcę Kościoła, zagrożonego przez Longobardów (*Czyściec*, VI, 94–96), ale przede wszystkim dzielnego wojownika, walczącego w imię chrześcijaństwa przeciw najeźdźcom saraceńskim.

- 46 Potem Wilhelma wraz z jego kolegą
Rynaldem, jako światłość wiekuiastą
Godfryda i Guiscarda walecznego⁷.
- 49 I tam wśród innych światel jasno, czysto
duch mi pokazał, co tak gadał ładnie,
jakim w niebieskim chórze jest psalmistą.
- 52 Więc obróciłem znowu się bezradnie
ku Beatrycze: czy znak jakiś mały
da mi, co czynić, skinie lub zagadnie?
- 55 i zobaczyłem, że tak promieniały
jej roześmiane oczy, że piękności
swojej poprzedniej blask zaćmiły cały.
- 58 Jak coraz więcej czując przyjemności
w czynieniu dobra, człowiek w łeb się skrobie,
widząc, że bliższy jest doskonałości,
- 61 tak ja spostrzegłem się, że większe robię
wraz z niebem nowym koło z łaski Pana,
widząc ów cud mój w większej znów ozdobie.
- 64 I tak jak prędko dzieje się przemiana
twarzy kobiecej, co się staje biała,
a była przedtem ze wstydu rumiana⁸,
- 67 taka, gdym patrzył na nią się z nieśmiała,
gwiazda zrobiła się alabastrowa,
co w sercu swoim mnie podejmowała⁹.
- 70 Ujrzałem, jak jej jasność jowiszowa
iskrzy miłością, której lube znaki
nasze ojczyste stanowiły słowa.

⁷ **Wilhelm** — Książę Orański, zmarły jako zakonnik w 812 r., był wraz z **Rynaldem**, nawróconym poganinem, głównym bohaterem cyklu *chansons de geste*; **Godfryd** — Godfryd de Bouillon, przywódca pierwszej krucjaty, zmarły jako król Jerozolimy w 1100 r.; **Guiscard** — syn Tankreda z Altavilla, zmarły jako książę Puglii i Kalabrii w 1085 r.; tu jako symbol dzieła długoletniego wyzwolenia Italii południowej od Saracenów (patrz: *Pieć*, XXVIII, 14), bohater poematu łacińskiego *Gesta Roberti Wiscardi*.

⁸ **I tak jak prędko dzieje się przemiana...** — patrz: Owidiusz, *Metamorfozy*, VI, 46–49.

⁹ **gwiazda zrobiła się alabastrowa** — Jowisz, biały, jakby posrebrzany, patrz: *Biesiada*, II, XIII, 25.

- 73 I jak znad rzeki wzlatujące ptaki,
dobrze pojadłszy, pełne wraz pustoty,
kształt biorą krągły albo inny jaki,
- 76 podobnie w światłach swych święte istoty
ze śpiewem w niebo szóste wzlatywały
i liter D, I, L kształt brały złoty.
- 79 Najpierw tańczyły jakby swe chorały;
a potem, robiąc z siebie te litery,
milkły na chwilę i nieruchomiały.
- 82 O Pegazowa panno, geniusz szczerzy
sławą co kryjesz i królestwom świata
dajesz z nim dożyć nieśmiertelnej ery¹⁰,
- 85 oświeć mnie, niechaj słowo tak posplata
owe figury, jak je tam ujrzałem;
niech moc twą wyda wiersza krótka szata!
- 88 Pięć razy siedem głosek (oby ciałem
stały się w końcu!) stało tam wydatnie;
jak pojawiały się, tak je czytałem.
- 91 I: „DILIGITE IUSTITIAM” udatnie
tworzyło pierwsze słowo za żywotem,
„QUI IUDICATIS TERRAM” zaś ostatnie¹¹.
- 94 A gdy ostatnie M niedługo potem
się wypełniło, zdał się Jowisz cały
srebrnym talerzem rytowanym złotem.
- 97 I jako inne światła wzlatywały,
widziałem, aż na M wysoki słupek,
dla większej Boga śpiewające chwały.
- 100 I jak gdy jeden rozżarzony łupek
bije o drugi, iskier wiele pryska,
z czego zwykł szczęście wróżyć sobie głupek¹²;

¹⁰ **O Pegazowa panno...** — w oryginale: *o diva Pegasea*, tu w znaczeniu Muzy w ogólności.

¹¹ **„Umiłujcie sprawiedliwość, sędziowie ziemscy”** (Mdr 1,1).

¹² **Z czego zwykł szczęście wróżyć sobie głupek** — aluzja do istniejącego w niektórych regionach Italii zwyczaju wróżenia sobie w zimowe wieczory z palących się główni (Benvenuto).

- 103 tak unoszące się, ujrzałem z bliska,
tysiące światel, którym wiekuiste
Słońce złocistym takim losem błyska;
106 a gdy zamarło każde tam, zaiste
głowy i szyi orła ogromnego
ujrzałem kształty na niebie ogniste.
- 109 Kto tam maluje, nie ma mistrza swego,
lecz mistrzem mistrzów jest i zeń wypływa
moc, która gniazda tworzy kształt wszelkiego.
- 112 A reszta świętych, dotąd tak szczęśliwa
na M owego lilii, lekkim lotem
resztę orlego dopełniła dziwa.
- 115 O słodka gwiazdo, jakim to klejnotem
mi wyświeciłaś, że nie dziełem ludzi
ta sprawiedliwość, co tak dziwi potem!
- 118 Tę myśl więc błagam, w której wciąż się budzi
ruch i moc twoja, niech na świat czasami
spojrzy, skąd dym ów, co twój promień brudzi;
121 niech się rozgniewa znów, jak przed wiekami,
na tych, co kupeczą wewnątrz tej świątyni,
która męczeństwem stoi i cudami¹³.
- 124 O wy niebiescy dzielni paladyni,
módlcie się za tych, którym wciąż rozdiera
na Ziemi serce przykład jakiej świni!
- 127 Niegdyś tam wojnę szpada wiodła szczerą;
a dziś tym chlebem walczą niegodziwi,
którego Bóg nikomu nie odbiera.
- 130 Ty, co drzesz bulle, gdy się bies sprzeciwi,
wiedz: Piotr i Paweł, którzy umierali
dla tej winnicy, gdzie kwiat rwiesz, są żywi¹⁴.

---

¹³ Niech się rozgniewa znów, jak przed wiekami... — patrz: Mt 21,12–13; Mk 11,15–17; Łk 19,45–46; J 2,14–17; obraz Kościoła jako świątyni wzniesionej przez Boga pochodzi z Ewangelii (Mt 16,8).

¹⁴ Ty, co drzesz bulle, gdy się bies sprzeciwi — inwektywa przeciw papieżowi Janowi XXII, który miał rzucać kłatwy, a potem unieważniać je dla pieniędzy; dla tej winnicy, gdzie kwiat rwiesz — Kościoła.

- ¹³³ Rzec możesz pewnie: „Tak się człowiek pali
do tego, który zamieszkał pustkowie
i umęczony był, bo tańcowali,
¹³⁶ że ani Paweł ani Piotr mu w głowie”¹⁵.

---

¹⁵ **tego, który zamieszkał pustkowie...** — Jan Chrzciciel, z aluzją do tańca Herodiady (patrz: Mt 14,1–12); tu jako wygrawerowany na florenie patron Florencji (patrz: *Piekło*, XXX, 74).

Pieśń dziewiętnasta

Orzeł (w. 1–21)

wątpliwość Dantego (w. 22–39)

sprawiedliwość Boża (w. 40–99)

doktryna zbawienia (w. 100–114)

żli książęta chrześcijańscy (w. 115–148)

- ¹ Otwierał skrzydła swoje już przede mną
ów piękny obraz ułożony z cieni
tam jaśniejących radością tajemną¹;
⁴ każdy jak rubin był, co od promieni
Słońca goreje, aż mi się wydało,
że ono samo w oczach mych się mieni.
⁷ Tego, co powiem teraz, wierście śmiało,
żaden atrament nie niósł, ni głos żywy,
w ludzkiej fantazji by to nie powstało;
¹⁰ bo ja ujrzałem, jak dziób orła krzywy
takie jak „ja” i „mój” wymawiał słowa,
a nie jak „my” i „nasz”. „Tak sprawiedliwy²
¹³ jak ten — powiedział — który w sercu chowa
żar miłosierdzia, latam tutaj w chwale,
jakiej i pragnień naszych nie zna mowa³;
¹⁶ tak pamiętają mnie na Ziemi stale,
że i zły nawet słodko o mnie grucha,
choć nie bierze wzoru ze mnie wcale”.

---

¹ ów piękny obraz ułożony z cieni... — orzeł.

² bo ja ujrzałem... — patrz: Ap 8,13: „I ujrzałem, a usłyszałem jednego orła lecącego przez środek nieba”; symbolizowana przez orła sprawiedliwość przemawia jednym głosem, „albowiem jedna jest wola Boża” (Chimenz).

³ który w sercu chowa / żar miłosierdzia... — miłosierdzie i sprawiedliwość jako dwie zasady boskie (patrz: *Raj*, VII, 103–105 i *Czyśćciec*, XI, 37) stanowią fundament instytucji i autorytetu Cesarstwa (*Listy*, V, 7; *Monarchia*, I, XI, 13–14).

- 19   Jak jedna fala ciepła z wielu bucha
gorących węgli, tak się odezwało
wiele miłości jednym głosem ducha.
- 22   Więc delikatnie rzekłem i nieśmiało:
„O ty, radości wiecznej kwiatku wszelki,
którym tak pięknie mi tu zapachniało,
- 25   ach, nasyc wonią swoją post mój wielki,
bo kiedy głodny byłem i spragniony,
świat mi okruszka skąpił i kropelki.
- 28   Wiem ja, że jeśli tam na niebie Trony
sprawiedliwości Bożej są zwierciadłem,
i ty oglądasz ją tu bez zasłony.
- 31   Widzisz, jak słuchać chcę i jak pobladłem
już z owej dziwnej czczości serca, która
męczy mnie, bowiem dawno już nie jadłem”.
- 34   Jak sokół, który wychodzi z kaptura,
głową porusza i skrzydłami klaska,
i okazuje chęć, i stroczy pióra,
- 37   tak właśnie znak ów czynił, który łaska
boska na niebie ułożyła z chwały,
ze śpiewem, który serca świętych głaska.
- 40   A potem zaczął: „Ten, kto świat ten cały
opisał cyrklem, by w nim i tajemne,
i objawione rzeczy ład swój miały⁴;
- 43   choćby rzekł nawet: «świat ten cały zemnę
i wywrę na nim moc swą», nie był w stanie
słowa w granice owe zmieścić ciemne.
- 46   To przez to właśnie i niedoczekanie
światła spadł z nieba jak owoc zielony
ów pierwszy pyszny, aniołów kochanie⁵,
- 49   bo ten niebieski i ten przyrodzony
świat to na dobro za małe naczynie,
co zda się krańca nie mieć z żadnej strony.

---

⁴ **Ten, kto świat ten cały / opisał cyrklem** — patrz: Prz 8,27–29; Job 38,5–6.

⁵ **pierwszy pyszny** — Lucyfer.

- 52   Zatem spojrzenie wasze, co jedynie
promykiem myśli jest, co jako morze
napelnić sensem każdą z rzeczy płynie,
55   nie ma dość siły w sobie i nie może
dojrzeć początku swego, co się skrywa
przed nim w obłoku i zawija w zorze.
58   Sprawiedliwości wiecznej bowiem dziwa
tym są dla oczu ze świata waszego,
czym oceanu otchłań, dałą siwa;
61   choć łatwo z brzegu jego dno dostrzegą,
to nie na głębi już; a ono przecie
tam trwa i nie jest głębszy mrok od niego.
64   Nie ma innego światła na tym świecie,
tylko od Słońca; reszta to ciemności
i jady ciała, którym się trujecie.
67   Oto otwarłem schowek jegomości,
gdzie jest ta żywa sprawiedliwość skryta,
do której tyle praw jegomość rości
70   i: «Jeśli się urodzi człek — wciąż pyta —
nad brzegiem Indu, gdzie mu nikt nie powie
nic o Chrystusie, ni sam nie przeczyta;
73   a on moralne wciąż przejawia zdrowie,
na rozum ludzki, bądźmy całkiem szczerzy:
on jest bez grzechu, w życiu tak jak w mowie;
76   a potem w trumnie nie ochrzczony leży:
gdzie sprawiedliwość, co go karać będzie?
gdzie jego wina, skoro on nie wierzy?»
79   Lecz kim ty jesteś, aby grać tu sędzię
i tych tajemnic mierzyć mil tysiące
wzrokiem, co sięga jedynie na piędzie?
82   Gdyby nie Pismo, ten, co oba końce
ogłada ze mną owych spraw, mój panie,
popadł w zdumienie by nieustające⁶.

---

⁶ **Gdyby nie Pismo, ten, co oba końce...** — patrz: *Monarchia*, II, VII, 4–5.

- 85 O dusze ziemskie! O mózgi baranie!
Wszak pierwородna dobroć, zamysł Boży,
nie być najwyższym dobrem nie jest w stanie!⁷
- 88 To sprawiedliwe, co się przed nim korzy,
dobro stworzone zaś go nie omyli,
bo on je swymi promieniami tworzy”.
- 91 Jak nad swym gniazdem bocian, w lubej chwili
karmienia piskląt, kreśli krąg daleki,
a każde syte patrzy nań i kwili;
- 94 tak właśnie czyniąc, podniósł me powieki
ów święty obraz, którego skrzydłami,
zda się, najlepszej woli były wieki.
- 97 Krążył i tak mi śpiewał: „Jak cię mami
pieśń moja, której nie pojdziesz zaiste,
tak ów sąd wieczny właśnie czyni z wami”.
- 100 A gdy ucichły pożary świetliste
Ducha Świętego w znaku, co uniża
pysznych i pisze Rzym na złotą listę,
- 103 rzekł: „Do królestwa tego się nie zbliża
nigdy ten, który nie wierzył w Chrystusa,
czy przybitego, czy też nie do krzyża.
- 106 A przecie wielu krzyczy «na Chrystusa!»,
a dalej w wielkim dniu od Niego będzie
niż ten, co nie znał, zdało się, Chrystusa⁸,
- 109 bo w Etiopczyku znajdzie swego sędzie
i chrześcijanin, kiedy się rozstaną:
jedni bogaci Bogiem, drudzy w błędzie.
- 112 Ach, jakież królom waszym nada miano
ów Pers, co ujrzy wielki tom otwarty,
w którym ich wszystkie zbrodnie zapisano?

---

⁷ **Wszak pierwородna dobroć, zamysł Boży...** — patrz: *Monarchia*, II, II, 5; Boecjusz, *De cons. philos.*, IV, pr. 5.

⁸ **A przecie wielu krzyczy: „Na Chrystusa!”** — patrz: Mt 7,21: „Nie każdy, który Mi mówi: «Panie, Panie!», wejdzie do Królestwa niebieskiego”, a także: 8,11–12; 12,41.

- 115 Tam czyn Alberta⁹, krwawych warów warty,
przez który Praga stała się dziś pusta,
a za to dziejów pełne zawsze karty.
- 118 Tam jest paryska rozpacz, rzecz oszusta,
któremu dobrze się udała dycha,
ale mu świnia śmierć przyniosła tłusta¹⁰.
- 121 I tam jest owa wiecznie chciwa pycha,
która z Anglika robi kpa i Szkota¹¹,
co na granice swe z pogardą prycha.
- 124 I tam rozpusta, miękkość jest żywota
Czecha, Hiszpana¹², których, jak widzimy,
nie ciekawiła jakoś żadna cnota.
- 127 Tam ów Kulawy jest z Jerozolimy¹³,
któremu Jota to jednostka miary
dobra, zło jego M zaś naznaczymy.
- 130 Tam chciwe, podłe czyny i zamiary
tego, co owej wyspy ognia strzeże,
gdzie skończył życie swe Anchizes stary¹⁴;
- 133 aby jak mało wart jest, wyznać szczerze,
spiszą go maczkiem, wszystkim dla przestrogi,
co w wiecznej księdze miejsca mniej zabierze.
- 136 I tam objawią cały brud swój srogi
wuj i brat, którzy wielki opluwali
ród, dwu koronom przyprawili rogi¹⁵.

⁹ **Albert** — Habsburg, cesarz (patrz: *Czyściec*, VI, 97).

¹⁰ **paryska rozpacz** — po tym jak Filip Piękny ukuł fałszywą monetę, aby podolać wydatkom na wojnę przeciwko Flandrii; **ale mu świnia śmierć przyniosła tłusta** — Filip Piękny umarł w 1314 r. na polowaniu, stratowany przez dzika.

¹¹ **Anglika** — króla Edwarda II, **Szkota** — Roberta Bruce'a.

¹² **Czecha** — Wierczyśława IV, patrz: *Czyściec*, VII, 101–102; **Hiszpana** — Ferdynanda IV, króla Kastylii (1295–1312).

¹³ **Kulawy z Jerozolimy** — Karol Andegaweński, do którego należał „całkowicie platoniczny” tytuł króla Jerozolimy.

¹⁴ **tego, co owej wyspy ognia strzeże** — Fryderyka Aragońskiego (1272–1337), króla Sycylii (patrz: *Czyściec*, VII, 119); **gdzie skończył życie swe Anchizes stary** — patrz: *Eneida*, III, 707 i n.

¹⁵ **wuj i brat** — Jakub, król Majorki, i Jakub II, król Sycylii, a potem Aragonii (patrz: *Czyściec*, VII, 119–120).

- 139 Tam król Norwegii jest i Portugalii
i ów król Serbii, któremu fałszywy
dukat wenecki jeszcze duszę pali¹⁶.
- 142 Kraju Węgierski, jakżeś ty szczęśliwy
bez złego jarzma! Szczęsna jest Nawarra,
co zawinęła w góry swoje niwy¹⁷!
- 145 Temu, kto myśli, łatwo przyjdzie wiara,
że płacz Nikozji oraz Famagosty¹⁸
z powodu bestii, która dziś je kara,
- 148 to tylko przyszłych klęsk zadatek prosty”.

---

¹⁶ **król Norwegii** — Haakon VII (1299–1319); **i Portugalii** — Dionizy I (1279–1325); **król Serbii** — a także Chorwacji i Dalmacji (1276–1321).

¹⁷ **Kraju Węgierski, jakżeś ty szczęśliwy...** — nie podlegając jeszcze jarzmu królewskiego rodu Francji; Węgry przejdą pod rządy francuskie w 1301 r., a Nawarra w 1304 roku.

¹⁸ **płacz Nikozji oraz Famagosty** — (Famagusty) Cypru pod panowaniem króla Henryka II z Lusignano (1285–1324), znanego z okrucieństwa.

Pieśń dwudziesta

Śpiew duchów sprawiedliwych (w. 1–15)
oko Orła (w. 16–78)
zbawienie Ryfeusza i Trajana (w. 79–129)
przeznaczenie (w. 130–148)

- 1   Gdy gwiazda, która świat oświeca cały,
wolno z półkuli naszej się oddala
i stygną dnia ostatnie już upały,
4   niebo, co od niej tylko się zapala,
gaśnie i światła świeci z każdej strony,
jak lustra, w których ona błyszczy z dala¹;
7   ten miałem w głowie obraz rozgwieżdżony,
kiedy królewski znak naszego świata
umilkł i zamknął dziób błogostawiony.
10   Bo usłyszałem oto, jak ulata
z owych gwiazd żywych taki śpiew wspaniały,
że i dziś boli pamięć jego strata.
13   Słodka miłości, która się w nieśmiały
uśmiech ubierasz, jak te grzałaś flety,
co tylko myślą świętą oddychały!
16   A kiedy te klejnoty i monety,
co w niebie szóstym się mieniły wieki,
przystały słodko dzwonić już, niestety;
19   wydało mi się, że szmer słyszę rzeki,
która w dół spływa, ściera kamień stary
i swój początek jawi niedaleki².

---

¹ **niebo, co od niej tylko się zapala...** — opinia, że gwiazdy nie świecą światłem własnym, ale odbitym od Słońca, była opinią powszechną wśród filozofów i astronomów średniowiecznych (patrz: *Biesiada*, III, XII, 7).

² **wydało mi się, że szmer słyszę rzeki** — obraz z Pisma Świętego (Ez 43,2; Ap 1,15; 14,2) i literatury antycznej (Wergiliusz, *Georgiki*, I, 108–109; *Eneida*, XI, 296–299).

- 22 I tak jak formę swą brzmienie gitary
bierze z ramienia, a z okrągłej dziury,
którą napęlnia oddech, dźwięk fujary,
- 25 tak, nie czekając jako inny który,
dobiegło z gardła orlego szemranie,
jak gdyby z jakiej pustej w środku rury.
- 28 Tam to głos powstał i niespodziewanie
spłynęło z dzioba w serce czekające,
w którym spisałem wszystko, takie zdanie:
- 31 „W to, które patrzy prosto w nagie Słońce
śmiertelnych orłów — mówił — patrz, mój miły,
patrz teraz prosto, w oko gorejące,
- 34 bo wśród tych ogni, które mnie stworzyły,
te, które oko palą mego lica,
są najjaśniejsze i największej siły.
- 37 Ów, co tam w środku świeci jak żrenica,
Ducha Świętego wielkim był psalmistą,
który niósł arkę; dziś nas tu zaszczyca³
- 40 i dobrze widzi, czy dość śpiewał czysto,
mogąc porównać wartość swej zasługi
ze swą nagrodą w niebie wiekuistą.
- 43 Z tych pięciu, którzy są jak brwi łuk długi,
ten, który siedzi tu najbliżej dzioba,
osuszył zemstą wdowich płaczów strugi⁴:
- 46 dziś, co kosztuje, widzi ta osoba,
nie znać Chrystusa, kiedy tak zażyłe
sama poznała już żywoty oba.
- 49 A ten, co siedzi, jeśli się nie myślę,
na samym szczycie mojej brwi, zaiste
szczera pokutą odwłółł śmierci chwilę⁵;

³ **Ducha Świętego wielkim był psalmistą** — Dawid, autor natchnionych przez Boga i profetycznych psalmów (patrz: *Raj*, XXV, 72; *Monarchia*, III, IV, 11), król Izraela, który przeniósł Arkę do Jerozolimy (patrz: *Czyściec*, X, 55–69).

⁴ **ten, który siedzi tu najbliżej dzioba...** — cesarz Trajan, który pocieszył wdowę, karząc zabójców jej syna (patrz: *Czyściec*, X, 73–93).

⁵ **A ten, co siedzi...** — Ezechiasz, król Judei, który będąc ciężko chory, wybłagał u proroka Izajasza łaskę odwleczenia śmierci o piętnaście lat (2 Krm 20,1–11; Iz 38,1–22).

- 52   dziś, że wyroki, widzi, wiekuiste
się nie zmieniają, nawet jeśli modły
wpiszą dzisiejsze na jutrzejszą listę.
- 55   Inny, którego prawa moje wiodły,
z czci dla pasterza zrobił z siebie Greka,
w dobrym zamiarze, co dał owoc podły⁶:
- 58   dziś, że zło całe — widzi już z daleka —
co z jego dobra jest, tu mu nie szkodzi,
choć przez nie świat ten krwawi i narzeka.
- 61   A ten, co po tym łuku, zda się, schodzi,
to wielki Wilhelm, z płaczem go wspomina
kraj, który Karol i Fryderyk głodzi⁷:
- 64   widzi on dzisiaj, że jak swego syna
sprawiedliwego tu miłują wszędzie
i innym blaskiem o tym przypomina.
- 67   Kto by uwierzył w świecie, a więc w błędzie,
w to, że Ryfeusz śród owego kręga
ze świętych światel piątym światłem będzie⁸?
- 70   Widzi on dzisiaj, że przed światem księga
Bożych tajemnic nie otwarta stale
i że dna łaski ludzki wzrok nie sięga”.
- 73   Jako skowronek, cały wpierw w zapale
wyśpiewywania, milknie nutek syty,
zadowolony z siebie niebywale,
- 76   taki ów obraz wydał mi się, ryty

⁶ **Inny, którego...** — cesarz Konstantyn, który przeniósł swoją siedzibę do Bizancjum i odstąpił papieżowi rządy nad Rzymem. O donacji Konstantyna — patrz: *Pieśń*, XIX, 115–117; *Czyściec*, XXXII, 124–129; *Monarchia*, II, XII, 8; III, X, 4–17.

⁷ **wielki Wilhelm** — Wilhelm II z Altavilla, zwany Dobrym, król Sycylii i Pugli od 1166 do 1189 r., miał sławę władcy miłującego pokój; **kraj, który Karol i Fryderyk głodzi** — Puglia i Sycylia, pod rządami Karola II Andegaweńskiego i Fryderyka II z Aragonii (patrz: *Raj*, XIX, 127–132).

⁸ **Ryfeusz** — postać z *Eneidy*, jeden spośród Trojan, którzy polegli walcząc do końca przeciwko Grekom (*Eneida*, II, 339, 394, 425–427). Wergiliusz mówi o nim: *iustissimus unus qui fuit in Teucris et servantissimus aequi*.

radością wieczną, przez której pragnienie
stają się wszystkie, czym być mają, byty.

79 I choć niepewność na mnie swe czerwienie
jako na szkłe przejrzystym malowała,
to mnie czekanie zmogło i milczenie,

82 i z warg mych wyszło: „Cóż to za kabała?”
nieledwie samą wagi swojej siłą;
co wszelka światłość, zda się, świętowała.

85 I łypiąc okiem, co jak nigdy lśniło,
rzekł mi znak święty, by nie nękać przecie
już niepewnością, dłużej tak niemiłą:

88 „Widzę, że wierzysz słowu memu, dziecię,
lecz waszych wątpiów ono nie wyleczy:
choć wierzycie, ciągle nic nie wiecie.

91 Mówisz jak człowiek, co zna nazwę rzeczy,
lecz jej istota to dla niego dziwy,
choć gdy mu inny powie, nie zaprzeczy⁹.

94 Znosi Królestwo niebios¹⁰ gwałt straszliwy
wielkiej miłości, co tak się wyteża,
aż zwyciężony Bóg zostanie żywy;

97 nie tak jak w walce mąż przemaga męża,
ale zwycięża, chcąc być zwyciężona,
i zwyciężona przez dobroć zwycięża.

100 Pierwszy i piąty duch z owego grona
dziwi cię tutaj: skąd im te zaszczyty,
ta przez anioły kraina zdobiona?

103 Z ciał swych nie wyszli jak kto nie obyty
z Bogiem¹¹, lecz jako ludzie mocnej wiary,
ten w rzeczy przyszłe, a ów w bok przebyty.

⁹ **Mówisz jak człowiek, co zna nazwę rzeczy...** — patrz: św. Tomasz, *De ente et essentia*, I.

¹⁰ **Królestwo niebios** — patrz: Mt 11,12; Łk 16,16: „Królestwo niebieskie doznaje gwałtu i ludzie gwałtowni zdobywają je”.

¹¹ **jak kto nie obyty / z Bogiem** — jako poganie (w oryginale: *gentili*).

- 106 Pierwszy duch z piekła¹², skąd już nigdy mary
nie powracają, wrócił do swych kości;
dar, co był godny nadziei bez miary;
- 109 nadziei, która wiele skuteczności
dała modlitwom o jego wskrzeszenie,
aby jak dobrzy czynić mógł i prosić.
- 112 Ta dusza dumna, którą świętą mienię,
wrócona ciała swemu, uwiaryła
Temu, co jeden mógł jej dać zbawienie;
- 115 a uwiarywszy, takim ogniem biła
szczerą miłości, że mrąc po raz drugi,
godna wiecznego świętowania była.
- 118 Inny¹³ przez łaskę, której strumień długi
z tak głębokiego źródła gdzieś wypływa,
że nie dla ludzkiej przecie on żeglugi,
- 121 duszę miał, która była sprawiedliwa,
łaska za łaską oczy mu otworzył
Bóg na zbawienia niezrównane dziwa:
- 124 więc on uwiarył i wnet duchem ożył,
ścierpieć już nie mógł, że pogańskie smrody
wciąż świat ten duszą, jako bies się srożył.
- 127 Chrztem trzy niewiasty były mu¹⁴, urody
niebieskiej oczy, w które zanurzony
był już lat tysiąc przed chrztem pierwszym z wody.
- 130 O przeznaczenie, tak nieprzenikniony
jest mrok twój wielki, że nasz wzrok barani
nie może przejrzeć przezeń z żadnej strony!
- 133 A wy, śmiertelni, jako znad otchłani
sądźcie ostrożnie: my, co oglądamy
Boga, nie znamy wszystkich, co wybrani;

¹² **Pierwszy duch z piekła...** — Trajan, wskrzeszony dzięki modlitwie św. Grzegorza Wielkiego (patrz: *Czyścić*, X, 75; św. Tomasz, *Summa theol.*, III, suppl. q. LXXI, 5).

¹³ **Inny** — Ryfeusz.

¹⁴ **Chrztem trzy niewiasty były mu** — cnoty teologalne (patrz: *Czyścić*, XXIX, 121–129).

- 136 i są nam słodkie tak stawiane tamy,
bowiem to właśnie szczęście nasze tworzy,
że Bożą wolę za swą własną mamy”.
- 139 Takie ten obraz ptasi wraz i boży,
aby źrenica moja była czysta,
słodkie lekarstwo na mój ząb położy.
- 142 Jak śpiewakowi dobry gitarzysta
za drzeniem struny swojej iść pozwala
tak, że jedynie na tym śpiew korzysta,
- 145 tak, gdy on mówił, polśniewały z dala
dwa święte światła i ja, człek kaleki,
ujrzałem, jako zgodnie się zapala
- 148 słowo i płomień, zda się: dwie powieki.

Pieśń dwudziesta pierwsza

Niebo Saturna (w. 1–24)

złote schody (w. 25–42)

św. Piotr Damiani (w. 43–126)

inwektywa przeciwko prałatom (w. 127–142)

- 1   Już moje oczy, już mój duch przykuty
był znów do pani mojej pięknej twarzy,
nie odrywając od niej ni minuty.
- 4   A ona zaśmiać wcale się nie waży,
lecz tak mi rzecze: „Jeśli się zaśmieję,
w proch tę Semele¹ spalę, co tu marzy:
- 7   bo duch mój, poprzez schody i wierzeje
idąc wieczyste, takim blaskiem wiary
świeci, że coraz bardziej tam pięknieje;
10   gdyby w uśmiechach brakło mi tu miary,
piękność ma serce twoje by strawiła
jak piorunowe trawia las pożary.
- 13   Już nas miłości naszej niesie siła
na siódmą gwiazdę: Lwa gorejącego
piersią swój promień grzeje, w świat posyła².
- 16   Więc za oczami pošlij ducha swego
i z nich dwa lustra temu zrób kształtowi,
który w gwiaździstym zwierciadle dostrzegą”.
- 19   Kto, czym twarz owa, sobie uzmysłowi,
karmiła serce, co zaś już niedługo
potem, gdy inne rzeczy wzrok ułowi,

---

¹ **Semele** — córka Kadmosa, która namówiona przez Junonę zapragnęła oglądać Jowisza w całym blasku jego boskości (patrz: *Piekło*, XXX, 2; Owidiusz, *Metamorfozy*, III, 256–309; Stacjusz, *Tebaida*, III, 184–185).

² **siódma gwiazda** — Saturn; **Lwa gorejącego / piersią swój promień grzeje...** — Saturn znajdując się w znaku Lwa, miesza swój wpływ (skłonność do kontemplacji) z jego wpływem (gorliwością apostołską).

- 22   pozna, jak słodko było zostać sługą
tej, co niebieską była i kochaną,
25   pozna, gdy zważy jedną rzecz i drugą.
25   Wewnątrz kryształu, który nosi miano,
świat okrążając, króla, co zaiste
kiedy panował, w świecie zła nie znano,
28   koloru złota, które jest przezryste,
ujrzałem schody³, co szły w takie dale,
że patrzącego zwiodłyby artystę.
31   Ujrzałem, jako zstępowały w chwale
takie jasności, że myślałem: w niebie
nie ma już światła poza nimi wcale.
34   I jak w powszedniej w chłodny dzień potrzebie
piór swych rozgrzania się ruszają wrony,
ta podskakuje, ta pazurkiem grzebie;
37   a potem jedne lecą w różne strony
już bez powrotu, drugie zaś po chwili
fruwania w kąć wracają ulubiony;
40   tak wydawało mi się, że czynili
ci, co po schodach szli tak z towarzyska,
i zatrzymali się, i wciąż iskrzyli.
43   A ów, co stanął jakoś bardziej z bliska,
tak się rozjaśnił, że myślałem wtedy:
„Widzę, jak miłość jakaś w tobie błyska”.
46   Lecz ta, od której czekam, jak i kiedy
mówić i milczeć, zmilkła; nie pytałem,
by nie napytać sobie u niej biedy.
49   Lecz ona przecie to, co ja milczałem,
widziała w Panu, który wszystko widzi,
i: „Mówże wreszcie!” — rzekła mi z zapalem.

---

³ **schody** — obraz rozpowszechniony w tekstach mistycznych i hagiograficznych, np. Jana Klimaka, św. Hieronima, Vittoriniego, św. Bernarda i św. Bonawentury, a także w laudach Iacopone, jednak pierwszym jego źródłem (o czym mówi sam Dante — patrz: *Raj*, XXII, 70–72) są schody widziane we śnie patriarchy Jakuba (Rdz 28,12).

52   Więc do wstydzącej się podobny dzidzi:
 „Nie jestem godzien — rzekłem — odpowiedzi,
 ale że ona z chęci mej nie szydzi,
 55   powiedz mi, duchu, dobrze ci się siedzi
 w obłoku szczęścia swego?, powiedz szczerze:
 czemuśmy tutaj jako dwaj sąsiedzi;
 58   i mów mi, czemu milkną w twojej sferze
 te wszystkie śpiewy, które tak słowicze
 o niebo niżej wyznawały: wierzę?”
 61   „Nie są śmiertelne zmysły nazbyt bycze.
 — rzekł. — Przez to samo tutaj się nie śpiewa,
 przez co uśmiechu brak tu Beatrycze.
 64   Po świętych schodach, jako święta mewa
 sam tu sfrunąłem, przydać ci radości
 słowem i światłem, które mnie odziewa.
 67   A nie dla większej czynię to miłości;
 bo jej tam w górze więcej wre niż w dole,
 jak się płomiennie jawi jegomości;
 70   lecz z miłosierdzia, co nam Bożą wołę,
 świat wzruszającą, prędko spełnić każe,
 a potem sadza w świętych duchów kole”
 73   „O święta lampo — rzekłem na to marze —
 jak działa miłość na niebieskim dworze,
 jakoś już teraz sobie wyobrażę,
 76   lecz wciąż zrozumieć umysł mój nie może,
 czemuś jest sama posłem tutaj Słońca,
 kiedy tak liczne są zastępy Boże?”
 79   Wciąż do mej mowy nie dobiegłem końca,
 gdy oś ze środka swego uczyniła
 jasność jak kamień młyński wirująca;
 82   a owa miłość, która się w niej kryła,
 rzekła: „Ta światłość, co jak wiatr przeszywa
 tę, co mej duszy jako płaszcz jest miła,
 85   przez którą moc mam i oglądam dziwa,
 sprawia, że w locie widzę zachwycenia
 ów Byt, z którego na świat cały spływa.

- 88 Stąd owa radość, która mnie przemienia
w płomień, którego jasność niezrównana
równa jasności jest mego widzenia.
- 91 Lecz najjaśniejszy i najbliższy Pana
wyzna Serafin⁴, że na to pytanie
nie jest odpowiedź jemu nawet znana;
- 94 bo tak głęboko nurza się w otchłanie
zamysłów wiecznych rzecz, o którą pytasz,
że wciąż za słabe oczy stworzeń na nie.
- 97 W śmiertelnym świecie, gdy tam znów zawitasz,
przekaż to wszystkim, niech ich myśl nie nęci,
że cały ciemny przejdą prawd korytarz.
- 100 Myśl, co tu świeci, dymi tam i kręci;
rozważ, czy dostrzec można więc z tak niska,
czego nie widzą nawet wniebowzięci”.
- 103 Takie wędzidło włożył mi do pyska,
że poniechałem pytań, by jedynie
pokornie prosić go o dźwięk nazwiska.
- 106 „Stoją w Italii, w bliskiej ci krainie,
między brzegami dwoma, tak olbrzymie
góry, że chmura niżej od nich płynie,
- 109 garb tworzą, który Catrii nosi imię,
pod którym klasztor⁵ stoi od stuleci,
gdzie Jedynego serce czci pielgrzymie”.
- 112 Takimi słowy zaczął po raz trzeci;
i: „Tam — rzecz ciągnął — wiernie i gorliwie
Bogu służyłem, który świętym świeci.
- 115 I tam na chlebie tylko i oliwie
lekko pędziłem zimy dni i lata,
wciąż kontemplując dużo i szczęśliwie.

---

⁴ **Serafin** — anioł z najwyższej hierarchii anielskiej, który widzi Pierwszą Przyczynę (patrz: *Biesiada*, II, V, 9).

⁵ **klasztor** — klasztor kamedułów z Santa Croce w Fonte Avellana, w którym Dante miał zatrzymać się przez jakiś czas.

- 118 Była dla nieba siejba tam bogata,
w owym klasztorze; dziś to ugór Boży,
co prędko jasne stanie się dla świata.
- 121 Piotrem Damianem⁶ byłem, wśród przestworzy
zaś adriatyckich, w domu Naszej Pani,
Piotrem Grzesznikiem tylko, co się korzy.
- 124 Krótko przed śmiercią za mój łeb barani
mnie zaciągnęli aż do kapelusza,
który ze złego robi rzecz do bani.
- 127 I Piotr, i owa jak dzban pełna dusza
Ducha Świętego, chudzi byli, bosci,
i tam, gdzie karczma, jedli albo grusza⁷.
- 130 A dziś takiego, co tren za nim nosi,
chce nasz księżulo, a leniwy taki,
że mu lektyki trzeba i gosposi.
- 133 A tak bogato stroi swe rumaki,
że jest na bestii bestia⁸, ma dwie głowy⁸,
ach, i cierpliwość ma tu pewne braki!⁹.
- 136 Tu zobaczyłem, jak za tymi słowy
zstępują ku mnie tańczące płomienie,
a każdy obrót ich to urok nowy.
- 139 I zatrzymały nad nim się na mgnienie
wielkiej wieczności i wydały z siebie
nieporównane z niczym innym brzmienie:
- 142 niezrozumiałe i jak piorun w niebie.

---

⁶ **Piotr Damian...** — mistrz sztuk wyzwolonych i prawa w Rawennie i Faenzy, w wieku 30 lat wstąpił do zakonu w Fonte Avellana, gdzie odznaczył się nauką i surowością żywota, został opatem i gdzie nawet osiągnąwszy w 1057 r. godność kardynalską, pragnął wrócić jako prosty mnich. Zmarł w Faenzy w 1072 r. Pozostały po nim liczne dzieła (traktaty, kazania, listy i wiersze), w których panuje duch surowego ascetyzmu, pochwały samotności i inwektywy przeciwko światowemu zepsuciu.

⁷ **I Piotr i owa jak dzban pełna dusza...** — św. Piotr i św. Paweł — „wybrane naczynie” (Dz 9,15; *Piekło*, II, 28); **i tam, gdzie karczma, jedli...** — patrz: Łk 10,5–8 i 1 Kor 10,27.

⁸ **że jest na bestii bestia...** — bestią jest koń i jego jeździec, który nie kieruje się jak człowiek rozumem, ale zwierzęcymi zachciankami.

Pieśń dwudziesta druga

Krzyk dusz (w. 1–24)
św. Benedykt (w. 25–99)
wstąpienie do nieba gwiazd stałych (w. 100–111)
inwokacja do Bliźniąt i kontemplacja z wysoka przebytej
drogi (w. 112–154)

- 1   Zdumionym wzrokiem biegłem do mej pani
jak małe dziecko do tej jednej śpieszy,
co cały świat wyjaśnia i nie gani;
4   i jako matka syna swego cieszy,
gdy błądy w strachu zda się i potrzebie,
głosem, co serce pieści wśród pieleszy,
7   ona mi rzekła: „Nie wiesz, żeś jest w niebie?
Czyż to, że niebo Duchem Świętym stoi
i gorliwością, nowe jest dla ciebie?
10   Teraz już widzisz, jak tu wśród pokoi
niebieskich straszne śpiewy są i śmiechy,
skoro i krzyk anielski cię nie koi;
13   a wielkiej przecie doznałbyś pociechy,
gdybyś rozpoznał w nim ogromne «biada!»
i krzyk o pomstę na niedobre klechy¹.
16   Nigdy miecz Boży² późno tu nie spada
ani za wcześnie, choćby tak się zdało,
gdy niecierpliwość albo strach nas zjada.
19   Lecz już ode mnie odwróć oczy, śmiało;
bo jaśniejących równym blaskiem chwały
duchów wspaniałych ujrzysz tu niemało”.

---

¹ **i krzyk o pomstę na niedobre klechy** — być może jest to aluzja do policzka d’Anagni (patrz: *Czyściec*, XX, 86) albo do upokorzeń kurii awiniońskiej.

² **miecz Boży** — Boża sprawiedliwość, patrz: *Listy*, VI, 4.

- 22 I uczyniłem tak, i oniemiały
sto sfer ujrzałem, które tam świeciły
i we wzajemnych promieniach piękniały.
- 25 Byłem jak ten, co dławi z całej siły
w sobie pragnienie, prosić się nie waży,
aby nikomu nie stać się niemiły;
- 28 a klejnot, co się jarzył tam i jarzy
Bogiem najjaśniejszym, biegł mi na spotkanie,
chęć spełnić, którą czytał w mojej twarzy.
- 31 I rzekł mi: „Gdybyś tak jak ja, kochanie,
widział tę miłość, która wśród nas płonie,
już wypowiedziałbyś swoje pytanie.
- 34 Lecz cel masz wielki, czasu więc nie strwonię,
milcząc, udzielę mojej odpowiedzi
samej twej myśli, którą kryjesz w łonie.
- 37 Góra, na której dziś Cassino siedzi³,
znana już była — mówić ci nie muszę —
od wielu wieków zwiedzionej gawiedzi;
- 40 ja pierwszy niosłem na tę Bożą głuszę
imię, pod którym Pan na padół podły
prawdę niósł, która wielką czyni duszę⁴.
- 43 Ja to przez liczne łaski, długie modły,
odwiodłem wszystkie okoliczne chwaty
od marnych wierzeń, co ten świat uwiodły.
- 46 A inne gwiazdy — byli to przed laty
ci, co w tym Słońcu Boga oglądali,
co w święty owoc zmienia święte kwiaty.

---

³ Góra, na której dziś Cassino siedzi — Monte Cairo, na granicy pomiędzy Lacjum a Kampanią. Jej szczyt był jeszcze do początku VI wieku poświęcony Apollinowi.

⁴ ja pierwszy niosłem na tę Bożą głuszę... — wypowiada te słowa duch św. Benedykta. Urodzony w Nursji (w Umbrii) w 480 r., już w wieku lat czternastu poświęcił się życiu pustelniczemu, zamieszkał w grocie niedaleko Subiaco i niebawem okrył się sławą takiej świętości, że mnisi z pobliskiego klasztoru obwołali go swoim przełożonym, później jednak, protestując przeciw surowej dyscyplinie, którą na nich nałożył, próbowali go zabić. Udał się później do Kampanii, gdzie ewangelizował tamtejszą ludność, zwalczał pogańskie kultury i założył na Monte Cassino klasztor, gdzie zmarł w 547 r.

- 49   Jest tu Makary, Romuald⁵, moi mali
i drodzy bracia, którzy gdzieś w klasztorze
stopę i wierne serce zatrzymali”.
- 52   „Ta wielka miłość — rzekłem mu w pokorze —
z jaką przemawiasz, i ta twarz życzliwa,
jaką tu jawią wszystkie rajskie zorze,
55   sprawia, że wierzy serce w owe dziwa,
które powiadasz, i tak się otwiera
jak róża, którą kto w południe zrywa.
- 58   Powiedz mi zatem, jak istota szczera,
czy da mi ujrzeć dobry nieskończenie
Bóg, jako ona przez twój blask preziera?”.
- 61   „Bracie — rzekł na to — wielkie twe pragnienie
tam się wypełni, gdzie je duch posyła,
w niebie ostatnim, w którym się przemienię.
- 64   Tam się oczyszcza i dojrzewa siła
każdego z pragnień; tam, i tam jedynie,
jest rzecz wszelaka, gdzie od zawsze była⁶,
67   bo już nie w miejscu ani o godzinie⁷;
a że tam właśnie wiodą nasze schody,
to kształt ich złoty ci sprzed oczu ginie.
- 70   Na nich patriarcha Jakub, już niemłody,
jako nam Biblia mówi sprawiedliwa,
we śnie anielskie ujrział korowody⁸.
- 73   Lecz dziś nikt dla nich stopy nie odrywa
od twardej ziemi, a moja reguła
jedynie dużo papieru zużywa.
- 76   Z niegdyś świętego dzisiaj safandula,

---

⁵ **Makary** — z Aleksandrii, uczeń św. Antoniego i ojciec wschodniego monastycyzmu, zmarły w 404 r.; **Romuald** — degli Onesti, z Rawenny, założyciel zakonu kamedułów, zmarły w 1027 r.

⁶ **Tam się oczyszcza i dojrzewa siła...** — patrz: *Listy*, XIII, 71–72; *Biesiada*, II, III, 8 i III, XV, 3.

⁷ **bo już nie w miejscu ani o godzinie** — patrz: *Biesiada*, II, III, 11.

⁸ **Na nich patriarcha Jakub...** — patrz: Rdz 27,12.

klasztor — jaskinią, a kaptury mnisie
worami mąki, którą pleśń zepsuła⁹.

79 Lichwiarz, któremu co noc procent śni się,
bardziej jest Bogu niż mnich tłusty miły,
który się łaszczy na grosz wdowi w misie¹⁰,
82 jakby kościelne dobra już nie były
dla tych, co prosząc, w Bożej są arendzie,
lecz by kochanki i bękarty tyły.

85 Tak lubi ciało być pieszczone wszędzie,
że nie trwa tyle do pracy ochota,
ile dąb rośnie, aby dać żołędzie.

88 A Piotr bez srebra zaczął i bez złota¹¹,
był post, modlitwa siłą moją całą,
zakon Franciszka budowała cnota.

91 Kiedy zobaczysz, jak wspaniale, śmiało
zaczynaliśmy, a jak źle kończyli,
uznasz, że białe dziś się czarne stało.

94 A jednak bardziej niegdyś się dziwili,
że zgiął się Jordan, rozstąpiło morze¹²,
niż gdyby Bóg uczynił cud w tej chwili”.

97 Tak mi powiedział, skłonił się w pokorze
i powróciwszy do swojego grona,
wzleciał i przepadł jak wiatr na przestworze.

100 A wtedy nagle mnie porwała ona,
jednym swym gestem, w rajskie znów frwanie,
mocą, co zawsze naturę pokona,

⁹ **klasztor — jaskinią, a kaptury mnisie...** — obraz z języka biblijnego (Mt 21,13; Łk 19,46; Iz 56,7; Jr 7,11).

¹⁰ **Lichwiarz, któremu co noc procent śni się...** — komentatorzy cytują tu fragment z dekretu Aleksandra III: *quod monachi, abbates et priores accipiunt, gravius est usura*.

¹¹ **A Piotr bez srebra zaczął i bez złota** — patrz: *Piekło*, XIX, 94–95; Dz 3,6: „Nie mam srebra ani złota — powiedział Piotr”.

¹² **zgiął się Jordan** — właściwie: cofnął się, aby zrobić przejście ludowi żydowskiemu prowadzonemu przez Jozuego (Joz 3,14–47); **rozstąpiło morze** — przed Mojżeszem (Wj 14,21–29).

- 103   na złote schody; gdyby wbiegać na nie
tak jak na ziemi, pędu by nie było,
co z moim lotem zniósłby porównanie.
- 106   Ach, jakby tam się dziś wracało miło,
na święte triumfy, drogi czytelniku;
wciąż w pierś się biję, że tak źle się żyło.
- 109   Niż byłbyś wyjął, prędzej, w wielkim krzyku,
palec z płomienia, wpadłem osłupiały
w znak, co na niebie błyszczał tuż po Byku¹³.
- 112   Gwiazdy chwalebne, coście zajaśniały
tą wielką mocą, której i natchnienie
piękne zawdzięczam, i mój geniusz cały¹⁴,
- 115   z wami to, które rodzi przyrodzenie,
wstało i zaszło za widnokrag płaski
dnia, kiedym pierwsze brał toskańskie tchnienie¹⁵;
- 118   a potem, kiedy dostąpiłem łaski
bycia, gdzie żadna gwiazda się nie rusza,
w twarz mi świeciły z bliska wasze blaski.
- 121   Wzdycha pobożnie do was moja dusza,
abyście dały jej do przejścia siły
przez to, co miłość przejść nas wszystkich zmusza.
- 124   „U dna zbawienia jesteś już, mój miły,
— znów rzekła ona — miejsce to i data,
aby twe oczy jasne, czyste były;
- 127   więc nim tam będziesz, niech twój duch nie lata
na wysokościach, lecz spójrz w dół przez chwilę,
ile pod stopy ci rzuciłam świata¹⁶,

¹³ **znak, co na niebie błyszczał tuż po Byku** — znak Bliźniąt.

¹⁴ **której i natchnienie / piękne zawdzięczam** — wpływowi Bliźniąt Dante przypisywał swoje zamiłowanie do studiów i literatury (patrz: *Piekieł*, XV, 55–57; XXVI, 23–24; *Czyścić*, XXX, 109–111).

¹⁵ **to, które rodzi przyrodzenie** — Słońce; **dnia, kiedym pierwsze brał toskańskie tchnienie** — Dante urodził się pomiędzy 21 maja a 21 czerwca (1265).

¹⁶ **ile pod stopy ci rzuciłam świata** — pomysł oglądania Ziemi z perspektywy niebieskiej zawdzięcza Dante Cyceronowi (*Somnium Scipionis*, 3–6) i komentarzowi Makrobiusza do niego.

- 130   aby tve serce witać mogli mile
wszyscy ci jaśni, triumfujący święci,
których ma każdy krąg z eteru tyle”.
- 133   Przebiegłem wzrokiem, jako dni w pamięci,
wszystkie sfer siedem i ten glob ujrzałem
taki, że uśmiech wargi me wykręci¹⁷;
- 136   i znów każdemu rację przyznawałem,
kto ma go za nic; a takiego, który
myśli o innym, chwaliłbym z zapalem¹⁸.
- 139   Kształt Latonowej zobaczyłem córy,
i że nie miała żadnych cieni ona,
co by cielesne mogły zdradzać dziury¹⁹.
- 142   Blask wytrzymałem syna Hyperiona
i zobaczyłem, jako nieprzerwanie
go okrążają Maja oraz Diona²⁰.
- 145   Jowisz tam jawił swe umiarkowanie,
ojca i syna godząc²¹, zrozumiały
odtąd się dla mnie zmienny ruch ich stanie.
- 148   I wszystkie siedem mi pokazywały,
jak szybko pędzą, jaka każda duża,
i w jak dalekim domu zamieszkały.
- 151   Ujrzałem z Bliźniąt, jako się wynurza
zza chmur ów trawnik²², gdzie tak dziko żyłem,
cały mi widny, od rzek aż po wzgórze.
- 154   I w pięknych oczach oczy zatopiłem.

¹⁷ **i ten glob ujrzałem / taki...** — patrz: Cynceron, *Somnium Scipionis*, 3: *iam ipsa terra ita mihi parva visa est, ut me imperii nostri peniteret*.

¹⁸ **i znów każdemu rację przyznawałem, / kto ma go za nic...** — patrz: *Somnium Scipionis*, 6.

¹⁹ **Latonowa córa** — Diana, Księżyc (patrz: *Czyścicie*, XX, 131; *Raj*, X, 67).

²⁰ **syn Hyperiona** — Helios, Słońce (patrz: Owidiusz, *Metamorfozy*, IV, 192–241); **Maja oraz Diona** — Merkury i Wenus (patrz: *Raj*, VIII, 7).

²¹ **Jowisz tam jawił swe umiarkowanie / ojca i syna godząc** — pomiędzy zimnym Saturnem a gorącym Marsem; patrz: *Biesiada*, II, XIII, 25; *Raj*, XVIII, 68.

²² **trawnik** — ziemia zamieszкана, metafora trawnika jest zaczerpnięta z Boecjusza, *De consol. philos.*, II, pr. 7 i rozpowszechniona w tekstach średniowiecznych, patrz też: *Monarchia*, III, XVI.

Pieśń dwudziesta trzecia

Oczekiwanie Beatrycze (1–15)
tryumf Chrystusa (w. 16–87)
tryumf Maryi (w. 88–139)

- ¹ Jak ptak śród lubych liści, gdzie szczęśliwa
jego rodzinka leży snem ujęta,
nocą, co wszystko przed nami ukrywa¹,
⁴ pragnąc już ujrzeć słodkie swe pisklęta,
by z wytrwałością szukać i odwagą
dla nich pokarmu, zda się, zapamięta
⁷ w miłości, skacze na gałązkę nagą
i z utęsknieniem czeka wschodu Słońca,
i wypatruje świtania z uwagą;
¹⁰ tak mi się pani zdała czekająca
i zapatrzona w owe nieba strony,
gdzie ono stawać zdaje się bez końca;
¹³ a ja, ujrawszy wyraz jej skupiony,
jak ten, co pragnie, byłem i nieśmiałą
swoją nadzieją jest już nasycony.
¹⁶ Ale wieczności nam minęło mało,
gdy czekaliśmy tak, aż znów ujrzeli,
jak znów nad nami niebo pojaśniało.
¹⁹ „Oto są święci — rzekła — i anieli
tryumfu Chrystusa, oto owoc cały,
który z obrotu wiecznych sfer strząsnęli!”
²² A takim szczęściem przy tym promieniały
jej piękne oczy i twarz ukochana,
że całkiem stałem przed nią oniemiały.

---

¹ **Jak ptak śród lubych liści...** — w oryginale jest tu wiele wyrażen wergiliańskich: *dulces nati* (*Georgiki*, II, 523), *rebus nox abstulit atra colorem* (*Eneida*, VI, 272), *gravis... labores* (*Eneida*, VI, 56).

25   Jak w swej pogodnej, jasnej pełni Diana
wraz z wieczystymi śmieje się nimfami²,
co blaskiem niebo barwią aż do rana,
28   ujrzałem coś jak tysiąc lamp nad nami
oraz to Słońce, co je zapalało,
jak nasze ziemskie czyni to z gwiazdami;
31   i — przez to żywe światło — jasne ciała
światłości — jasno tak przeświecające,
że go spojrzenie unieść nie umiało.
34   „Nie ma — mówiła — w głowie ci nie macę,
mocnych na moc tę, co cię pokonała”.
— A potem takie słowa kochające:
37   „Tam jest potęga, tam jest mądrość cała,
co nam do nieba otworzyła drogę,
której tak długo ziemia wyglądała”³.
40   I tak jak ogień z chmury, siejąc trwożę,
wbrew swej naturze, spada niespodzianie,
podobnie duch mój, tyle rzec tu mogę,
43   jedno i drugie spożywając danie,
nagle z ogromniał, i gdzieś wyszedł z siebie,
i co tam czynił, rzec już nie był w stanie.
46   „Otwórz już oczy! co widziałeś w niebie,
to moc ci dało, jaką mają święci:
znieść uśmiech, którym śmieję się do ciebie”.
49   Byłem jak ten, co budzi się bez chęci
ze snów, co pierzchły, i je całą siłą
swojej przywołać stara się pamięci,
52   gdy propozycję usłyszałem miłą,
co nie wykreśli ręka jej człowieka
z tej księgi, w której wszystko jest, co było.

---

² **Diana** — Księżyc, patrz: *Eneida*, VI, 13; 35; VII, 516, 774; *Metamorfozy*, II, 416; **nimfy** — gwiazdy.

³ **Tam jest potęga, tam jest mądrość cała...** — atrybuty drugiej osoby Boskiej: *Christum Dei Virtutem et Dei Sapientiam* (1 Kor 1,24).

- 55   Gdyby łacina cała, cała greka,
 tych, którym siostry Polihymnii piękne
 dały słodkiego ich smakować mleka⁴,
- 58   w pomoc mi biegły, zląkłbym się i złąknę,
 że bym nie oddał, ile szczęścia daje
 jej święty uśmiech, jakże piórem klęknę?
- 61   Tak, krok po kroku przedstawiając raje,
 święty poemat jak ów skakać musi,
 któremu kamień w poprzek drogi staje.
- 64   Tych, co pomyśla, jaki ciężar dusi⁵
 śmiertelne barki, niech tu głosem sędzi,
 że ja drzę pod nim, ganić nie pokusi;
- 67   nie byle łódce sunąć po krawędzi
 świata, gdzie duch mój jeździ tak ambitnie,
 ni żeglarzowi, który siebie szczędzi.
- 70   „Czemu w twarz moją patrzysz tak nie sprytnie,
 a nie na piękny ogród, durna głowo,
 który w promieniach Chrystusowych kwitnie?
- 73   Tam jest ta Róża⁶, w której Boże słowo
 ciałem się stało; tam są te Lilije,
 których woń słodka drogą wodzi nową”.
- 76   Ledwie to rzekła, ja, co z ust jej piję
 wszelaką mądrość, na te wielkie dziwa
 oczy otwarłem, wyciągałem szyję.
- 79   Jako w promieniu Słońca, co przeszywa
 chmurę rozdartą, spoglądałem z cienia
 na kwietną łąkę, tak mi tam żarliwa

⁴ **Gdyby łacina cała, cała greka...** — wszystkie języki najslawniejszych poetów, na wzór wergilińskiego: *Non mihi si linguae centum sint oraue centum* (*Eneida*, VI, 625; a także: Owidiusz, *Metamorfozy*, VIII, 532–533); **Polihymnia** — muza wielu hymnów, która przewodniczy poezji lirycznej.

⁵ **Tych, co pomyśla, jaki ciężar dusi...** — patrz: Horacy, *Ars poetica*, 38–40.

⁶ **Róża** — Matka Boska; *Rosa mystica* liturgii (patrz: J 1,14); **Lilije** — apostołowie, których zapachem są kazania i dobre uczynki; obrazy ogrodu niebieskiego i kwiatów są powszechne w literaturze mistycznej i mogą wywodzić się z Pisma (Pnp 2,1; 6,3; Koh 39,18–19; 2 Kor 2,14–15).

- 82   skrzyła się łąka iskier, od promienia
Kogoś gorących, kogo nie widziałem,
kto rozplomienia je i kto przemienia.
- 85   O dobra siło⁷, która się z zapalem
w świętych odciskasz, tyś mi ustąpiła
miejsca, gdy patrzeć jeszcze nie umiałem.
- 88   A gdy wyrzekła imię moja miła
Róży tej, której wzywam dnia każdego,
duchem szukałem całym, gdzie świeciła.
- 91   A gdy ujrzałem, nie wiem sam, dlaczego
ja, tak niegodny, ową gwiazdę żywą,
której promienie ode zła nas strzegą,
- 94   spłynął po niebie, kreśląc złotą grzywą
wokół niej kręgi, kreśląc kształt korony,
ogień, co duszą zdał mi się żarliwą⁸.
- 97   Najmilsze duszy i najśłodsze tony
muzyki ziemskiej to ponure wiry
wichru, wśród burzy grzmot to uprzykrzony,
- 100   gdy ją porównać z graniem owej liry
dla niej, tak jasnej, w niebie, co jaśniało
jaśniej niż nieba inne i szafiry.
- 103   „Jam jest anielska miłość i nieśmiało
radość tę tańczę, co tchnie z tego łona,
w którym pragnienie nasze zamieszkało;
- 106   i będę tańczyć tak, o uwielbiona
pani tych niebios, kiedy gorejąca
za synem swoim w górne fruniesz grona”.
- 109   Tak to dobiegła do swojego końca
świetna melodia kolistej poświaty,
mianem Maryi się pieczętująca.
- 112   Ów płaszcz królewski⁹, na furczące szaty

⁷ **O dobra siło** — Chrystusie.

⁸ **ogień, co duszą zdał mi się żarliwą** — archanioł Gabriel (patrz: *Raj*, XXXII).

⁹ **Ów płaszcz królewski...** — niebo dziewiąte, sfera Pierwszego Poruszenia, patrz: *Biesiada*, II, III, 9.

- świata rzucony, w którym tak gorąco,
gdymu Bóg w kołnierz dyszy swe dyktaty,
115 wciaż gdzieś daleko od nas wraz ze Lśniącą
był swą podszewką, gdzieś tam, skąd widzenie,
zda się, sen nawet, nam anieli strąca,
118 więc biec nie mogły oczy w te promienie,
w które ów płomień w złotej szedł koronie
i gdzie uniosło się jego nasienie.
121 I jak niemowlę, co wyciąga dłonie,
kiedy go matka mlekiem nakarmiła,
i tak objawia, jaki duch w nim płonie,
124 ujrzałem, jako każdy blask posyła
w górę swój płomień, okazując, zda się,
jak mu Maryja droga jest i miła.
127 Po czym stanęły nagle te kochasie
i tak „Królowo niebios”¹⁰ zaśpiewały,
że słodko wracać do tych chwil po czasie.
130 Ach, jakież wreszcie spoczął plon wspaniały¹¹,
jak w pięknych skrzyniach, w owych duchach, które
tak dzielnie siały niegdyś i orały!
133 Tam się radują skarbem, za ponure
ich babilońskie danym im wygnanie,
i za wzgardzoną jaką złotą bzdurę.
136 I tam triumfuje i tam woła „Panie!”
samego siebie pan, mąż doskonały,
obu zakonów dziecię i kochanie,
139 ów, co ma klucze do tak wielkiej chwały¹².

---

¹⁰ „Królowo niebios” — *Regina coeli*, antyfony, którą śpiewa się w Kościele w okresie wielkanocnym.

¹¹ Ach, jakież wreszcie spoczął plon wspaniały... — patrz: Mt 4,3–30; Łk 8,5–15; Ga 6,8.

¹² ów, co ma klucze do tak wielkiej chwały — św. Piotr (patrz: Mt 16,19; *Piekło*, XIX, 92).

Pieśń dwudziesta czwarta

Modlitwa Beatrycze do apostołów i odpowiedź
św. Piotra (w. 1–45)
egzamin Dantego z wiary (w. 46–147)
pochwała św. Piotra (w. 148–154)

1 „O wy, wybrani na wielką wieczerzę¹
tego Baranka, co głód wszelki syci²,
gdy ten chleb żywy się do serca bierze;
4 gdy z Bożej łaski jaki okrucuch tyci,
który upadnie ze stołu waszego³,
nim śmierć pozwoli, miły mój pochwyti,
7 jak bardzo pragnie, zważcie, i dlaczego,
skropcie go rosą z krynic, skąd pijecie⁴,
a z których płyną wszystkie myśli jego”.
10 Rzekła; a nad nią, radych temu przecie
i jasnych dusz krążyło co niemiara,
rozpłomienionej podobnych komecie.
13 I jako kółka zębate zegara:
jedno leniwie krąży, drugie leci,
zda się, prześcignąć wszelki czas się stara,
16 tak w różnych kręgach wieczne Boże dzieci
różnie tańczyły, szybko lub ospale,
jak w nich szczęśliwość, objawiając, świeci.
19 Z najpiękniejszego z tych zaś, które chwale,
ujrzałem, światło uszło promieniste,
jasności, jakiej tam nie było wcale;

---

¹ O wy, wybrani na wielką wieczerzę... — patrz; Łk 16,16; Mt 22,14; Ap 19,9; a także u samego Dantego — *Czyściec*, XXXII, 75; *Raj*, XXX, 135.

² Baranek — *agnus Dei* (J 1,29); co głód wszelki syci — „Odpowiedział im Jezus: «Jam jest chleb życia. Kto do mnie przychodzi, nie będzie łaknął»” (J 6,35).

³ który upadnie ze stołu waszego — Mt 15,27.

⁴ skropcie go rosą z krynic, skąd pijecie — *rorate coeli* — z języka liturgicznego, Ap 7,14–17; J 4,14.

- 22 i trzy zrobiło koła zamaszyste
wokół mej pani, bosko tak śpiewając,
że wyobraźnia na nic tu zaiste.
- 25 Skacze więc pióro nad nim jako zając,
nie opisuje, serca ani słowa
godnych odcieni ku temu nie mając.
- 28 „O święta siostró, piękna twoja mowa,
jak i żarliwa miłość mi kazała
przerwać mój taniec, dziwna rzecz i nowa”.
- 31 To zamarł święty ognik i z nieśmiała
do mojej pani, językiem płomienia,
rzekł słowa, które ręka ma spisała.
- 34 „O wielkie światło — rzekła jak z natchnienia —
męża, któremu Pan nasz oddał klucze
radości, która raje rozpromienia,
37 racz go przepytać z tego, czego uczę
na temat wiary, co ci chodzić tako
dała po wodzie⁵, pytaj jako wnuczę.
- 40 Czy kocha, wierzy, ma nadzieję jaką,
nie jest ci tajne, bowiem wzrok twój bada
to w Bogu, patrząc się jak On jednako;
43 ale że wiara to raję zasada,
obywatelem wiary każdy święty,
nie dziw, że o niej mówić tu wypada”.
- 46 Jak się w milczeniu zbroi w argumenty
jaki bakałarz — póki jeszcze pora,
póki mistrz pyta — blady i przejęty,
49 tak — póki ona mówić była skora —
zbroilem w rozum się do odpowiedzi
godnej takiego egzaminatora.
- 52 „Chrześcijaninie, mów jak na spowiedzi:
czymże jest wiara?”. Więc podniosłem czoło
na światło, w którym wiecznie duch ten siedzi,
55 i znowu na nią, która mi wesoło

---

⁵ chodzić po wodzie — Mt 14,28–29.

nakazywała gestem, bym lał wodę
ze źródła serca, w górę i wokoło.
58 „Niechże ta łaska, która dała zgodę
na ową spowiedź u primipilusa⁶,
sprawi, że dobrze — rzekłem — myśl wywiode.
61 Wedle pięknego — rzekłem — jak pokusa
i prawdziwego brata twego zdania,
Rzym, przez którego dał takiego susa:
64 wiara podstawa jest to spodziewania
i dowód na to, czego się nie widzi⁷ —
sądzę, że zdanie to jej sens odsłania”.
67 „Poczuć to możesz — rzekł mi jak do dzidzi —
jeżeli pojdziesz, czemu w niej podstawę,
a czemu dowód, mąż ów święty widzi”.
70 „Owych tajemnic — rzekłem — których jawę
widzę tu jasno, dostrzec za żywotem
nie mogą oczy, ludzkie i ciekawe,
73 a przeto wiary muszą być przedmiotem;
na niej nadziei się opiera cnota,
ją więc podstawą się nazywa potem.
76 Z wiary nam ślepym trzeba jak ze złota
kuć sylogizmy, jest więc, oczywista,
niewidzialnego dowodem żywota”.
79 „Gdyby nauka, z jakiej świat korzysta
— odparł — tak właśnie była rozumiana,
próżno używałby swych sztuk sofista”.
82 I, pałające znów miłością Pana,
wionęły słowa: „Widzę, tej monety
próba i waga jest ci dobrze znana;
85 lecz mów mi szczerze: masz ją jeszcze gdzie ty?”.
Wielkie „tak” rzekłem: „Oto jest, świecąca
prawdą mennicy, prosto z mej kalety”.

---

⁶ **primipilus** — centurion pierwszego oddziału triarów w wojsku rzymskim; tutaj: przywódca apostołów, awangarda wojska Chrystusa.

⁷ **wiara podstawa jest to spodziewania** — Hbr 11,1 i *Summa theol.*, II, II, q. IV, 1.

- 88 I znów jak jasny biegło promień Słońca
jego pytanie: „Klejnot ten jedyny,
z którego cnota wszelka i myśl skrząca⁸,
91 jakże zdobyłeś?”. Rzekłem, znów bez kpiny:
„Ducha Świętego wielki deszcz, co pada
na stare i na nowe pergaminy,
94 to sylogizmów mistrz, co mi wyklada
tak przenikliwie prawdę i zmysłowo,
że zda się tępa przy nim wszelka szpada”.
97 „Lecz czemuż ową starą rzecz i nową
— wciąż dalej pytał — co ci ukazała
tyle piękności, masz za Boże słowo?”
100 „Dowodem na to — rzekłem mu z nieśmiała —
dzieła, na które natura kaleka
kuć by żelaza przecie nie umiała”.
103 „Lecz od jakiego o nich wiesz człowieka?
Któż, prócz tej jednej — pytał mnie i cucił —
wątpliwej księgi, tobie to przyrzeka?”
106 „Jeżeli świat bez cudów się nawrócił
na chrześcijaństwo, wielki to niezmiernie
cud, co nas wszystkich na kolana rzucił⁹,
109 tyś to szedł przecie, głodno i mizernie,
siać w ziemi świata owo dobre ziele,
co wzrosło winem, a dziś daje ciernie”.
112 Ledwie to rzekłem, anielskie kapele
w takim *Te Deum* błysły, w takim śpiewie,
jakich na Ziemi nie słyszano wiele.
115 Baron niebieski¹⁰, co na pytań drzewie

⁸ z którego cnota wszelka i myśl skrząca — patrz: Rz 14,23; Hbr 11,6; *Summa theol.*, II, II, q. V, 7.

⁹ Jeżeli świat bez cudów się nawrócił... — patrz: św. Augustyn, *De civit. Dei*, XXII, 5; Arnobiusz, *Adversus nationes*, II, 44; św. Tomasz, *Summa contra gent.*, I, 6.

¹⁰ Baron niebieski — św. Piotr; baronami (*Raj*, XXV, 17) i hrabiami (*Raj*, XXIV, 42) są u Dantego najwybitniejsi święci, tak jak cały raj jest rodzajem dworu, którego Bóg jest feudalnym władcą (*Piektło*, XXIX, 56; *Czyściec*, XV, 112; XIX, 125; *Raj*, XIII, 54; XXIX, 28 itp.) i cesarzem (*Piektło*, I, 124; *Raj*, XII, 40; XXV, 41).

wiódł po gałązce mnie i po szkopule,
 aż na ostatnie listki „wie, czy nie wie”,
 118 rozpoczął: „Łaska, która patrzy czule
 na twoje myśli, usta ci otwiera,
 tak jak przystoi prawdzie i regule,
 121 pochwalam wszystko, co z twych słów przeziera;
 lecz mów: w co wierzysz i niech tu przed nami,
 skąd jest twa wiara, wyzna mowa szczerą”.
 124 „Duchu, co patrzysz sercem i oczami
 w to, w coś uwierzył tak, że aż zwyciężył
 w biegu do grobu z młodszymi nogami¹¹,
 127 a teraz pragniesz, bym przed tobą przeżył
 kształt mojej wiary dziwnej, z niewiedzenia,
 i bym odpowiedź, skąd ją mam, wyteżył:
 130 Tak, wierzę w Boga, który nas przemienia,
 jeden i wieczny, i niebo porusza,
 siłą miłości tylko i pragnienia.
 133 A do tej wiary cały świat mnie zmusza,
 moc teologów, i jak deszcz śród nocy
 wionąca prawda, już nie tylko dusza¹²,
 136 lecz także Mojżesz, psalmy i prorocy,
 i Ewangelia, i te listy czyste,
 coście pisali, w Ducha będąc mocy.
 139 I wierzę w trzy osoby wiekuiste,
 wierzę w istotę ową trójjedną,
 której przystoi *sunt i est* zaiste¹³.
 142 Te tajemnice, które muskam ino,
 nieraz w pamięci mej, i niedaremnie,
 pieczętowały się świętą doktryną¹⁴.

¹¹ zwyciężył / w biegu do grobu z młodszymi nogami — J 20,3–9 i *Monarchia*, III, IX, 16.

¹² A do tej wiary cały świat mnie zmusza... — patrz: św. Tomasz, *Summa theol.*, I, q. II, 3; *Summa contra gent.*, I, 13.

¹³ której przystoi *sunt i est* zaiste — zarówno liczba pojedyncza, jak mnoga; patrz: *Czyściec*, III, 36.

¹⁴ pieczętowały się świętą doktryną — mówią o nich niektóre księgi Ewangelii (np. Mt 28,19; J 14,16 i 26; 2 Kor 13,13; 1 P 1,2, a przede wszystkim 1 J 5,7).

- 145   To jest ta iskra, co się skrzy tajemnie
i w coraz większe przemienia płomień,
i jak na niebie gwiazda świeci we mnie”.
- 148   Jak pan, co ściska sługę, nieskończenie
rad z jego nowin; słysząc te wyrazy,
ledwie zamilkłem, wnet moje milczenie
- 151   pobłogosławił śpiewem i trzy razy
okrążył wkoło nagle pojaśniały
blask apostołski, którego rozkazy
- 154   tak jak on lubi, mówić mi kazały.

Pieśń dwudziesta piąta

Nadzieja na powrót do ojczyzny i koronację poetycką
(w. 1–12)
św. Jakub (w. 13–39)
egzamin Dantego z nadziei (w. 40–99)
św. Jan (w. 100–117)
Dante oślepiiony (w. 118–139)

1   Jeżeli kiedy ten poemat święty,
nad którym niebo z ziemią pracowało
lat tyle, kiedym cierpiał głód i wstręty¹,
4   wygra z wrogością tą niezrozumiałą,
której przed owcą (przecie nie przed kuną!)
piękną owczarnię zamknąć się zachciało²;
7   z innym już głosem, inne mając runo
wrócę poetą i u chrzcielnej wody
kapelus z lauru mi na głowę wsuną³;
10   tam tej, przez którą dusze mają chody
u Pana Boga, w pierś nabrałem wiary,
za którą Piotr nie skąpił tu nagrody.
13   Z tej samej sfery i tej samej miary
blask sfrunął ku nam, takiej samej bieli,
jaką Chrystusa świecił ów wikary,
16   i tak jak człowiek, który się weseli,
pani mi rzekła: „Spójrz na jegomości,
który sprowadza tłum do Composteli”⁴.

---

¹ **poemat święty** — ze względu na swój temat, patrz: *Raj*, XXIII, 62; **nad którym niebo z ziemią pracowało** — uczestniczyły w jego tworzeniu boska nauka i ludzkie doświadczenie; **lat tyle, kiedym cierpiał głód i wstręty** — patrz: *Czyściec*, XXIX, 37–38.

² **owca** — Dante; **piękna owczarnia** — Florencja; aluzja do wygnania poety; obraz owiec (a w oryginale jeszcze wilków) zaczerpnięty z języka Pisma Świętego (Koh 13,21; Jr 11,19; Iz 11,6; 65,25; Mt 10,16; J 21,15–17).

³ **kapelus z lauru** — korona poetycka (patrz: *Raj*, I, 22–23).

⁴ **który sprowadza tłum do Composteli** — św. Jakub, apostoł, którego grób i sanktuarium znajduje się w Composteli (w Galicji).

- 19 I tak jak młody gołąb, co się mości
przy gołębiczy, lata dookoła
niej albo grucha, świadczy jej czułości,
22 tak, zobaczyłem, w locie chylił czoła
jeden przed drugim duch i chwalił w oczy
brata i pokarm z niebieskiego stoła.
25 A gdy skończyli piękny i uroczy
ów ryt radości, cicho przystanęli,
tacy ogniści, że spuściłem oczy.
28 A wtedy pani, piękna jak anieli:
„O duszo, któraś wielki gest sławiła
naszej świątyni, pozwól tej niedzieli⁵
31 w niebie nadziei dźwięczeć — poprosiła. —
Tobie przedstawiać nieraz ją przystało,
ty wiesz, jak była Jezusowi miła”⁶.
34 I: „Podnieś głowę i patrz na mnie śmiało:
co tu ze świata przyszło śmiertelnego,
niechby w promieniach naszych już dojrzało”⁷.
37 Na owe góry, które raju strzegą,
podniosłem oczy, gdy te ponad nami
słowa rozległy się ognia drugiego⁷.
40 „Ponieważ król nasz pragnie, i my sami,
abyś przed śmiercią w tej niebieskiej sali
twarzą w twarz stanął z jego książętami,
43 i ujrzął prawdę, bądź jak ten, co chwali,
w sobie i w innych pokrzep tę nadzieję,
przez którą dobro żeśmy pokochali;
46 i mów, czym ona, jakie są jej dzieje,

⁵ **O duszo, któraś wielki gest sławiła...** — patrz: Jk 1,2–17.

⁶ **ty wiesz, jak była Jezusowi miła** — aluzja do epizodów wskreszenia córki Jaira (Łk 8,40–56), przemienienia (Mt 17,1–9; Mk 9,2–9; Łk 9,28–36) i modlitwy w ogrodzie Getsemanii (Mk 14,32–42); we wszystkich tych momentach Jezus chciał mieć obok siebie jedynie Piotra, Jakuba i Jana.

⁷ **Na owe góry, które raju strzegą...** — na dwóch apostołów; patrz: *Levavi oculos meos in montes, unde veniet auxilium mihi* (Ps 120,1, a także: Ps 86,1; Ez 36,1–8; Ps 124,2).

- i mów nam — jasność druga ponagłała —
 jak w twojej duszy kwitnie i jaśnieje”.
- 49   A moja święta, co mnie pociągała
 za pióra skrzydeł na tak górne loty,
 pędza od pytań i wyrozumiwała:
- 52   „Nie ma w Kościele duch ni jeden złoty
 więcej nadziei niż on; to ze Słońca,
 co na nie świeci, wiedzą rajske rotę;
- 55   przez nią przeniosła go dłoń miłująca
 Pana z Egiptu do Jerozolimy⁸,
 nim bojowania swego dobiegł końca.
- 58   Nie aby wiedzieć albo składać rymy,
 się o to pyta, lecz by w pewnej porze
 rzekł tam, jak tutaj cnotę tę lubimy.
- 61   A on odpowie, o to się nie trwożę,
 całkiem bez trudu i bez próżnej chwały;
 niech tylko łaska Boska mu pomoże”.
- 64   I tak jak uczeń, który jest nieśmiały,
 a jednak gotów na jego pytanie
 odkryć przed mistrzem kunszt i spryt swój cały:
- 67   „Nadzieja — rzekłem — to oczekiwanie
 zbawienia, kiedy łaska i zasługa
 wspólnymi siły w kimś pracują na nie⁹.
- 70   Z wielu gwiazd do mnie owo światło mruga,
 lecz włął je pierwszy w serce moje stare
 wielkiego Pana pewien wielki sługa¹⁰.

⁸ **Z Egiptu do Jerozolimy** — ze świata (wygnania ziemskiego) do raj (ojczyzny niebieskiej); metafora powszechnie używana w tekstach chrześcijańskich (Ga 4,26; Hbr 12,22; Ap 3,12, a także *Czyściec*, II, 46; *Biesiada*, II, I, 7; *Listy*, II, 5; XIII, 21).

⁹ **Nadzieja (...) to oczekiwanie** — definicja obowiązująca w tekstach scholastycznych (Piotr Lombard, *Sentencje*, III, 26, św. Tomasz, *Summa theol.*, II, L. q. LX, 2; II, II, q. XVII, 1–2).

¹⁰ **Z wielu gwiazd do mnie owo światło mruga** — światło prawdy, z wielu tekstów Pisma; **wielkiego Pana (...) wielki sługa** — w oryginale: *sommo cantor del sommo duce*, autor Psalmów.

- 73 «Ufają Tobie — śpiewał za ofiarę
niebu — ci, którzy znają imię twoje»¹¹:
a któż go nie zna, kto ma moją wiarę?
- 76 Potem ty lałeś we mnie owe zdroje
żywej nadziei, pakowane w listy,
którymi dzisiaj jeszcze innych poję¹².
- 79 A gdy gadałem z żarem to psalmisty,
blask jakiś zadrzał w światła żywym łonie,
jak błyskawica prędko, jasny, czysty.
- 82 I rzekł: „Ta miłość, która we mnie płonie
i tu, ku cnocie, co w moim sercu trwała
nawet na męce jeszcze i przy zgonie,
- 85 pytać mi każe, czy ją, choć z nieśmiała,
i ty miłujesz; będę wniebowzięty,
co ci nadzieja, słysząc, obiecała”.
- 88 „Mówią to — rzekłem — oba Testamenty,
jasno, prawdziwie, z sensem i polotem,
każdy przyjaciel Boga, każdy święty.
- 91 Mówi Izajasz, że będziemy potem,
na Ziemi naszej, odziani dwoiście;
Ziemi, co słodkim naszym jest żywotem¹³.
- 94 Mówi to brat twój, tam, gdzie, w sposób iście
anielski, białe nam objawia szaty
i objawione jemu wielkie przyjście”¹⁴.
- 97 Nim to wyrzekłem, pierwszy głos kantaty
Sperent in te zadźwięczał i jak rymy
były do niego śpiewające światy.
- 100 I takie światło nagle tam ujrzymy,
że gdyby Raka lśniły tak kryształy,
dniem nieustannym byłby miesiąc zimy¹⁵.

¹¹ **Ufają Tobie...** — Ps 9,11 i komentarz św. Tomasza, *Summa theol.*, II, II, q., XVII, 7.

¹² **listy** — Jk 1,12; 2,5; 4,7–10; 5,8, 13–15.

¹³ **Mówi Izajasz...** — patrz: Iz 61,7.

¹⁴ **Mówi to brat twój...** — apostoł Jan, patrz: Ap 7,9.

¹⁵ **gdyby Raka lśniły tak kryształy...** — gdyby świeciło tak Słońce, które znajduje się w znaku Raka od 21 czerwca do 21 lipca.

- 103   Jak na weselu lekki i nieśmiały
           tańczy swój taniec dziewczę, dla radości
           i panny młodej, nie dla próżnej chwały,
 106   tak jasny blask jakiegoś jegomości
           biegł do dwóch innych, którzy się kręcili
           w rytmie muzyki swojej i miłości.
- 109   I w śpiew i taniec włączył się po chwili;
           i jako panna młoda mi się zdała
           pani patrząca, jak ci trzej tańczyli.
- 112   „To jest ów uczeń, który — powiedziała —
           na pelikana piersi legł naszego,
           z krzyża Maryi słana słodycz cała”¹⁶.
- 115   A gdy te słowa, nie wiem sam, dlaczego,
           mówiła do mnie, do samego końca
           nie oderwała oczu swych od niego.
- 118   I jak na Ziemi w czas zaćmienia Słońca
           tak wzrok wyteża osoba ciekawa,
           że się, chcąc widzieć, staje niewidząca;
 121   tak patrząc w jasność, ślepiem, kiedy zjawia
           skryta w niej rzekła: „W wielkim jesteś błędzie.
           To, co chcesz ujrzeć, być tu nie ma prawa”¹⁷.
- 124   Jest ziemią w ziemi i tak długo będzie
           tam moje ciało, póki duchów tyle,
           ile Bóg pragnie, tutaj nie przybędzie”¹⁸.

¹⁶ **To jest ów uczeń...** — apostoł Jan; patrz: J 13,23 i 21,20; **pelikan** — Syn Boży; wedle wersetu psalmu 101,7: *Similis factus sum pellicano deserti*; **z krzyża Maryi słana słodycz cała** — J 19,26–27.

¹⁷ **To, co chcesz ujrzeć, być tu nie ma prawa** — w J 21,21–23 mówi się, jak z jednego zdania wypowiedzianego przez Jezusa do Piotra (*Si... eum volo manere donec veniam...*) zrodziła się wśród apostołów błędna wiara, że św. Jan nigdy nie umrze, lecz zostanie przyjęty do nieba w swojej powłoce cielesnej; wiara, którą Dante zdecydowanie odrzuca.

¹⁸ **i tak długo będzie...** — prawdopodobnie echo miejsca z Ap 6,11. Według *Biesiady* Dantego (II, V, 12) liczba zbawionych, ustalona przez Boga, będzie równa liczbie zbuntowanych aniołów, wygnanych z raju.

- 127   W szacie dwoistej wbiegły w wielką chwilę
dwa światła tylko¹⁹ do tego klasztoru;
i tak mów w świecie, bo ja się nie mylę”.
- 130   Na głos ten duchów płomienista sfera
nagle zamarła, słodka mieszanina
śpiewów każdego z wielkich trzech kantora,
- 133   tak, kiedy trudów minie już godzina,
zamiera wiosło, prosząc wodnym pyłem,
o wiosłowaniu wiosłarzu zapomina.
- 136   Ach, jak zadrzałem, jak się przestraszyłem,
gdy chcąc znów spojrzeć w oczy Beatryczy,
nie zobaczyłem jej tam, chociaż byłem
- 139   tak blisko, w świecie szczęścia i słodyczy.

---

¹⁹ **W szacie dwoistej** — z duszą i ciałem; **dwa światła tylko** — Chrystus i Maria.

Pieśń dwudziesta szоста

Egzamin Dantego z miłości (w. 1–66)
odzyskanie wzroku (w. 67–81)
Adam (w. 82–142)

- ¹ Gdy, oślepiiony, miałem już od nowa
wątpić, z płomienia, co pograżył w mroku,
zda się, raj cały, tchnęły takie słowa:
- ⁴ „Zanim odzyskasz moc swojego wzroku,
co w moim blasku zmarniał, niech rozmowy
jasność brak światła wynagrodzi oku.
- ⁷ Gdzie się kieruje, powiedz, nadzmysłowy
płomień twej duszy? Niech cię nie przestrasza
chwila ciemności, wzrok twój będzie zdrowy.
- ¹⁰ Albowiem święta przyjaciółka nasza,
co w raj cię wiedzie, czerpie ze spojrzenia
moc, którą miała ręka Ananiasza¹.
- ¹³ „Prędzej czy później, wedle swego chcenia,
niech znów otworzy — rzekłem — te wierzeje,
kędy wszedł ogień, co mnie rozplómił.
- ¹⁶ Pan, od którego cały raj goreje,
jest tego pisma Alfą i Omega²,
które nam miłość czyta całe dzieje”.
- ¹⁹ Głos, co wybawił mnie od strachu mego
przed całkowitą, tam w niebie, ślepotą,
o mej miłości pytał mnie „dlaczego”:
- ²² „Tu przez ciaśniejsze musisz siać rzeszotę
jaśniejsze ziarno, mów, jak wierzysz, święcie:
kto łuk twój napiął piękną tą tęsknotą”.

---

¹ **moc, którą miała ręka Ananiasza** — moc przywracania wzroku; tak jak Ananiasz uczynił to św. Pawłowi, kiedy go chrzczył (Dz 9,10–22).

² **jest tego pisma Alfą i Omega** — patrz: Ap 22,13.

- 25 „Taka w swej prawdzie, jaka w argumencie
 oraz prorocztwie — rzekłem jemu śmiało —
 miłość odciska we mnie swe pieczęcie;
 28 bo gdy się dobro dobrze zrozumiało,
 miłość tym większą ono rozplómienia,
 im rzecz kochana bardziej doskonałą.
 31 Zatem istotę ową, nad istnienia
 i wszelkie dobro, które tam, poza nią,
 jest tylko bladym światłem jej promienia,
 34 jak swego pana i jak swoją panią
 miłować winno każde serce czyste,
 co nie ma prawdy tej za prawdę tanią.
 37 Intelktowi odkrył ją zaiste
 ten, kto tę pierwszą głosił miłość, którą
 wszystkie istoty płoną wiekuiste³.
 40 Jak prawdomówne zapisało pióro:
 «Wszelakie dobro ci ukażę w sobie»⁴
 — rzekł Mojżeszowi głos okryty chmurą.
 43 I mogłem poznać też Go dzięki tobie:
 tyś, w objawieniu wielkim swym⁵, arkana
 niebieskie głosił na tym głuchym globie⁷.
 46 I usłyszałem: „Cała poważana
 mądrość i świętej moc literatury
 prowadzi miłość twoją w stronę Pana.
 49 Lecz powiedz jeszcze: czujesz owe sznury,
 co cię doń ciągną? Ile gryzie cię
 zębów miłości, i najbardziej który?».
 52 Myśli swej jako kura nie zagrzebie
 orzeł Chrystusa, przecie zrozumiałem,
 co chciał, ażebym wyznał jemu w niebie.

³ **ten, kto tę pierwszą głosił miłość...** — komentatorzy spierają się, czy był to Arystoteles, Platon czy Dionizy Areopagita.

⁴ **Wszelakie dobro ci ukażę w sobie** — *Ego ostendam omne bonum tibi* (Wj 33,19).

⁵ **tyś w objawieniu wielkim swym...** — w Apokalipsie albo na początku Ewangelii św. Jana.

55 „Te ugryzienia wszystkie — powiedziałem —
 co przez nie serce świętym ogniem ziele,
 Bożej miłości mi pachniały ciałem;
 58 to że świat cały, a ja z nim istnieję,
 śmierć, którą ścierpiał Bóg, bym ja był żywy,
 i wszystkich wiernych na niebie nadzieje,
 61 i wymienione wyżej wielkie dziwy,
 z morza miłości zlej mnie wybawiły,
 aby wysadzić mnie na brzeg prawdziwy.
 64 Tego ogrodu każdy listek miły
 tyle ja kocham, ile niepojęty
 ów nasz ogrodnik wlał weń własnej siły”⁶.
 67 Ledwie umilkłem, zaraz firmamenty
 zabrzmiały słodkim śpiewem, moja pani
 wołała wraz z innymi: „święty, święty!”⁷.
 70 I jak śpiącego ostre światło rani
 i ów widzący duch go zaraz budzi,
 co się śród oka jego tarabani,
 73 lecz próżno patrzeć się zbudzony trudzi,
 wciąż nieświadomy jawy i ospały
 bez owej mocy, co wyziera z ludzi;
 76 tak moje oczy, aby znów widziały,
 oczyścił promień oczu Beatrycze,
 które na mil tysiące by jaśniały:
 79 ujrzałem, jaśniej niżli przed, oblicze
 i jej, i świata, i, w oszołomieniu,
 śród nas blask czwarty, jeśli dobrze liczę.
 82 „Oto — mi rzekła — w szczęściu swym i lśnieniu
 patrzy na Stwórcę swego pierwsza dusza⁸,
 którą On stworzył i zwał po imieniu”.

⁶ **ogród** — świat odkupiony przez Chrystusa (*Raj*, XII, 72 i 104); **ogrodnik** — Bóg, według wyobrażenia ewangelicznego (J 15,1); patrz: św Tomasz, *Summa theol.*, I, q. VI, 4.

⁷ **święty! święty!** — patrz: Iz 6,3; Ap 4,8.

⁸ **pierwsza dusza** — Adama.

- 85   Jak zielonego chyli kapelusza
jaka gałązka, gdy ją wicher mija,
i znów stać prosto własna moc ją zmusza,
88   tak, gdy mówiła ona, moja szyja
ze czią się zgina przed nim, i na nowo,
zda się, rozmowy pragnąc, się rozwija.
91   „O ty, coś jeden — rzekłem — był jak owoc
zrazu dojrzały, tato starożytny,
któremu każda córką i synową⁹,
94   raczej pokorny błagam cię niż sprytny,
byś mówił ze mną: znasz już moje chęci,
po cóż ci wykład długi i ambitny?”
97   Jak znać zwierzątko, co się w worku kręci,
po tym, że w płótnie ruchy swe odciska:
w takim pomiętym nie śpią żadni święci;
100   tak ów duch pierwszy, rajskiego nazwiska,
mając za worek światło wiekuiste,
przez nie prześwieca i łaskawie błyska;
103   „Choć mi nie rzekłeś — rzecz — nic zaiste,
skryte twe chęci znam ja lepiej, dziecię,
niż ty znasz prawdy jakie oczywiste;
106   bo w tym zwierciadle je oglądam przecie,
w którym się wszystkie przeglądają światy,
i co się w żadnym nie wyświeci świecie.
109   Chcesz się dowiedzieć, przed jak wielu laty
Bóg mnie posadził w pięknym swym ogrodzie,
skąd u świetlistej jej wleciałeś szaty,
112   jak długo z żoną tam żyliśmy w zgodzie,
i za co na nas Bóg aż tak się gniewa,
i jaka mowa była wtedy w modzie.
115   Synu mój miły, nie jedzenie z drzewa
było przyczyną wygnania naszego,
lecz że wbrew prawu jadłem, ja i Ewa.

---

⁹ **O ty, coś jeden (...) był jak owoc** — stworzony jako istota od razu dojrzała, „człowiek nie rodzony” — *Raj*, VII, 26, a także *De vulgari eloquentia*, I, VI, 1.

- 118 Tam, skąd twa pani wzięła Wergilego¹⁰,
cztery tysiące trzysta dwa obroty
Słońca pragnałem ja pokoju tego;
121 dziewięćset razy i trzydzieści złoty
rok zbiegł w mych oczach, zanim się zawarły;
wiem, bo liczyłem Słońcu te powroty.
124 Rajski mój język dawno był wymarły,
kiedy zaczęto wielką stawiać wieżę
i Nemrodowe gęby się rozdarły¹¹;
127 bo co z rozumu się jedynie bierze
i z podobania jak niebo zmiennego,
w tego na Ziemi trwanie ja nie wierzę.
130 Dziełem natury jest, i nic w tym złego,
że człowiek mówi, lecz prawa natury
tego, jak mówi, przecie już nie strzegą¹².
133 Zanim zstąpiłem w śmierci kraj ponury,
jednym «I»¹³ tylko zwano radość ową,
którą świecimy tutaj jako chmury;
136 a potem «Eli»¹⁴ — mieli na nią słowo,
bo obyczaje ludzkie są jak liście:
obumierają i rosną na nowo.
139 Na owej górze¹⁵, która wiekuiście
z morza wyziera, bardzo dalekiego,
czysty i grzesznik już na czarnej liście,
142 sześć godzin tylko byłem dnia jednego”.

¹⁰ **Tam, skąd twa pani wzięła Wergilego** — w Limbo, wedle kalkulacji dantejskiej od dnia stworzenia człowieka do podróży Dantego w zaświaty minęło 6498 lat (930 lat Adama na Ziemi plus 4302 w Limbo plus 1266 od śmierci Jezusa do roku 1300).

¹¹ **Rajski mój język dawno był wymarły...** — patrz: *Piekło*, XXXI, 77–78; *Czyściec*, XII, 34–36.

¹² **Dziełem natury jest...** — patrz: św. Tomasz, *Summa theol.*, II, II, q., LXXXV, 1.

¹³ «**I**» — być może: „jeden”, „jedyne”, jako najprostsze imię Boga.

¹⁴ «**Eli**» — hebrajskie imię Boga.

¹⁵ **Na owej górze** — w raju ziemskim, na szczycie góry czyścicowej.

Pieśń dwudziesta siódma

Hymn świętych do Boga (w. 1–9)
inwektywa św. Piotra przeciw zepsutym papieżom
(w. 10–66)
powrót zbawionych do Empireum i wzlot Dantego do
sfery Pierwszego Poruszenia (w. 67–120)
skarga i proroctwo Beatrycze (w. 121–148)

- 1 „Ojca i Syna, i Świętego Ducha
chwała!” — raj śpiewał, takie słodkie „chwała”,
że się zapomni, kto się w nie zasłucha.
- 4 Śmiechem wszechświata jasnym mi się zdała
jawa tamtejsza; w takim byłem stanie,
jakby upiła mnie ta wieczność cała.
- 7 Jakże wysłowić radość ową, Panie?
Życie pokoju pełne i miłości!
Bez pożądania wieczne posiadanie!
- 10 Czterech przede mną jasnych jegomości
stale świeciło, lecz to Piotr dał nura
w blask i najbardziej przybrał na jasności;
- 13 tak się zrobiła barwna ta figura,
jakby Mars, Jowisz nie jak dwie planety,
ale jak ptaki zamienili pióra.
- 16 Opatrzność, która daje tam na wety
wszystkim pośpiewać, ciszę i milczenie
zaprowadziła w niebie już, niestety,
- 19 gdy usłyszałem: „Że ja się czerwienię,
nie dziw się; wielu słysząc to, co powiem,
będzie czerwienić się, i zasłużenie.
- 22 Bo ten, co tyłka swego siadł ołowiem
na moim miejscu, miejscu moim, które
jest wobec Boga puste, buc ten bawiem!

---

¹ Bo ten, co tyłka swego siadł ołowiem... — papież Bonifacy VIII.

- 25 z mego cmentarza² zrobił sobie dziurę,
z krwi, smrodu której pociech ma tysiące
złe, co spadanie miało tak ponure”.
- 28 Owym kolorem jasnym, którym Słońce
chmury maluje rano i z wieczora,
ujrzałem niebo całe jaśniejące³.
- 31 I jak kobieta do złego nieskora
słucha spokojnie o nie swojej winie,
a spod jej powiek patrzy się pokora,
- 34 była ma luba; taki mrok jedynie
za tego Słońca zapadał zaćmienia,
gdy Moc cierpiała, która nie przemienie⁴.
- 37 I znowu wyrżał ku mnie duch z płomienia
słów, przemówiła jasność przemieniona
głosem zmienionym, co grzmi i ocenia:
- 40 „Nie jest z krwi mojej Chrystusowa żona,
z Lina i Kleta⁵, w takim tylko celu,
aby pomnażać pieniądź swój stworzona;
- 43 lecz na ten wieczny żywot, przyjacielu,
Pius, Sykstus, Kalikst, Urban, dla którego
krew swą przelali wielką po łzach wielu⁶.
- 46 I nie wyrosło z zamiaru naszego
owo rozdarcie na dwie wrogie siły
ludu Bożego i chrześcijańskiego;
- 49 ni to, że klucze, które dobry, miły
Pan mi powierzył, wzięto na sztandary,
co na ochrzczonych z krwawym chrztem ruszyły;

² **cmentarz** — miejsce męczeństwa św. Piotra (patrz: *Raj*, IX, 139–141).

³ **Owym kolorem jasnym, którym Słońce...** — patrz: Owidiusz, *Metamorfozy*, III, 183–185.

⁴ **gdy Moc cierpiała, która nie przemienie** — patrz: Łk 23,44–45: *tenebrae factae sunt in universam terram... Et obscuratus est sol*, i Mt 27,45, Mk 15,33.

⁵ **Chrystusowa żona** — Kościół, patrz: *Raj*, XI, 32–33; **z Lina i Kleta** — następcy św. Piotra w drugiej połowie I wieku.

⁶ **Pius, Sykstus, Kalikst, Urban** — papieże z II i III wieku.

- 52 ni to, że muszę — ja, apostoł wiary —
na przywilejów kupionych pieczęci
oczami świecić, biedny, siwy, stary.
- 55 W szatach pasterzy wilki, a nie święci
wychodzą w górach na wszystkie pastwiska:
czemuż ich przegnać, Boże, nie masz chęci?⁷
- 58 Już wilk kaorski, Gaskon — wilk do pyska
bierze krew naszą: o początku święty,
marnego końca już godzina bliska⁸!
- 61 Lecz ta Opatrzność, z którą regimenty
Scypiona⁹ ziemskiej tak broniły chwały,
pomóc potrafi w sposób niepojęty.
- 64 A ty, mój synu, gdy tam, ociężały
ciałem, znów wrócisz, nie kryj świętej grozy
i wszystkim winnym śmiało praw morały¹⁰.
- 67 I tak jak z chmury, którą zetną mrozy
w białe kryształki, z góry na dół pada,
gdy tyka Słońca róg niebieskiej kozy¹⁰,
- 70 tak zobaczyłem w niebie cud nie lada:
w górę frunęła jako płatki śniegu
triumfalna duchów ognistych gromada.
- 73 Długo ich wzrok mój ścigał w tym ich biegu,
aż gdzieś zginęli, przez przestrzeni wiele
do dalekiego dolecieli brzegu.
- 76 A pani, widząc, że już się jak cieleć
na nich nie gapię, rzekła: „Spójrz, kochanie,
ile już drogi się za tobą ściele”.

⁷ W szatach pasterzy wilki, a nie święci... — patrz: Mt 7,15; Jr 23,1.

⁸ Już wilk kaorski, Gaskon — wilk... — aluzja do papieża Klemensa V, „Gaskona” (*Raj*, XVII, 82 i *Piekło*, XIX, 82–87) i Jana XXII z Cahors (*Raj*, XVIII, 130–136); Gaskończycy byli uważani powszechnie za poządliwych z natury, mieszkańcy Cahors natomiast za lichwiarzy (*Piekło*, XI, 50).

⁹ regimenty Scypiona — obrońcy Rzymu przeciw wojskom Hannibala, patrz: *Biesiada*, IV, V, 19; *Monarchia*, II, X, 7.

¹⁰ gdy tyka Słońca róg niebieskiej kozy — gdy Słońce znajduje się w znaku Koziarozca (od 22 grudnia do 20 stycznia).

- 79 Odkąd wyrzałem z rajów tam, poza nie,
ujrzałem, że już łuk przebiegłem cały,
pod którym kraje średnie mają grzanie¹¹;
- 82 i świat ujrzałem, i Kadyksu skały,
szlak Ulissesa szaleństw i wybrzeża,
co Europę niegdyś wykochały¹².
- 85 Mógłbym jeść wzrokiem, prawie jak z talerza,
cały ten trawnik; lecz pode mną Słońce
już szlak przebiegło, który tam przemierza.
- 88 To wszystko we mnie, co by lat tysiące
na nią patrzyło, oczu jej spojrzenia
wielkim pragnieniem było gorejące;
- 91 i ach, to wszystko, co nam w pokarm zmienia
mądrość natury albo kunszt malarzy,
duszy i oczom pokarm zachwycenia,
- 94 całe to piękno, jakie człowiek marzy,
przy boskim pięknie małe mi się zdało,
co z jej śmiejącej promieniało twarzy.
- 97 Jedno spojrzenie, które mi nieśmiało
podaowała, z gniazda lubej Ledy
głęboko w niebo prędko mnie porwało¹³.
- 100 Gdzie Beatrycze mnie zabrała wtedy,
nie wiem: tam wszędzie jasno nieskończenie,
z daniem adresu wiele miałbym biedy.
- 103 A ona widząc, że się znowu mienień
od pragnień, jasno tak się roześmiała,
jak Bóg się śmieje, śląc nam swe promienie:

¹¹ **łuk (...), pod którym kraje średnie mają grzanie** — pierwszą strefę klimatyczną.

¹² **szlak Ulissesa szaleństw... — ocean Atlantycki** (patrz: *Piekło*, XXVI, 125); **wybrzeża, / co Europę niegdyś wykochały** — Fenicję (patrz: Owidiusz, *Metamorfozy*, II, 832, 75).

¹³ **z gniazda lubej Ledy** — z konstelacji Bliźniąt (którą tworzą Kastor i Polluks, zrodzeni z jaja Ledy, zapłodnionego przez Jowisza przemienionego w łabędzia — patrz: Owidiusz, *Heroidy*, XVII, 57–58); **głęboko w niebo** — aż do sfery Pierwszego Poruszenia (*Primum Mobile*).

- 106 „Tu się zaczyna i stąd płynie cała
natura świata, wszędzie tak ruchliwa
— rzekła — a w środku swym znieruchomiła¹⁴;
- 109 nie w żadnym miejscu niebo to spoczywa,
lecz w myśli Bożej, w której miłość płonie,
co je porusza i co w świat stąd spływa.
- 112 Światło i miłość je zamyka w łonie,
jak ono nieba inne i to, które
jeden Ten pojmie, co je weźmie w dłonie.
- 115 Nie jest ruch jego z niebios ni *de iure*,
lecz jak w dziesiątce zobaczylibyście
pięć i dwa, rytmów ich ma w sobie furę.
- 118 A teraz widzisz, jako czas wieczyście
trzyma korzenie swoje w tej donicy,
a niżej puszcza gałęzie i liście.
- 121 Żądo, przez ciebie toną śmiertelnicy,
i zatopieni już nie mają siły
oderwać ciemnej od twych fal źrenicy!
- 124 Zawsze w człowieku dobre chęci były
i trwać by mogły, lecz deszcz nieustanny
z najlepszej śliwki bobek robi zgniły.
- 127 Wiarę, niewinność mają tylko panny
i mali chłopcy; lecz pierzchają obie
wraz z pierwszym wąsem rzuconym do wanny.
- 130 Póki gaworzy, każdy rzepkę skrobie
a nawet pości; gdy ma język gładki,
zre w każdym miejscu i o każdej dobie;
- 133 póki gaworzy, grzecznie słucha matki,
kocha ją strasznie, ale gdy już gada,
rad ją do grobu ciągnąć za manatki.
- 136 Tak pięknej córki płeć się staje śniada
w spojrzeaniach ojca, co ją wita z rana,

---

¹⁴ **wszędzie tak ruchliwa...** — na niebie; **a w środku swym znieruchomiła** — na Ziemi.

- aby zostawić, kiedy zmrok zapada¹⁵.
139 Nie patrzże na mnie okiem już barana!
Pomyśl: na ziemi już nie rządzą Rzymy,
cała rodzina ludzka zabłąkana.
142 Lecz zanim styczeń całkiem wyjdzie z zimy¹⁶
przez błąd w rachunku setny astronoma,
jasno to z nieba światu wyświecimy:
145 stanie fortuna nad statkami stoma,
rufę tam zwróci, gdzie był dziób sękaty,
i cała flota, dumna i świadoma,
148 popłynie prosto, owoc dadzą kwiaty”.

---

¹⁵ **tak pięknej córki plec się staje śniada...** — komentatorzy spierają się, czy córka jest naturą ludzką, Kościołem, Aurorą czy Kirke, a ojciec — Słońcem czy Słońcem duchowym — Chrystusem.

¹⁶ **Lecz zanim styczeń całkiem wyjdzie z zimy** — zanim minie tysiąc lat.

Pieśń dwudziesta ósma

Świetlisty punkt i dziewięć kół ognistych (w. 1–39)
wyjaśnienia Beatrycze: ład niebieski i ład świata (w. 40–87)
hierarchie anielskie (w. 88–139)

- 1   Kiedy objawił mi złe obyczaje
biednych śmiertelnych piękny i kobiecy
duch, co porywa ducha mego w raje;
4   tak jak w zwierciadle widzi płomień świecy,
choć go w swej myśli nie miał ni minuty,
człowiek, któremu kto zaświeci w plecy,
7   i się obraca: czy szkła kawał kuty
mówi mu prawdę? widzi, że się zgadza
ze swym odbiciem rzecz, jak z rytmem nuty;
10   tak mej pamięci mnie poucza władza,
co ja czyniłem, patrząc w piękne oczy,
gdzie sama miłość na mnie się zasadza.
13   Gdym się obrócił i już w ten uroczy
obraz nie patrzył, nagle porażony,
w tej jasnej sferze, która tam się toczy,
16   punkt zobaczyłem, co na wszystkie strony
świecił tak jasno, że potrzebowała
przed nim źrenica olśniona zasłony;
19   tak był niewielki, że gwiazdeczka mała,
co by w pobliskim lśniła gwiazdozbiornie,
wielkim księżycem by się przy nim zdała.
22   I jak dokoła jakiej gwiazdy może
z grubych na niebie mgieł się tworzy halo,
wymalowane w tęczowym kolorze,
25   tak wokół punktu płomienistą falą
krążyły ognie, szybciej niż kryształy
niebios dziewiątych wokół świata wałą.

- 28 Kolejne kręgi ognia kołowały:
za pierwszym drugi, a za trzecim czwarty,
piąty, a potem szósty, oszalały.
- 31 A za nim siódmy jeszcze, rozpostarty
tam tak szeroko, że posłance Juno¹
by go ogarnąć nie pomogły czarty.
- 34 Ósmy, dziewiąty, łyskające łuną,
pędziły prędko, choć mi się zdawało,
że coraz dalsze coraz wolniej suną;
- 37 najbardziej jasno płonął zaś i śmiało
krąg, co do iskry miał jak żaden blisko,
z której moc, prawdę — wierzę — czerpał całą.
- 40 Pani ma, widząc, że się jakąś niską
troską kłopotczę, rzekła: „To od tego
punktu zależy niebo, świat i wszystko.
- 43 Popatrz i wiedz już: obrót najmniejszego
z tych kół płomiennych miłość pędzi przecie,
której ta iskra alfą i omegą”.
- 46 „Jeśli ład taki istniałby na świecie
— rzekłem jej na to, w świata patrząc stronę —
byłbym tym syty, co mi tu dajecie;
- 49 lecz w świecie zmysłów, tam, gdzie żyję, płonę,
tym bardziej boże widzi się obroty,
im są od środka bardziej oddalone.
- 52 Jeśli więc mają moje mieć tęsknoty
kres w tej przedziwnej, anielskiej świątyni,
której mur jeden — miłość i blask złoty,
- 55 powiedz mi, proszę, cóż tak różnym czyni
model i obraz; próżno czynię próby
objąć to sercem jako Serafini”.
- 58 „Nic w tym dziwnego — rzekła mi — mój luby,
że na ów węzeł słabe palce twoje;
tak, by nie kusić, mocny jest i gruby!”.

---

¹ **posłanka Juno** — Iris, bogini tęczy (*Raj*, XII, 12 i *Czyściec*, XXI, 50–51).

- 61 I: „Chwytaj — rzekła — to, co ci ukroję
z chleba mądrości, będziesz najedzony,
bądź tylko bystry i gryź słowa moje.
- 64 Sfery niebieskie mają nieskończony
lub mniejszy rozmiar, dużo albo mało
mocy, co świata wszystkie wzrusza strony.
- 67 Jeżeli każda sfera doskonałą,
to im moc większa, tym większe zbawienie,
większe zbawienie — większe gwiazdne ciało.
- 70 Jest, co porywa w niebo nieznużenie
świat cały, kręgiem, w którym trwa zaiste
miłość najwyższa, samo rozumienie².
- 73 Więc jeśli miara twoja — serce czyste
moc tę obejmie, nie sam pozór zgoła
tego, co zdaje ci się tu kuliste,
- 76 zgodność przedziwną ujrzysz dookoła
z dużym ogromu i z małym okrucha,
nieba każdego oraz w nim anioła”.
- 79 I jak pogodna, jasna, ciepła, sucha
nasza połowa świata być potrafi,
kiedy Boreasz w nią uśmiechem dmucha³,
- 82 nie ma już niebo lekcji z geografii
i w kumulacjach smętnych już nie grzebie,
lecz ze swych pięknych śmieje się parafii;
- 85 tak ja, któremu objawiła siebie
w całym swym blasku pani moja miła,
prawdę widziałem jako gwiazdę w niebie.
- 88 A gdy zamilkła, gdy się zamyśliła,
jako z żelaza w ogniu iskry lecą,
podobnie każda z rajskich sfer iskrzyła.

---

² Jest, co porywa w niebo nieznużenie / świat cały, kręgiem — *Primum Mobile*, sfera Pierwszego Poruszenia (patrz: *Biesiada*, II, V, 9).

³ kiedy Boreasz w nią uśmiechem dmucha — więcej łagodniej, nie od północy, ale od północnego zachodu.

- 91   A z każdej iskry takie się zaświecą
potem pożary, jakie pionek mały
na szachownicy robi nam co nieco⁴.
- 94   Swoje „hosanna” raj posyłał cały
w punkt nieruchomy, który gwiazdom czyni,
że trwają wiecznie tam, gdzie zawsze trwały.
- 97   A ta, co widzi, ta, co mnie nie wini:
„W tych pierwszych kołach — rzekła — tam na niebie,
wiedz: Serafini są, i Cherubini.
- 100   Pędzą tak prędko, w wielkiej serc potrzebie
bycia podobnym, ile anioł zdoła,
ile się — patrząc — wzniesie ponad siebie.
- 103   Inne miłości, które dookoła
punktu wirują, Bóg nazywa: „Trony”
i jako trzecie je przed siebie woła.
- 106   Tyle się każdy duch ze swojej strony
zaś tu raduje, ile się zanurzy
w tę prawdę, w której cichnie zanurzony.
- 109   W czym ten swój sekret niebo kryje duży:
że fundament szczęścia jest poznanie⁵,
któremu miłość jako cytra wtórzy;
- 112   miarą poznania — zasłużenie na nie,
które jest z łaski oraz z dobrej woli:
i nieustanne w niebo wstępowanie.
- 115   A druga trójca, co na rajskiej roli

---

⁴ **jakie pionek mały / na szachownicy...** — aluzja do wschodniej legendy, wedle której wynalazca gry w szachy prosił króla Persji, który chciał go wynagrodzić, aby dał mu ziarno zboża za pierwsze pole, dwa za drugie, cztery za trzecie i tak dalej, wciąż podwajając, aż do sześćdziesiątego czwartego: król, który lekkomyślnie przyjął zaproponowane warunki, musiał dość szybko się spostrzec, że aby dotrzymać obietnicy, nie wystarczyłoby całego zboża jego królestwa (2 do potęgi 64); co do liczby inteligencji anielskich Dante trzyma się nauczania Kościoła, wedle którego są one niezliczone (*Biesiada*, II, V, 5; *Dn* 7,10; *Ap* 5,11; *Summa theol.*, I, q. CXII, 4).

⁵ **że fundamentem szczęścia jest poznanie** — patrz: św. Tomasz, *Summa theol.*, II, I, q. III, 1–8; III, suppl., q. XCII, 1–3.

- wschodzi w tej wiosnie wiecznej, której z liści
Baran gwiazdzisty⁶ w nocy nie ogoli,
118 tak jak po zimie ptaki i psalmiści,
śpiewa „hosannę” na trzy różne nuty
i trzy radości. Drudzy zaś troiści
121 w tym świętym ładzie, co jest z punktu snuty,
to Panowania, Moce oraz Cnoty,
tu bez „dopóki” żadnych i „dopóty”.
124 Siódmy i ósmy krąg zaś tworzą złoty
tańczące Księżstwa oraz Archanioły,
w ostatnim proste są Anielskie loty.
127 W górze podziwia każdy i wesoly
w dole zwycięża, na pół pociągany,
pociągający w Boga jest na poły.
130 Dobrze Dionizy⁷ te anielskie stany
nazwać potrafił na anielskim chlebie,
w kontemplowaniu swoim zakochany.
133 Ale nie Grzegorz; pewnie, kiedy w niebie
podniósł powieki, zrobił oczy duże,
z całego serca się roześmiał z siebie!
136 Lecz ty, dziecino, nie dziw mi się dłużej,
że to śmiertelny poznał te sekrety,
bo mu je odkrył ktoś, kto tutaj w górze
139 twarzą w twarz patrzy w gwiazdy i planety”.

---

⁶ **Baran gwiazdzisty** — Barana widać na niebie nocą w okresie jesieni (od 21 września do 21 października).

⁷ **Dionizy** — Areopagita (patrz: *Raj*, X, 116–117), autor m.in. *De coelesti hierarchia*.

Pieśń dwudziesta dziewiąta

Mowa Beatrycze o czystych inteligencjach:

ich stworzeniu (w. 1–66)

zdolnościach (w. 67–126)

i liczbie (w. 127–135)

wielkość Boga odzwierciedlona w inteligencjach (w. 136–145)

1   Jak oba na raz bliźnięta Latony¹,
które blask Wagi i Baran okrywa,
biorą horyzont za swój pas złożony,
4   dwa rozdzielone zenitem ogniwa,
a potem każde na półkulę drugą
od złożonego pasa się odrywa,
7   tak tam milczała ona i tak długo,
mając na twarzy uśmiech malowany,
i w punkt patrzała, za słońce żywych smugą.
10   „Nie musisz mówić — rzekła. — Bez odmiany
widzę to wszystko, co się w tobie dzieje,
gdzie jest czas wszelki w jeden punkt wpisany.
13   Nie dla własnego dobra, przez nadzieje
zysku daremne, lecz dla swej świetności,
by móc, jaśniejąc w świecie, rzec: «istnienie»²,
16   miłość wieczysta, w wielkiej swej wieczności,
przed wszelkim czasem i przed rozumieniem,
ot, się otwarła na nowe miłości.
19   A przecie przedtem Bóg nie leżał leniem,
nie było bowiem przedtem ani potem,
gdy się unosił ponad tym strumieniem³.

---

¹ **bliźnięta Latony** — Słońce i Księżyc, pierwsze w znaku Barana, a drugi w znaku Wagi.

² **Nie dla własnego dobra...** — patrz: *Raj*, VII, 64–66; XIII, 52–60; św. Tomasz, *Summa theol.*, I, q. I, 1; *Summa contra gent.*, II, 46; *Comm. in lib. De divinis nominibus*, I, 9.

³ **nie było bowiem przedtem ani potem** — patrz: *Biesiada*, IV, II, 6; św. Augustyn,

- 22   Kształt i materia z ich niebieskim splotem
jak z trójstrunnego łuku uleciały
strzałą troistą, jednym pewnym lotem.
- 25   I jak w bursztyny jakie, szkła, kryształy,
promień bijący, sprawia w jednej chwili,
że nim jaśniej kształt przejrzysty cały,
28   tak stwarzający promień Pana, czyli
skutek troisty pięknej myśli Jego,
cały zajaśniał. Tak stworzeni byli
31   ze świętym ładem owi, co go strzegą:
inteligencje gwiazdne, akty czyste,
które szczytami świata są całego;
- 34   czysta potencja to natomiast mgliste
świata doliny; w środku supeł taki,
że obu rozpleść nie da się zaiste⁴.
- 37   Píše Hieronim⁵, bo i on ma braki,
że wiele wieków wcześniej aniołowie
byli stworzeni niżli świat niejaki;
- 40   a przecie nieraz prawdę tobie powie
Ducha Świętego wielka moc pisarzy;
jak się zasadzisz, zdybiesz ją gdzie w słowie⁶;
- 43   a nawet rozum sam ją przyuważy,
który by nie dał, aby ci, co światem
kręcą, nie byli jako świat ten starzy.
- 46   I tak bez bólu znasz już i anatem
«jak, gdzie i kiedy» tych miłości całe,
już trzy płomienie zgasły w tobie zatem⁷.
- 49   Część tych aniołów, wbij to sobie w pałę,

Wyznania, XI, 13; **gdy się unosił ponad tym strumieniem** — *et spiritus Dei ferebatur super aquas* (Rdz 1,2); gdzie wodami (czy jak w przekładzie: strumieniem) jest *Primum Mobile* i niebo kryształowe.

⁴ **czysta potencja** — materia pierwsza, świat podksiężycowy; **w środku supeł taki** — potencji i aktu, materii i formy — niebiosa znajdujące się pomiędzy Ziemią a Empyreum.

⁵ **Píše Hieronim** — patrz: *Super Epistulae ad Titum*, I, 2.

⁶ **a przecie nieraz prawdę tobie powie...** — patrz: Koh 18,1; Ps 101,26.

⁷ **trzy płomienie** — trzy pragnienia Dantego.

nim byś doliczył do dwudziestu, wszczęła
na dnie żywiołów zamieszanie małe⁸.
52 Inna została tu i się zajęła
tą sztuką wielką, którą wielbisz z cicha,
i nie przerwała dotąd swego dzieła.
55 Bo do upadku pchała jeno pycha
tego, coś widział, jako przygnieciony
całym ciężarem świata tego zdycha⁹.
58 A których widzisz teraz, nieskończony
sekret pojęli, że są cali z Pana,
potąd gotowi przed Nim bić pokłony;
61 i widzą rzeczy wszelkie i ich miana
dzięki tej łasce, której są tu warci,
i jest ich wola jako niezachwiana.
64 Bo wiedz: anieli, ludzie, nawet czarci,
tyle na łaskę boską zasłużyli,
o ile sercem na nią są otwarci.
67 A jeśli duch twój pojąć się wysili
te słowa moje, przecie mu pozwolę,
by inne rzeczy dojrzał sam w tej chwili.
70 Lecz że na Ziemi wciąż was uczą w szkole,
że anioł każdy jaśniejący chwałą
inteligencję, pamięć ma i wolę,
73 powiem, ażebyś prawdę poznał całą,
co się tam w dole kruszy na kawały,
gdy słuszne słowa źle się zrozumiało.
76 Odkąd anioły się uradowały
Bożym obliczem, już nie odwróciły
odeń spojrzenia, świat w nim widząc cały;
79 i żadne inne rzeczy, żadne siły
im nie przerwały tego zapatrzenia,
cóżby wspominać miały więc, mój miły?

---

⁸ **Część tych aniołów** — patrz: *Biesiada*, II, V, 12; św. Tomasz, *Summa theol.*, I, q. LXIII, 3; Albert Wielki, *II Sent.*, VI, 3.

⁹ **pycha / tego, coś widział** — Lucyfera — patrz: *Piekło*, XXXIV, 110–111 i XXXII, 73–74.

- 82 Śni ten na jawie, co by w te zmyślenia
wierzył lub — gorzej — szerzył je bez wiary;
bo niewierzących gorzej się ocenia.
- 85 Nie słuszną ścieżką, lecz przez jakie jary
chadzacie myślą; tak was stale zwodzi
miłość pozorów, ten wasz szkopał stary!
- 88 A przecie w górze jeszcze to się godzi
z mniejszą pogardą, niż gdy Pismo Boże
człowiek wykrzywi albo czart zasmrodzi.
- 91 Bo nikt nie myśli, jako się w pokorze
Panu podobać, i jak wiele w świecie
sianie prawd wielkich krwi kosztować może.
- 94 Żeby się wydać, każdy bajki plecie,
a potem mówią rzeczy kaznodzieje,
o których milczy Ewangelia przecie.
- 97 Ktoś o Księżycu zmyśla całe dzieje,
że gdy marł Chrystus, zakrył sobą Słońce,
a przecie w czas on wszystko, co istnieje,
zasnuła ciemność; to zatrważające
100 ujrział zaćmienie Hindus, Żyd i Hiszpan,
najdalsze Ziemi go zaznały końce.
- 103 Bo we Florencji mniejszy blichtr jest i szpan,
i mniej tam Bindich niż co rok nabredzą
bajek z ambony: tylko siądź i spisz pan;
106 a nieświadome owce, cudzą miedzą
wracają z pastwisk, wiatrem nakarmione,
a nie rozgrzesza przecie, że nie wiedzą.
- 109 Bo nie powiedział przecie Chrystus w stronę
pierwszych swych uczniów: «Brednie głoscie wszędzie»;
lecz fundamenty dał im niezgłębione¹⁰;
112 a tak dźwięczała i tak dźwięczeń będzie
w ustach ich prawda, że nie mieczem bili,
lecz Ewangelią, i nie byli w błędzie.
- 115 A dzisiaj każdy się na koncept sili,

---

¹⁰ Bo nie powiedział przecie Chrystus... — patrz: Mk 16,15.

- na to kazanie tylko, by się śmiano
i by się kaptur nadał jednej chwili.
- 118   Lecz tam ptak taki wysiaduje siano
w owym kapturze i w odpustach leży,
że by go widząc, za nic wszystkie miano;
121   a takie głupstwo się na Ziemi szerzy,
że się niczego lud nasz wciąż nie uczy,
lecz w lada wieczną obietnicę wierzy.
- 124   Wieprza świętego Antoniego tuczy
i różne inne, większe jeszcze wieprze,
płacąc monetą, co nie warta kluczy¹¹.
- 127   Lecz co ja mówię, o czym to ja pieprzę?
Trochę zanadto zboczyliśmy z drogi,
a czasu mało, spójrźmy na co lepsze.
- 130   Tak jest anielski rodzaj w niebie mnogi,
tyle ma stopni, że to już dla myśli
naszej śmiertelnej za wysokie progi;
- 133   liczby aniołów, co w on czas zawiśli
ponad Danielem, wie to każde z dzieci,
nawet sam prorok tobie nie uściśli¹².
- 136   To pierwsze światło, co aniołom świeci,
wrasta w ich serca na sposobów tyle,
ile się światel różnych w nich roznieci.
- 139   A że co pozna anioł, to za chwilę
zaraz miłuje, różne w nich kochanie,
mocne, żarliwe lub łechcące mile.
- 142   Popatrz, mój miły, jak jest niesłuchanie
moc ta potężna, której za zwierciadło
każdy z aniołów niezliczonych stanie,
- 145   w której, co było, dotąd nic nie zbladło”.

¹¹ **Wieprza świętego Antoniego tuczy...** — aluzja do przedstawień św. Antoniego pustelnika z wieprzem u stóp (symbolem diabła kusiciela); był on i jest czczony jako opiekun zwierząt, a mnisi jego reguły (uważani za zachłannych i pozbawionych skrupułów) mieli zwyczaj hodować świnię, które były czczone i karmione przez lud jako święte; **i różne inne, większe jeszcze wieprze** — konkubiny i nieślubne dzieci.

¹² **liczby aniołów...** — patrz: *Raj*, XXVIII, 92–93; św. Tomasz, *Summa theol.*, I, XCII, 4 i *Biesiada*, II, V, 5.

Pieśń trzydziesta

Nowa piękność Beatrycze (w. 1–33)
Empireum (w. 34–54)
rzeka światła (w. 55–81)
Róża niebieska (w. 82–123)
tron Henryka VII (w. 124–148)

- 1   Mil sześć tysięcy może stąd godzina
szósta goreje¹, świat ten ma się jaśnie,
zda się, w ukłonie niskim, cień swój zgina,
4   pod nami niebo zaś się staje właśnie
takie w swej głębi, że aż gwiazdy bledną,
aż do dna świata każde światło gaśnie;
7   już, promieniejąc radością bezwiedną,
biegnie służebna Słońca², w całym niebie
jak w domu okno zamknęła niejedno.
10   A dookoła punktu, który grzebie
w mroku patrzących, świat zawiera cały,
w nim zawierając jako ziarno siebie,
13   gaśła powoli wielka jasność chwały;
oczami wrócić więc do Beatrycze
miłość i brak widoków mi kazały.
16   Ach, gdybym wszystkie cukry i słodycze,
z pism mych zebrane, włożył w jej pochwałę,
nic by to było, i to za nic liczę.
19   Piękno jej bowiem tak jest doskonałe,
że i nad ludzi jest, i nad anioły,
Ten, co je stworzył, zna je tylko całe.
22   Temat ten tutaj — takie to mozoły,

---

¹ **godzina szósta** — południe.

² **służebna Słońca** — Jutrzenka (patrz: *Czyściec*, XII, 81; XXII, 118).

że bardziej czuję przezeń się przybity
 niż jaki tragic, komik niewesoły,
 25   tak mam zmacony umysł przez zachwyty
 i wspomnianie uśmiechu słodkiego,
 jak wzrok się mąci, w samo Słońce wbity³.
 28   Odkąd ujrzałem ową twarz pierwszego
 dnia za żywota, aż po ten zaiste,
 wiersz płynął równo, puchło na nim ego,
 31   dziś jednak trzeba, by mnie wiekuiste
 jej piękno w biegu moim zatrzymało,
 jako u kresu swojego artystę.
 34   Taka promienna, że mi już nieśmiało
 lepszej niż moja trąbie zdać ją trzeba,
 której niewiele rajy już zostało:
 37   „Z nieba wielkiego weszliśmy do nieba⁴
 z czystego światła — rzekła mi w radości,
 jak ktoś, kto spełnił wszystko, co potrzeba —
 40   z inteligencji światła i miłości;
 z miłości dobra, która nie ustaje,
 lecz ponad wszelkie słodka jest słodkości.
 43   Dwie swoje armie ci ukażą raje⁵,
 takie jak w dzień ów, kiedy przed ostatnią
 sprawiedliwością każdy w prawdzie staje”.
 46   Jak błyskawica świetna, kiedy świat nią,
 zda się, Bóg kroi, duchy nam wygania
 z oka widzące, tak mi uwydatnią⁶

³ **jak wzrok się mąci, w samo Słońce wbity** — patrz: *Życie nowe*, XLI, 6, *Biesiada*, III, V, 55–62, VII, 14 i Arystoteles, *Metafizyka*, II, 1: *intellectus noster se habet ad manifestissima rerum, sicut se habet oculus vespertillonis ad lucem solis*.

⁴ **Z nieba wielkiego weszliśmy do nieba** — z *Primum Mobile* do Empyreum (patrz: *Listy*, XIII, 67–68).

⁵ **Dwie swoje armie ci ukażą raje** — anioły i dusze zbawione; pierwsze walczyły na niebie, drugie natomiast na Ziemi.

⁶ **duchy widzące** — narządy, które zawiadują zdolnością widzenia (patrz: *Raj*, XXVI, 71).

- 49   dziwny bliskości Bożej mrok błyskania
żywego światła; że też tak dalece
welon jasności cały raj przesłania!
- 52   „Miłość, co niebo całe ma w opiece,
zawsze tak wita w domu swym, mój miły,
by do płomienia przyzwyczaić świece”.
- 55   Ledwie te krótkie słowa jej przeszły
na wskroś mą duszę, z pyłu, jakim byłem,
wzrosłem w potęgę, skąd mi takie siły?
- 58   Takim się wielkim, jasnym zapaliłem
i nowym wzrokiem, że w to światło czyste
wprost się patrzącym stałem, a nie pyłem.
- 61   I rzekę światła ujrzałem zaiste,
blaskiem płynącą na tę cudną niwę,
którą barwiły wiosny wiekuiste⁷.
- 64   Z rzeki tryskały jakieś iskry żywe
i zanurzały się w otwarte kwiaty,
w prawdziwym złocie rubiny prawdziwe⁸.
- 67   A potem, jakby zapach je bogaty
kwiatów upoił, w swoje święte tonie
znów powracały, razem i na raty.
- 70   „Dziwa tu widzisz i chcesz pytać o nie,
a ja pragnienie lubię tve gorące,
i to tym bardziej, im namiętniej płonie;
- 73   lecz trzeba tobie z wody, którą mączę,
pić wpierw oczami — w taki nie surowy
sposób mówiło oczu moich Słońce.
- 76   „Ta piękna rzeka — rzekła tymi słowy —
loty klejnotów, roześmiane trawy,
są to zasłony prawdy i przedmowy.
- 79   Wiedz: przez słabości twoje i obawy,

⁷ i rzekę światła ujrzałem... — patrz: Ap 22,1.

⁸ Z rzeki tryskały jakieś iskry żywe... — według dawnych komentarzy rzeka to łaska, dwa brzegi — dwa chóry zbawionych ze Starego i Nowego Testamentu, kwiaty — święci, a iskry — anioły.

a nie dlatego, że są niedojrzałe,
ich doskonałej nie dojrzałeś jawy”.

82 I nie tak prędko jakie dziecię małe
do piersi z mlekiem twarzą swą przypadło,
gdy się zbudziło później, wygłodniałe,
85 jak ja zrobiłem wierne znów zwierciadło
z każdego oka, chyląc się ku fali,
co po to biegnie, by się nie upadło;

88 ledwie tej wody zaś anieli wiali
mi pod powieki, jako była długa,
tak znów kulista zdała mi się w dali.

91 I jako w masce jedna albo druga
wyda się inna osoba przebrana,
a inna, kiedy zmieni strój i mruga,

94 tak się zmieniała rzeka i polana
kwiatów i iskier w prawdę swą, ujrzałem
dwie świetne świty niebieskiego Pana.

97 Blask Boga błagam, w którym tam ujrzałem
Jego królestwa tryumf i świątyni,
bym wyrzec wszystko umiał, co ujrzałem!

100 Jest światło w niebie, co widzialnym czyni
Stwórcę stworzeniu; karmią nim bez końca
swe zapatrzone serca Serafini.

103 Jest zeń figura krągła i ciągnąca
się tak daleko, że jej obwód cały
by zbyt szerokim pasem był dla Słońca;
106 cała z promienia Boga, światła chwały,
co do tych Pierwszych Wzruszeń niebo bodzie,
które z niej życie, moc swą zawsze brały.

109 I jako wzgórze się przegląda w wodzie,
co płynie pod nim, zda się, patrzy: czyli
ładnie mu wiosną w jej zielonej modzie,

112 tak się w jeziorze światła owej chwili
sponad tysiąca progów przeglądali
spośród nas wszyscy, którzy tam wrócili.

- 115 Ach, gdy blask taki, rozmach takiej skali
był na najniższych stopniach, jak go wiele
się tam w ostatnich płatkach Róży pali!
- 118 A w owych głębiach, jako w swym kościele,
wzrok mój nie błdził, lecz ogarniał całe
jego zbawienie wielkie i wesele.
- 121 Bo nic tam duże nie jest ani małe
przez dal i bliskość, bo gdzie Bóg tak duży,
tam z praw natury dać mu trzeba pałę.
- 124 W środek złocisty owej wiecznej Róży,
która wydziela z siebie zapach chwały
w Słońce tej wiosny, co już się nie chmurzy,
127 oczy i słowa pani mnie porwały,
oniemiałego, zdało się, człowieka:
„Patrz na ten klasztor od szat świętych biały⁹,
130 na gród nasz wielki, widny aż z daleka.
Tak już są ławy jego wypełnione,
że na niewielu więcej się tu czeka¹⁰.
- 133 A na tym tronie pustym, gdzie koronę
sam Bóg zawiesił, jako na wieczerzę
wieczną za życia duchy zaproszone,
136 wielka Henryka siądzie dusza, wierzę,
co prędzej przyjdzie, zanim go ta jędza,
nasza Italia, przyjąć zechce szczerze¹¹.
- 139 Ślepa jest chciwość i nie was oszczędza,
przez nią jesteście jak to dziecko stale,
które mrze z głodu, a mamkę wypędza.

⁹ **klasztor od szat świętych biały** — patrz: Ap 7,9.

¹⁰ **gród nasz wielki** — Jerozolima niebieska, patrz: Ap 21,9–10; **na niewielu więcej się tu czeka** — ponieważ liczba wybranych jest ustalona *ab aeterno* (patrz: *Biesiada*, II, V, 12; *Raj*, XXIX, 49; św. Augustyn, *Enchirydion*, św. XI; św. Grzegorz Wielki, *Homil.*, XXXIV, 6).

¹¹ **wielka Henryka siądzie dusza...** — Henryka VII z Luksemburga, wybranego cesarzem w 1308 i przybyłego do Italii w 1310 r., aby odnowić tam władzę cesarską. Zmarł nagle w Buonconvento w sierpniu 1313 r., po daremnej próbie zwalczania zajadłego oporu gwelfów i Florencji. Dante był jego gorącym zwolennikiem i widział w nim ucieleśnienie swej idei politycznej odnowy społeczeństwa chrześcijańskiego.

- 142   A ten, co siądzie w Bożym trybunale,
jedną z nim drogą, jako te barany,
jawnie i skrycie nie podąży wcale¹².
- 145   Lecz krótko będzie przez Boga cierpiany
w świętym urzędzie; aż go zrzucą przecie
tam, gdzie Szymona Maga *and company*,
- 148   i psa z Anagni dupskiem swym przygniecie¹³.

---

¹² **A ten, co siądzie w Bożym trybunale...** — aluzja do papieża Klemensa V i jego knowań na szkodę cesarza (patrz: *Raj*, XVII, 82).

¹³ **Lecz krótko będzie przez Boga cierpiany...** — patrz: *Piekło*, XIX, 76–87.

Pieśń trzydziesta pierwsza

Śnieżnobiała Róża (w. 1–24)
zadziwienie Dantego (w. 25–51)
św. Bernard (w. 52–78)
podziękowanie dla Beatrycze (w. 79–93)
triumf Marii Panny (w. 94–142)

- 1 Tak, w białej Róży kształcie ukazana
była mi w czas on święta armia cała,
krwią zaślubiona przez Chrystusa Pana¹;
4 lecz owa druga, ta, co śpiewa: „chwała”
i moc tę wielbi swym widzącym lotem,
co ją stworzyła i rozmiłowała²,
7 jako rój pszczeli frunie w kwiat, a potem
z wonnych kielichów wolnym lotem spływa,
gdzie się słodyczą staje trud i złotem,
10 tak zstępowała, lekka i szczęśliwa,
w kwiat ów ogromny i stąd wzlatywała,
gdzie wiekuiście miłość jej przebywa.
13 Twarze z płomienia, zda się, który pała
żarem odwiecznym i skrzydła ze złota,
i jak najbielsze śniegi reszta biała³,
16 w kwiat się nurzały, i tam, gdzie tęsknota,
tam niosły z Boga fruwaniami czerpany
pokój i płomień wiecznego żywota.
19 A nie przeszkadzał wcale nieprzebrany
tłum latających od Boga do Róży
w blask Jego patrzeć, i był bez odmiany;

---

¹ **święta armia cała, / krwią zaślubiona...** — Kościół triumfujący, odkupiony przez mękę Chrystusa, patrz: Dz 20,28.

² **lecz owa druga, ta, co śpiewa chwała...** — „armia” aniołów.

³ **Twarze z płomienia...** — opis aniołów oparty jest na wzorach biblijnych, patrz: Ez 1,23; Dn 7,9; Mt 28,3; Ap 10,1.

- 22   albowiem światło Boże się nie mruży,
ale bez przeszkód świat przenika cały,
wedle jednego tylko: jak zasłuży.
- 25   I była radość tam, w królestwie chwały,
i osób pełno, które wiernie, mile,
w jedno patrzyły, jedno miłowały.
- 28   O ty, co iskrząc, karmisz spojrzeń tyle,
światło troiste jednej wielkiej gwiazdy⁴,
na nędzę naszą racz popatrzeć chwilę!
- 31   Jeśli po trudach długiej swojej jazdy
z ziem, nad którymi świeci zapatrzona
w syna Helike⁵, w Rzymie stając, w czas gdy
- 34   wyrósł Lateran⁶ mocno nad ramiona
rzeczy śmiertelnych, w sposób tak prawdziwy
była barbaria cała zadziwiona;
- 37   jakie to dla mnie być musiały dziwy:
z czasu wejść w wieczne, z człowieczego w Boże,
prosto z Florencji w lud tak sprawiedliwy!
- 40   Taki w tym niebie byłem, ja nieboże,
jak nie słyszący i jako niemowa,
pół osłupiały, pół nietrzeźwy może.
- 43   I jako pielgrzym oczu swych nie chowa
w świątyni ślubu swego, lecz ogląda
i opowieści już smakuje słowa,
- 46   tak wśród żywego światła, gdzie Bóg żąda,
na święte stopnie oczy posyłałem,
to w dół, to w górę, i kręciłem ronda.
- 49   I kochające twarze tam ujrzałem,
nie swoim światłem piękne i swym śmiechem,
i godne gesta ducha poza ciałem.

---

⁴ **światło troiste jednej wielkiej gwiazdy** — Trójcy Świętej.

⁵ **zapatrzona / w syna Helike** — gwiazdozbiór Wielkiej Niedźwiedzicy, w którą wedle greckiego mitu została przemieniona przez gniew Kronosa nimfa Helike (patrz: *Czyszciec*, XXV, 130–132) i jej splodzony przez Jowisza syn Arkas (patrz: *Owidiusz, Metamorfozy*, II, 401–530).

⁶ **Lateran** — siedziba cesarska i, po donacji Konstantyna, papieży.

52   Objęło cały raju kształt z pośpiechem,
nie zatrzymując się, moje spojrzenie,
bo tam zatrzymać zdało mi się grzechem;
55   i odwróciłem się, tak nieskończenie
pragnąc o wszystko pytać moją panią,
co tam nad moje było rozumienie.
58   Jednej jej chciałem, drugi stanął za nią:
nie w Beatrycze, ale w szanownego
starca patrzyłem z miną dość baranią.
61   Cały był w bieli i szedł blask od niego
wielkiej radości, jasny i życzliwy,
miał miłosierny gest ojca czulego.
64   A ja: „Gdzie ona?” — wołam niecierpliwym.
„Aby do końca spełnić sen twój długi,
śle mnie do ciebie” — rzekł. I większe dziwy:
67   „Spojrzyj na Różę, ale nie na drugi
jej krąg, a trzeci, pani twoja siedzi
na tronie, który słały jej zasługi”.
70   I bez wahania i bez odpowiedzi
podniosłem oczy, patrząc: ma koronę
z wiecznych promieni, święci jej sąsiedzi.
73   Mniej od morskiego dna jest oddalone
oko śmiertelne, albo człowiek niski
od sfer, skąd piorun leci w jego stronę,
76   jak byłem od niej, poprzez gwiazdy, błyski
raju całego, ale raj nie rani
i był wyraźny obraz jej i bliski.
79   „Życie nadziei mojej, moja pani,
która ścierpiałas dla zbawienia mego
zostawić ślady swoje na otchłani,
82   wdzięczny ci jestem, że dróg moich strzegą
moc twa i dobroć, i że z twojej łaski
już doświadczyłem świata niejednego.
85   Tyś mnie z niewoli na niebieskie blaski
wielkiej wolności, jako mogłaś, rwała,
przez krwawe lasy i płonące piaski.

- 88 W swej wspaniałości spraw, by zachowała
ją moja dusza, niech w niej wszystko czyste,
takie jak lubisz, się wysupła z ciała”.
- 91 Tak się modliłem do niej; i zaiste,
choć tak daleka, to się uśmiechnęła,
i znów wróciła w źródło wiekuiste.
- 94 A święty starzec: „Aby twego dzieła
drogi dopełnić, dla którego może
tak mnie modlitwa jej i miłość wzięła,
97 pofruwaj okiem, fruważ, a w pokorze,
po tym ogrodzie; byś Bożego barda
twarz mógł wystawić na promienie Boże.
- 100 Nieba królowa nie jest bowiem harda,
której miłością płonę tu zdobyty,
i wiele zrobi dla swego Bernarda”⁷.
- 103 Jak kiedy przeszedł kto Chorwackie szczyty,
aby zobaczyć chustę Weroniki,
i nie jest w dawnym głodzie swoim syty,
106 lecz: „Tyś to, Chryste, śród tej bazyliki?
O, Panie Jezu, Boże mój prawdziwy,
to jest twój obraz?” — gada jako dziki,
109 taki ja byłem, patrząc jak na dziwy
na tego, który niebo znał już w świecie,
i na miłości jego płomień żywy.
- 112 „O, synu łaski, raju tego przecie,
i tej radości — rzekł — nie zaznasz wcale,
spuszczając oczy swoje jako dziecię;
115 lecz na różane kręgi patrz i dale,
o tam, najwyżej, siedzi ta królowa,
której królestwo to hołduje stale”.

---

⁷ **Bernard** — święty, urodzony w 1091 r.; mnich cysterski, założyciel i pierwszy opat sławnego opactwa w Clairvaux; zmarł w 1153 r. Jedną z najznakomitszych postaci kultury religijnej XII wieku. Asceta i żarliwy mistyk przeciwstawiał się wytrwale nowym prądom racjonalistycznym i polemizował z Abelardem. Szeroko znane były jego kazania i traktaty; Dante cytuje w jednym z listów (XIII, 80) *De consideratione*.

- 118   Podniosłem oczy; i jak porankowa
          część widnokregu blaskiem swym przechodzi
          blask, z jakim Słońce za ten świat się chowa,
121   tak, jak z doliny się na góry wchodzi,
          wchodząc oczami tam, ujrzałem w dali
          jakiegoś Słońca, zda się, blask narodzin.
124   I jako w stronach, gdzie ci, którzy spali,
          na wóz czekają dawny Faetona,
          jaśniej się niebo niż gdzie indziej pali,
127   tak ta chorągiew, nie jak krew czerwona,
          lecz żar i pokój, niebem szła do góry,
          a każda inna bladła przy niej strona.
130   I wzlatujących z rozwartymi pióry
          ujrzałem wkoło aniołów tysiące,
          blaskiem i sztuką, nie wiem, większy który.
133   A od ich żartów, śpiewów jako Słońce
          jaśniała piękność, którą tam ujrzałem,
          i w oczach świętych piękno się śmiejące.
136   Ach, choćbym zdołał, nie tak: zbyć banałem,
          lecz wypowiedzieć wszystko, jako roję,
          krzty bym nie wyrzekł z tego, co widziałem.
139   A kiedy Bernard ujrzał oczy moje
          w żar żarliwości jego zapatrzone,
          z taką miłością w niej zatopił swoje,
142   że się zapatrzę głębiej, i zapłone.

Pieśń trzydziesta druga

Rozmieszczenie zbawionych w Róży niebieskiej (w. 1–48)
los niewinnych dzieci (w. 49–84)
Maria wychwalana przez aniołów i świętych (w. 85–114)
najwięksi święci (w. 115–151)

- 1   Że zapatrzony tak i zakochany,
      chciał jeszcze wykład zrobić mi, rzecz miła,
      rzec święte słowa takie nie pytany:
4   „Której Maryja jako balsam była¹,
      właśnie ta piękna, co u stóp jej siedzi,
      ranę otwarła w nas i rozjątrzyła.
7   Są jako w domu wielkim jej sąsiedzi:
      Rachel i Bicze, przyjaciółki szczerze²;
      siedzą i szepczą, czy je Bóg odwiedzi?
10   Sara, Rebeka, Judyt, a z nią, wierę,
      babka śpiewaka, który w wielkim błędzie,
      i wielkim bólu, błagał: *Miserere*³.
13   I możesz ujrzeć tam, grzęda po grzędzie,
      w dół idąc, święte i błogosławione,
      na każdym białym płatku Róży, wszędzie.
16   Aż do siódmego stopnia same one,
      starozakonnej a świętej urody
      damy w kwiatową ubrane koronę;

---

¹ **Której Maryja jako balsam była** — Ewa, patrz: św. Augustyn, *Serm.*, XVIII.

² **Rachel** — druga żona Jakuba, symbol życia kontemplacyjnego; **Bicze** — Beatrycze, symbol nauki o rzeczach Bożych, która predysponuje do kontemplacji (patrz: *Piekło*, II, 102; IV, 60; *Czyściec*, XXVII, 104; *Raj*, XXXI, 67–69).

³ **Sara** — żona Abrahama, matka Izaaka; **Rebeka** — żona Izaaka; **Judyt** — uwolniła mieszkańców Judei przed niebezpieczeństwem asyryjskim, zabijając Holofernesa (patrz: *Czyściec*, XII, 58–60); **babka śpiewaka** — Rut, żona Booza i babka Dawida; **śpiewaka, który w wielkim błędzie...** — patrz: 2 Krl 11 i n.

- 19   albowiem wedle dwoistej metody
wiary Chrystusa, wiernie i wieczyście,
siedzą tam murem, dzieląc święte schody.
- 22   Są z owej strony, kędy kwiat ma liście
już rozwinięte, którzy uwierzyli
już w Chrystusowe przyrzekane przyjsście;
- 25   z drugiej zaś siedzą, jeszcze w owej chwili
pośród miejsc pustych, którzy przez czas cały
sercem w Chrystusa, który był, patrzyli.
- 28   I jako tutaj triumfu tron i chwały
pani niebieskiej, oraz inne trony,
takie porządki czynią i podziały,
- 31   takó tron Jana czyni z drugiej strony,
co zniósł pustynię, mękę i dwa lata
piekła, wciąż święty i niezwyctiężony;
- 34   tu Benedykta los i jego brata
w Bogu Franciszka, i los Augustyna,
i wielu innych, których w kwiat On wplata.
- 37   I popatrz dobrze, jaka w tym głęбина
jest Opatrzności Bożej: obie wiary
są tutaj równe, Róża zaś jedyna.
- 40   I wiedz: od stopnia, który ów prastary
dzieli wirydarz, licząc w dół, nie siedzi
nikt za zasługi swoje i ofiary,
- 43   lecz dzięki cudzym; jako na spowiedzi
są rozgrzeszeni, przedtem, nim wybrali
i udzielili Panu odpowiedzi.
- 46   Bo możesz spostrzec, skoro tylko z dali
w ich głos się wsłuchasz lub im zajrzysz w twarze,
że owi święci są to chłopcy mali.
- 49   Lecz tobie milczeć coś i wątpić każe;
a ja twych myśli różnych zapętenie
przecie rozwiążę, każdą nić rozważę.
- 52   W całym królestwie naszym, nieskończenie
wielkim, z przypadku istnieć nic nie może,
tak jak i smutek, i głód, i pragnienie;

- 55 bo sprawiedliwe tutaj prawo Boże;
tak za zasługę znajdę tu nagrodę,
jak złoty pierścień na swój palec włożę.
- 58 I owe dusze, zda się, takie młode
na życie w prawdzie, w różnej są tu chwale,
różne zbawienie mają i pogodę.
- 61 Król, przez którego to królestwo stale
w takich miłościach i rozkoszach leży,
że więcej pragnąć nikt nie pragnie wcale,
- 64 duchy wszelakie okiem stwórcy mierzy,
rozradowanym, i rozliczne łaski,
jak chce, rozdaje, a kto widzi, wierzy.
- 67 Jasno tę prawdę ujrzą i głuptaski,
gdy w Piśmie Świętym wspomną te bliźnięta⁴,
co w łonie matki już podniosły wrzaski.
- 70 Jako kolory włosów łaska święta
różna w nas wszystkich, światło wiekuiste,
gdy koronuje, kolor swój pamięta.
- 73 Więc bez zasługi żadnej swej zaiste
tu zażywają szczęścia różnej miary,
mając spojrzenie mniej i bardziej czyste.
- 76 A przecie dawniej, w piękny ów i stary
wiek niewinności, aby mieć zbawienie,
samej rodziców wystarczyło wiary⁵.
- 79 Potem na skrzydeł w niebie otworzenie
mężom nabywać męstwa było trzeba
przez obrzezanie i poprzez cierpienie⁶.
- 82 Lecz kiedy łaski nadszedł czas, do nieba
nikt nie pofrunął już bez chrztu z Chrystusa,
bez chrztu niewinny jeno proch i gleba⁷.

---

⁴ w Piśmie Świętym (...) te bliźnięta... — Ezaw i Jakub — patrz: Rdz 25 i komentarz Piotra Lombarda, *Sent.*, I, 41.

⁵ A przecie dawniej... — od Adama do Abrahama — patrz: św. Tomasz, *Summa theol.*, III, q. LXX, 4.

⁶ Potem... — od Abrahama do Jezusa — patrz: ibidem, III, q. LXX, 2.

⁷ Lecz kiedy łaski nadszedł czas... — patrz: ibidem.

85 W tę twarz spójrz teraz⁸, która do Chrystusa
taka podobna, jasność jej jedynie
nauczy serce patrzeć na Chrystusa”.

88 I zobaczyłem, jako nad nią płynie
ulewa szczęścia, duchom świętym błoga,
które fruwały tam, w nieba głębinie.

91 Przenigdy przedtem żadna taka droga,
zdumiewająca, ani się nie śniła,
taka podobna do samego Boga;

94 a miłość, która pierwsza stąd zstąpiła,
Ave — śpiewając — *Maria, gratia plena*,
szeroko skrzydła przed nią otworzyła⁹.

97 I zadźwięczała boska kantylena
z całego dworu chórem niebieskiego
i wiekuista zajaśniała wena.

100 „O święty ojcze, coś dla szczęścia mego
zstąpił tak nisko, rzucił tron wieczysty,
którego święci tam dla ciebie strzegą,

103 co to za anioł, powiedz, z tym artysty
błyskiem jej w oczy patrzy wciąż od nowa,
tak zakochany, że zda się ognisty?”

106 Tak się uciekłem jeszcze raz do słowa
tego, co piękniał od Maryi cały,
jako od Słońca gwiazda porankowa.

109 „Wszystkie aniołów wdzięki i zapaly
dusz rozmodlonych, wszystkie święte psalmy
są w nim; niebiosą całe tego chciały,

112 on to Maryi niósł gałązkę palmy,
gdy brzemień ciała naszego i duszy
podjął Syn Boży, za co wciąż Go chwalmy.

115 Lecz za mym słowem puść nie tylko uszy,
a także oczy, na cesarstwa tego,
sprawiedliwego, spójrzże patrycjuszy.

---

⁸ W tę twarz spójrz teraz — twarz Maryi.

⁹ a miłość, która pierwsza stąd zstąpiła — archanioł Gabriel (patrz: *Raj*, XXIII, 91–111).

- 118 Dwaj najszcześniejsi w raju — wiesz, dlaczego?
— bowiem najbliżsi boskiej są Augusty¹⁰,
to dwa korzenie Róży dnia wiecznego:
- 121 ten po lewicy, co jej szuka usty
modlitw gorących, po raz pierwszy światu
dał zakosztować goryczy rozpusty;
- 124 tu jest nasz ojciec Adam zatem, a tu
ojciec Kościoła pierwszy, co od Pana
klucze otrzymał tego właśnie kwiatu¹¹.
- 127 Ten, który zgłębił w wielkim śnie arkana
kłęsk i upadków owej pięknej żony,
co włócznią, gwoźdźmi była zdobywana¹²,
- 130 zasiada z jednej, a tam z drugiej strony
ów wódz, pod którym żyć miał samą manną
lud tak niewdzięczny i nieposkromiony¹³.
- 133 Tam, naprzeciwko Piotra, z nieustanną
patrzy radością na swój skarb jedyny
Anna, co w raju wita go hosanną¹⁴.
- 136 Przed wielkim ojcem jest jak ktoś z rodziny
Łucja, przez którą byłeś ratowany,
gdy ci powieki ciążyły i winy¹⁵.
- 139 Lecz już się kończy sen i czas przespany;
stawmy tu kropkę, bo tak krawiec kraje,
jak ma materii, suknię i falbany;
- 142 a teraz spójrzmy jeszcze głębiej w raje,
w pierwszej miłości twarz, jej błogie blaski,
w prawdę, przed którą każdy w końcu staje.

¹⁰ **boska Augusta** — tu: Matka Boska.

¹¹ **ojciec Kościoła pierwszy** — św. Piotr.

¹² **Ten, który zgłębił w wielkim śnie arkana...** — św. Jan Ewangelista; **piękna żona** — Kościół.

¹³ **ów wódz, pod którym żyć miał samą manną...** — Mojżesz (patrz: Wj 16,13–35; Lb 11,7; Ps 77,24; J 6,31–34).

¹⁴ **Anna** — matka Maryi.

¹⁵ **Łucja** — męczennica z Syrakuz (patrz: *Piekło*, I, 61; II, 100–108; *Czyścićiec*, IX, 52–63).

- ¹⁴⁵ Lecz abyś nie był jako te głuptaski,
których do nieba lata tylko głowa,
trzeba mi długo modlić się o łaski
¹⁴⁸ tej, która jedna pomoc ci gotowa;
a tobie czuciem za mną iść bez końca,
nie odrywając serca już od słowa”.
- ¹⁵¹ Rzekł. To modlitwa jego zaś gorąca:

Pieśń trzydziesta trzecia

Modlitwa św. Bernarda do Maryi Dziewicy (w. 1–45)
wizja Boga i jedności świata w Bogu (w. 46–108)
tajemnice Trójcy Świętej i Wcielenia (w. 109–132)
porażenie i spełnienie Dantego (w. 133–145)

1   „Dziewico matko, córo Syna swego,
korna i górna nad stworzenie całe,
już ostateczna jawo snu wiecznego,
4   tyś nam szlachetność, tyś wróciła chwałę
naturze ludzkiej, aż swojego dzieła
Bóg dziełem został, dziecię twoje małe.
7   To w łonie twoim miłość zapłonęła,
a z jej cichości, ciepła, czulej mowy
Róża ta wzrosła, w raj się rozwinęła.
10   Tu jako płomień jesteś, południowy
żar miłosierdzia; wśród ziemskiego kręga
źródło nadziei, próśb spijane słowy.
13   Tak wielka, Pani, jest twoja potęga,
że ten, kto łaski chce, a ci nie powie,
lata bez skrzydeł i nieba nie sięga.
16   Nie jest twa dobroć jeno jak posłowie
długiej modlitwy, lecz nadspodziewanie
wiele wypełnia, zanim kto wypowie.
19   W tobie współczucie, w tobie zmiłowanie,
w tobie wspaniałość, w sercu twoim cnoty
świata wszelakiej cud i pojednanie.
22   Ten, który wyszedł z tak głębokiej grotty
ducha smutnego, w kraj tak tobie miły,
i wiekuiste oglądał żywoty,
25   łaski twej błaga, byś mu dała siły
podnieść powieki, niechby oczy jego
już w ostateczne zbawienie patrzyły.

- 28   Ja, co cię nigdy dla siebie samego,
dla widzimisię, nie prosiłem tylko,
całym mym sercem proszę cię za niego:
- 31   mrok śmiertelności jedną świętą chwilką
rozprosz, mrok jego, rozprosz modlitwami,
daj mu to szczęście, jakie w niebie tylko.
- 34   I spraw, by wrócił, a przestając z nami,
zachował rozum, a z nim serce czyste,
niech, widząc tyle, widzeń swych nie splami.
- 37   Zdław w nim, co ludzkie i co złe zaiste,
patrz: Beatrycze, z którą wszyscy święci,
składa już dłonie, próśb popiera listę!¹.
- 40   Te miłe Bogu oczy¹, bez pamięci
wpierw w modlącego, zda się, zapatrzyły
i jako piękne świeciły pieczęci,
- 43   i ku wiecznemu światłu znów wróciły,
gdzie żadne inne i święte stworzenie
okiem tak jasnym patrzeć nie ma siły.
- 46   A ja, co byłem już tak nieskończenie
bliski spełnienia, czułem zamęt taki,
jaki zna tylko żarliwe pragnienie.
- 49   Bernard mi dawał uśmiechami znaki,
bym spojrział w górę, lecz ja sam, o dziwo,
się przemieniłem już do niepoznaki;
- 52   moje spojrzenie nie patrzyło krzywo,
lecz jasno, prosto biegło po promieniu
światła, co jawą świeci już prawdziwą;
- 55   w coraz to większym i większym widzeniu
takich przepychów, jakich nie wywoła
ani z pamięci nic, ni po imieniu.
- 58   Jak ktoś, kto widzi we śnie, a nie zdoła,
co śnił, powiedzieć, gdy się ze snu zrywa,
jedynie sen swój czuje dookoła,

---

¹ Te miłe Bogu oczy... — oczy Marii.

- 61 taki dziś jestem: pierzchła ta szczęśliwa
wizja tak dawno, że się w myślach myli,
a wciąż do serca mi jej słodycz sływa.
- 64 Tak w jasnym Słońcu taje śnieg, i w chwili
wielkiego wichru, pośród lekkich liści,
się zagubiły wyroki Sybilli².
- 67 Światło tak wielkie, że najbardziej czyści
spośród śmiertelnych nie pojmują ciebie,
przywróć mi pamięć, niech się sen mój ziści!
- 70 Daj mowie mojej moc tę, bym w potrzebie
Bożej zostawił ludziom, którzy będą,
choć małą iskrę chwały twojej w niebie;
- 73 bo gdy szukanym słowem, nie gawędą
pełną zapomnień, w sercu im zadzwonię,
jakieś pojęcie o tobie zdobędą.
- 76 Tak tam przenikał na wskroś, wiercił w łonie
ów promień żywy, że „od niego ślepe
oczy oderwę, niebo mnie pochłonie” —
- 79 myślałem w sercu, i tym rosnę w krzepę,
by patrzeć dalej, złączyć swe spojrzenie
z nieskończonością i świętym itp.
- 82 Łasko ogromna, jakże zasłużenie
wzrok swój strawiłem, patrząc się tak śmiało
w światło wieczyste; za co się czerwienię.
- 85 Ujrzałem w głębiach twoich, w jedną, całą
i wielką księgę już miłością zszyte,
co na osobnych kartkach w świetcie stało;
- 88 byty, przymioty ich i rozmaite
w świecie przypadki, tak tam powiązane,
że to, co mówię, ledwie bladym świtem.
- 91 Tak jest tym serce moje wciąż pijane,
jakbym nie ujrzał, ale dotknął wargą
supła wszechświata, z niego ssał przemianę;

² **wyroki Sybilli** — proroctwa Sybilli kumejskiej, zapisane na liściach, które rozsypywał wiatr (patrz: Wergiliusz, *Eneida*, III, 443–450).

- 94 taką niepamięć, mówię to ze skargą,
jak dwa tysiące pięćset lat od chwili,
gdy nagi Neptun cień oglądał Argo³.
- 97 Tak duch mój patrzył, lekki i motyli,
i gorejący cały od patrzenia,
jak ktoś skupiony, kogo zachwycili.
- 100 A który serce i raj rozplómienia,
w blask się obrócił taki, że z powrotem
nierad oderwać bym swego spojrzenia;
- 103 bo całe dobro, jakie jest przedmiotem
woli, tam mieszka, światła każda nutka,
i nic poza nim, przedtem ani potem.
- 106 A teraz mowa moja będzie krótka
i wobec wspomnień, jako niemowlaka,
co ssie językiem z matczynego sutka.
- 109 Nie żeby zmienna była, albo jaka,
ta żywa jasność, w którą spoglądałem,
co jest i była zawsze tam jednaka;
- 112 ale że patrząc z takim w nią zapalem,
coraz to więcej miałem w sobie wiary,
zda się, zmieniała, bo ja się zmieniałem.
- 115 Gdzieś w głębi światła jest jak niebo stary
obraz trzech kręgów — duch mój przed nim klęczy —
barwy troistej, ale jednej miary⁴;
- 118 jeden z drugiego, jako tęcza z tęczy,
zda się odbity, a jak ogień trzeci
tchnie z obu pierwszych i na niebie dźwięczy.
- 121 Ach, jakże krótko, jakże słabo świeci
słowo przy myśli; w dopełnienia dobie
myśl jakże mała, małe wiedzą dzieci.
- 124 Blasku wieczysty, tyś jest w swej ozdobie
jak w domu wielkim, ty rozumiesz siebie
i aż po uśmiech wszystko kochasz w sobie!

³ **gdy nagi Neptun cień oglądał Argo** — patrz: *Raj*, II, 16 i n.

⁴ **obraz trzech kręgów...** — symbol Trójcy Świętej.

- 127   Koło, co było, i co jest, na niebie,
jak je ujrzałem, patrząc się tak śmiało,
niby odbite światło, całe z ciebie,
- 130   ów wizerunek⁵ nasz w swym środku miało,
barwy wieczystej, w którym, bez przesady:
duszę wpatrzoną zostawiłem całą.
- 133   Jak geometra jaki, cały błąd
nad kwadraturą koła, wciąż nie może
znaleźć tak sobie potrzebnej zasady,
- 136   tak nieporadny byłem tam, niebożę,
przed tą wpisaną w koło, a tak miłą
twarzą w zdumieniu stając i pokorze;
- 139   lecz już nie mogłem wyżej wspiąć się siłą
własnych mych skrzydeł, bowiem jak obuchem
blask mnie uderzył, i się wypełniło.
- 142   Nie wyobraźnia już kręciła duchem
woli i pragnień moich; w górne jazdy
jak swoją sferę rwała, równym ruchem,
- 145   miłość, co słońce porusza i gwiazdy.

---

⁵ **ów wizerunek...** — twarz Chrystusa, wpisana w koło, symbol Wcielenia.

Spis treści

Paweł Lisicki, <i>Dziedzictwo Dantego. Wstęp</i>	5
--	---

PIEKŁO

Pieśń pierwsza.....	39
(Las; góra oświecona przez Słońce; trzy zwierzęta; Wergili; proroctwo o charcie; podróż w zaświaty)	
Pieśń druga.....	47
(Niepewność i lęki Dantego; pocieszenie Wergilego i pomoc Beatrycze; odzyskanie śmiałości)	
Pieśń trzecia.....	54
(Brama piekła; opieszali; Acheront i Charon; trzęsienie ziemi i omdlenie Dantego)	
Pieśń czwarta.....	61
(Limbo; wielcy poeci starożytni; zamek wielkich duchów)	
Pieśń piąta.....	69
(Drugi krąg, Minos; rozwiązli; Franczeska da Rimini)	
Pieśń szósta.....	76
(Żarłocy i Cerber; Ciacco i jego proroctwo; stan potępionych po Sądzie Ostatecznym)	
Pieśń siódma.....	82
(Pluton; skapi i marnotrawni; Fortuna; bagna Styksowe: gniew i acedia)	
Pieśń ósma.....	88
(Przeprawa przez Styks: Flegiasz; Filippo Argenti; gród Disa; opór diabelski i porażka Wergilego)	
Pieśń dziewiąta.....	94
(Strach Dantego; Furie i Meduza; niebiański posłaniec; w grodzie Disa: płonące groby heretyków)	
Pieśń dziesiąta.....	100
(Groby epikurejczyków; Farinata degli Uberti; Cavalcante; proroctwo Farinaty; granice przedwiedzy potępionych; zmieszanie Dantego)	

Pieśń jedenasta	107
(Postój przy grobie papieża Anastazego; porządek i rozmieszczenie potępionych w piekle; wywód na temat lichwy)	
Pieśń dwunasta	113
(Rumowisko i Minotaur; Flegeton i Centaury; gwałtownicy przeciwko bliźniemu)	
Pieśń trzynasta	120
(Las samobójców; Pier della Vigna; marnotrawcy; samobójca florencki)	
Pieśń czternasta	127
(Płonące piaski; Kapaneus; strumień krwi; starzec Kreteński i rzeki piekielne)	
Pieśń piętnasta	133
(Sodomici; Brunetto Latini; klerycy i literaci sodomici)	
Pieśń szesnasta	139
(Trzej dawni florentczycy; zepsucie Florencji; sznur Dantego; wejście na Geriona)	
Pieśń siedemnasta	146
(Gerion; lichwiarze; lot do ósmego kręgu na grzbiecie Geriona)	
Pieśń osiemnasta	153
(Opis Złych Jam; stręczyciele i uwodziciele; Venedico Caccianemico; Jazon; pochlebcy: Alessio Interminelli, Tais)	
Pieśń dziewiętnasta	159
(Świętokupcy; papież Mikołaj III; inwektywa przeciw papieżom świętokupcom)	
Pieśń dwudziesta	166
(Wróżbici; Amfiaros, Terezjasz, Arontas; Manto i pochodzenie Mantui; inni wróżbici)	
Pieśń dwudziesta pierwsza	172
(Jama oszustów; Złe Szpony; rozmowa między Wergilim a Złym Ogonem; patrol diabelski)	
Pieśń dwudziesta druga	178
(Diabli i oszuści; Ciampolo di Navarra; oszustwo Ciampola i diabelska rozróżba)	
Pieśń dwudziesta trzecia	184
(Ucieczka Dantego i Wergiliusza; jama hipokrytów; dwaj bracia ucieszni: Catalano i Loderingo; Kafasz; kłamstwa diabła)	

Pieśń dwudziesta czwarta	191
(Zejście Dantego i Wergiliusza na brzeg siódmego dołu; jama złodziei; przemiana; Vanni Fucci i jego prococtwo)	
Pieśń dwudziesta piąta	198
(Upokorzenie Vanniego Fucci i inwektywa przeciw Pistoii; centaur Kakus; pięciu złodziei florenckich: druga metamorfoza; trzecia metamorfoza)	
Pieśń dwudziesta szоста	204
(Inwektywa przeciw Florencji; jama fałszywych doradców; Ulisses i Diomedes; opowieść o ostatniej podróży Ulissesa)	
Pieśń dwudziesta siódma	210
(Guido da Montefeltro; położenie Romanii; grzech i potępienie Guida)	
Pieśń dwudziesta ósma	216
(Siewcy zgorszenia i schizmy; Mahomet i Ali; Pier da Medicina; Curio; Mosca dei Lamberti; Bertram z Born)	
Pieśń dwudziesta dziewiąta	223
(Geri z Bello; Falszerze metali: Griffolino d'Arezzo i Capochio da Siena; Próżność mieszkańców Sieny)	
Pieśń trzydziesta	229
(Falszerze osób: Gianni Schichi, Mirra; fałszerze monet: mistrz Adam; fałszerze słów: Sinon; kłótnia między mistrzem Adamem a Sinonem)	
Pieśń trzydziesta pierwsza	235
(Giganci; Nemrod; Efiates, Briareusz; Anteusz)	
Pieśń trzydziesta druga	241
(Jezioro Kocyt; Kaina — zdrajcy krewnych; Antenora — zdrajcy polityczni; Bocca degli Abati; hrabia Ugolino i arcybiskup Rugieri)	
Pieśń trzydziesta trzecia	248
(Opowieść hrabiego Ugolina; inwektywa przeciwko Pizie; Ptolomeo: zdrajcy gości; brat Alberigo, Branca Doria; inwektywa przeciwko Genui)	
Pieśń trzydziesta czwarta	255
(Judeka: zdrajcy dobroczyńców; Lucyper; Judasz, Brutus i Kasjusz; zstąpienie poetów wzdłuż ciała Lucypera; wyjaśnienia kosmologiczne Wergilego; wyjście na powierzchnię Ziemi)	

CZYŚCIEC

Pieśń pierwsza.....	263
(Wstęp i inwokacja do Muz; niebo półkuli antarktycznej; Katon; ceremoniał pokory i oczyszczenia)	
Pieśń druga.....	271
(Anioł sternik; dusze pokutujące; Casella; reprimenda Katona i ucieczka dusz)	
Pieśń trzecia.....	278
(Podjęcie wędrówki; powietrzne ciała zmarłych; gromada wyklętych; Manfred)	
Pieśń czwarta.....	284
(Trudne wejście pielgrzymów na pierwsze urwisko przedczyśca; wyjaśnienia Wergilego na temat biegu Słońca i właściwości góry; Belacqua)	
Pieśń piąta.....	290
(Nagana Wergilego; leniwi zmarli śmiercią gwałtowną; Jakub z Casero; Buonconte da Montefeltro; Pia)	
Pieśń szósta.....	296
(Tłum dusz proszących o mszę w intencji zmarłych; skuteczność modlitw; Sordello; skarga na położenie Italii)	
Pieśń siódma.....	304
(Wergili i Sordello; dolina niedbałych książąt; gromada książąt)	
Pieśń ósma.....	310
(Modlitwa dusz o zachodzie Słońca; anioły strażnicy; Nino Visconti; trzy gwiazdy; wąż przepędzony przez anioły; Konrad Malaspina)	
Pieśń dziewiąta.....	316
(Sen Dantego; przebudzenie i podjęcie wędrówki; próg czyśca i anioł odźwierny; obrzęd pokuty)	
Pieśń dziesiąta.....	323
(Wejście na pierwszy taras; przykłady pokory; pyszni)	
Pieśń jedenasta.....	329
(„Pater noster” pysznych; Umberto Aldobrandesco; Oderisi da Gubbio; historia Provenzana Salvani)	

Pieśń dwunasta.....	335
(Przykłady ukaranej pychy; anioł pokory; wejście do drugiego kręgu)	
Pieśń trzynasta	342
(Krąg zawistnych; przykłady <i>caritas</i> ; kara zawistnych; Sapia ze Sieny)	
Pieśń czternasta.....	349
(Guido del Duca i Rinieri da Calboli; dolina Arno; prorocтво o Fulcierim da Calboli; skarga na upadek Romanii; przykłady ukaranej zawiści)	
Pieśń piętnasta	356
(Anioł miłosierdzia; dobra ziemskie i dobra niebiańskie; ekstatyczne wizje łagodności; przebudzenie Dantego)	
Pieśń szesnasta	362
(Krąg gniewnych; Marco Lombardo; przyczyna zepsucia moralnego i politycznego)	
Pieśń siedemnasta	369
(Wizje ukaranego gniewu; anioł pokoju; doktryna miłości i uporządkowanie czyśćca)	
Pieśń osiemnasta	375
(Doktryna miłości; miłość i wolna wola; grzeszący acedia; senność Dantego)	
Pieśń dziewiętnasta	381
(Sen Dantego o jękającej się kobiecie; anioł gorliwości; wyjaśnienie snu; krąg chciwców; Hadrian V)	
Pieśń dwudziesta	387
(Inwektywa przeciwko pożądlivości; przykłady pogodzonego z losem ubóstwa i hojności; Hugo Kapet; trzęsienie ziemi i <i>Gloria</i>)	
Pieśń dwudziesta pierwsza	395
(Nagle pojawienie się pewnej duszy; przyczyna trzęsienia ziemi i śpiewu; historia Stacjusza; Stacjusz i Wergili)	
Pieśń dwudziesta druga.....	401
(Grzech Stacjusza; chrześcijaństwo Stacjusza; wiadomości na temat Limba; szósty krąg: odwrócone drzewo)	
Pieśń dwudziesta trzecia	408
(Żarłocy; spotkanie i rozmowa z Foresem Donatim)	

Pieśń dwudziesta czwarta	413
(Dante i Forese; Bonagiunta i nowy styl; przepowiednia przeciwko Corso Donatiemu; drugie drzewo; przykłady ukaranego obżarstwa; anioł umiarkowania)	
Pieśń dwudziesta piąta	419
(Wątpliwość Dantego; wykład Stacjusza: pochodzenie człowieka; powietrzne ciała; krąg lubieżników)	
Pieśń dwudziesta szósta	425
(Dwie gromady lubieżników; Guido Giunzelli; Arnaut Daniel)	
Pieśń dwudziesta siódma	431
(Anioł czystości; ściana ognia; zachód Słońca i sen Dantego; wejście do Edenu i pożegnanie Wergiliusza)	
Pieśń dwudziesta ósma	437
(Las Edenu; Matylda; wiatr i wody Edenu; Eden i wiek złoty)	
Pieśń dwudziesta dziewiąta	443
(Symboliczna procesja; siedem świeczników; dwudziestu czterech starców; rydwan triumfalny i gryf; siedem kobiet i siedmiu starców)	
Pieśń trzydziesta	450
(Pojawienie się Beatrycze; zniknięcie Wergilego; Beatrycze wymawia Dantemu jego zblądzenie)	
Pieśń trzydziesta pierwsza	456
(Oskarżenie Beatrycze i wyznanie Dantego; skrucza i omdlenie; zanurzenie w Lete; objawienie się Beatrycze)	
Pieśń trzydziesta druga	462
(Procesja do drzewa Adama; sen Dantego; Beatrycze i misja powierzona Dantemu; alegoryczne przemiany wozu; nierządnicą i olbrzym)	
Pieśń trzydziesta trzecia	469
(Płacz Cnót; prorocstwo i pouczenie Beatrycze; Dante i Eunoe; Dante oczyszczony)	

RAJ

Pieśń pierwsza.....	477
(Wstęp i inwokacja; wstąpienie do nieba; wątpliwości Dantego rozwiązane przez Beatrycze; ład świata)	
Pieśń druga.....	484
(Napomnienie dla czytelników; przybycie do nieba Księżycy; teoria płam na Księżycu i wpływów niebieskich)	
Pieśń trzecia	490
(Niebo Księżycy; Piccarda Donati; stopnie szczęśliwości i niespełnione śluby; cesarzowa Konstancja)	
Pieśń czwarta	495
(Wątpliwości Dantego; Empireum, prawdziwa siedziba świętych; niedopełnienie ślubów; nowa wątpliwość Dantego)	
Pieśń piąta	501
(Doktryna o istocie i wartości ślubu; napomnienie dla chrześcijan; wstąpienie do nieba Merkurego)	
Pieśń szósta	507
(Justynian; historia i rola Cesarstwa; Romeo di Villanova)	
Pieśń siódma	514
(Wątpliwość Dantego; nauka o Wcieleniu i Męce; psucie się materii; zmartwychwstanie ciał)	
Pieśń ósma	519
(Niebo Wenus; Karol Młot; różnorodność charakterów i ludzkich zamiłowań; i konieczność podążania za nimi)	
Pieśń dziewiąta.....	525
(Proroctwo Karola Młota; Cunizza da Romano; proroctwo Cunizy; Folquet z Marsylii; Rachab; inwektywa przeciw chciwym duchownym)	
Pieśń dziesiąta	531
(Ład świata; niebo Słońca; korona mędrców; Tomasz z Akwinu i mędrzy z pierwszej korony)	
Pieśń jedenasta.....	538
(Troski człowiecze i radości rajske; wątpliwości Dantego; pochwała św. Franciszka; upadek zakonu dominikańskiego)	

Pieśń dwunasta.....	544
(Druga korona duchów mądrych; św. Bonawentura; panegiryk na cześć św. Dominika; upadek zakonu franciszkanów; duchy z drugiej korony)	
Pieśń trzynasta	551
(Śpiew i taniec świętych; wykład św. Tomasza: mądrość Adama i Jezusa; mądrość polityczna Salomona; nieroztropne i omylne ludzkie sądy)	
Pieśń czternasta	557
(Radość dusz; mowa Salomona: blask zbawionych; nowa radość dusz; niebo Marsa: wizja Krzyża)	
Pieśń piętnasta.....	562
(Milczenie zbawionych; Cacciaguida; podziękowanie i modlitwa Dantego; pochwała dawnej Florencji)	
Pieśń szesnasta	568
(Pytania Dantego do Cacciaguidy; odpowiedź Cacciaguidy: wiadomości rodzinne; upadek i wymarcie dawnych rodzin florenckich)	
Pieśń siedemnasta	575
(Zmieszanie Dantego; odpowiedź Cacciaguidy: proroctwo wygnania Dantego; misja poety)	
Pieśń osiemnasta.....	581
(Zakłopotanie Dantego i pociecha Beatrycze; dusze walczących o wiarę; niebo Jowisza; orzeł; modlitwa i inwektywa)	
Pieśń dziewiętnasta	587
(Orzeł; wątpliwość Dantego; sprawiedliwość Boża; doktryna zbawienia; zli książęta chrześcijańscy)	
Pieśń dwudziesta	593
(Śpiew duchów sprawiedliwych; oko Orła; zbawienie Ryfeusza i Trajana; przeznaczenie)	
Pieśń dwudziesta pierwsza	599
(Niebo Saturna; złote schody; św. Piotr Damiani; inwektywa przeciwko prałatom)	
Pieśń dwudziesta druga.....	604
(Krzyk dusz; św. Benedykt; wstąpienie do nieba gwiazd stałych; inwokacja do Bliźniąt i kontemplacja z wysoka przebytej drogi)	

Pieśń dwudziesta trzecia	610
(Oczekiwanie Beatrycze; triumf Chrystusa; triumf Maryi)	
Pieśń dwudziesta czwarta	615
(Modlitwa Beatrycze do apostołów i odpowiedź św. Piotra; egzamin Dantego z wiary; pochwała św. Piotra)	
Pieśń dwudziesta piąta	621
(Nadzieja na powrót do ojczyzny i koronację poetycką; św. Jakub; egzamin Dantego z nadziei; św. Jan; Dante oślepiony)	
Pieśń dwudziesta szósta	627
(Egzamin Dantego z miłości; odzyskanie wzroku; Adam)	
Pieśń dwudziesta siódma	632
(Hymn świętych do Boga; inwektywa św. Piotra przeciw zepsutym papieżom; powrót zbawionych do Empireum i wzlot Dantego do sfery Pierwszego Poruszenia; skarga i proroctwo Beatrycze)	
Pieśń dwudziesta ósma	638
(Świetlisty punkt i dziewięć kół ognistych; wyjaśnienia Beatrycze: ład niebieski i ład świata; hierarchie anielskie)	
Pieśń dwudziesta dziewiąta	643
(Mowa Beatrycze o czystych inteligencjach: ich stworzeniu, zdolnościach i liczbie; wielkość Boga odzwierciedlona w inteligencjach)	
Pieśń trzydziesta	648
(Nowa piękność Beatrycze; Empireum; rzeka światła; Róża niebieska; tron Henryka VII)	
Pieśń trzydziesta pierwsza	654
(Śnieżnobiała Róża; zadziwienie Dantego; św. Bernard; podziękowanie dla Beatrycze; triumf Marii Panny)	
Pieśń trzydziesta druga	659
(Rozmieszczenie zbawionych w Róży niebieskiej; los niewinnych dzieci; Maria wychwalana przez aniołów i świętych; najwięksi święci)	
Pieśń trzydziesta trzecia	665
(Modlitwa św. Bernarda do Maryi Dziewicy; wizja Boga i jedności świata w Bogu; tajemnice Trójcy Świętej i Wcielenia; porażenie i spełnienie Dantego)	

